Národ slávský věz velebný jistě
S velebnějším ještě oučelem,
Slovo tvé nechť tedy stojí v místě
S blahodějným k světu záměrem.

Zpominka na Budeč.

VIENAC.

SBIRKA POUČNIH I ZABAVNIH SPISAH

ZA

MLADEŽ I NAŠ PUK.

Izdaje

VJENCESLAV ZABOJ MAŘÍK,

učitelj na uzornoj glavnoj učioni u Zagrebu.

KNJIGA I.

U Zagrebu 1861.

Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

CRTICE I PRIPOVIESTI

O

ŽIVOTINJAM.

OD

VJENCESLAVA ZABOJA MAŘÍKA.

U Zagrebu 1861

Narodna tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

PREUZVIŠENOMU

GOSPODINU, GOSPODINU BARONU

METELU OŽEGOVIĆU

Barlabaševačkomu i Belskomu,

reda Leopoldova vitezu, prije kod visokoga c. kr. vrhovnoga i dokidnoga sudišta dvorskomu savjetniku i sada Nj. c. kr. Veličanstva tajnom savjetniku i postojanom državnom viećniku

u znak duboka štovanja

posvećuje

Izdavatelj.

Predgovor.

Premda sam podpuno uvjeren, da bi se ovakova posla imala latiti vještija ruka od mene, prinukala me je ipak velika nestašica poučnih i zabavnih spisah za mladež i naš puk, da ih ja izdavati počmem. Da-li sam udario pravom stazom, neka prosude naši gg. kritici.

Što se pako tiče pogrešakah proti duhu i naravi hrvatskoga jezika, kojih sam možebit gdješto načinio, molim da mi se kao rodjenom Čehu u veliki grieh neuzimlju.

Onoj gospodi — a osobito g. Gjuri Deželiću — što su mi savjetom i činom u pomoć priskočili, izražujem ovdje svoju najveću zahvalnost.

U Zagrebu 28 siečnja 1861.

Izdavatelj.

I. Razdiel.

SISAVCI.

1. Grabežljivci.

Pas je čovjeku najvjerniji drug i svakamo ga sliedom sliedi; pazljiv je, vjeran, učljiv i čovjeku veoma privržen, poslušan i vrlo zahvalan. Prednji zubi su mu veoma oštri, te može njimi dobro i čvrsto grizti; gubica mu je dugoljasta; na noguh su mu kratki i tupi nokti. Najvolji se hranit mèsom. nu priuči se i na drugu hranu. Kosti jako ljubi a bez njih nebi mogao ni živjeti. Kučka ošteni po četvero do petero sliepe štenadi, koja stoprv poslje dvanaest danah progleda. Vjeran je čuvar kuće, a osobito ju po noći brižljivo čuva. Ako dodje koj čovjek u kuću, koj mu se vidi sumnjivim, počne odmah lajati, kao da hoće tim, da učini gospodara si pozornim na prilazećega tudjinca. Osobito se noćju možemo nanj zanieti, da će kuću od tatovah čuvati. Gospodaru je tako privržen, da ga neće podnipošto ostaviti; voli gladovati i hranu si drugdje tražiti nego-li njega ostaviti. Gospodara si tako dobro pozna, da ga znade svuda po tragu naći; njuh mu je tako oštar, da znade i izgubljene stvari svojega

gospodara naći. Sakrivi-li štogod, dodje namah puzeć pred gospodara svoga, kao da ga hoće moliti oproštjenja. Ako mu pako ovaj neoprosti, onda podnaša uztrpljivo makar koju kazan i nemisli na osvjetu kao što to mačka čini.

Pas je vjeran sluga pastirov, čuvajući mu brižljivo stado; rado ide na lov, da traži zvier, a našav ju pritjera ju gospodaru svomu, da ju ustrieli. Može se svašta naučiti, i njim je moći mnogo šale sbijati. Čistoća mu je draga, i zato i jest njegov brlog svagda čist. Vruća mu se hrana nesmije davati, jer bi mogao pobjesniti, ili što-no kajkavci Hrvati vele steći (osteklili). Ako ga pritisne velika žedja i strašna vrućina; ako dobije nečisto pitje, vruću hranu, ili ako se po zimi vrieme naglo mienja, t. j. ako je najedanput velika zima pa opet znatna toplina, tad može pas posve lahko pobjesniti. Pobjesnivši, ili kako vele kajkavci stočni pas, postane nujan i žalostan, izgubi volju za jelo, oči su mu mutne; ukoči rep medju noge, trči amo i tamo, zaboravi si gospodara a nemože ni piti, već se plaši od vode. U ovom slučaju izgubi pas svaki strah, zagrizuje u svašta, bio kamen, bilo željezo. Kad se ti znaci pojave kod pseta, to je najbolje odmah ga ubiti; i ako nam je baš tako omilio, da

nam ga je težko namah ubiti, valja ga zatvoriti na njeko vrieme i dobro motriti, da-li je sbilja pobjesnio ili ne? Biesnu psu neima druge pomoći van ga ubiti. Je-li biesan pas ugrizao čovjeka, valja tú ranu odmah usjalim željezom izpaliti i izrezati, a množinu krvi hitro odpustiti, da se nemože slina biesnog psa s ostalom krvju smiešati, jer bi mogao takov nesretnik i sám pobjesniti, i u strašnoj muci i boli poginuti. Dakako da je neobhodno potrebno, da se odmah liečnik prizove i bolestniku pomoć pruži.

Pas živi do 25 godinah i pod starost obično osliepi. Imade njih njekoliko vrstih, od kojih su nam najpoznatiji: ovčarski pas, hrt, vižao, ogar (lovački pas), samosov i t. d. U Egiptu imade sasvim golih, a u Tatarskoj tako velikih pasah, kao što je naš osao. U toj posliednjoj pokrajini imade i divljih pasah, što-no idu na lov kao i vuci u čitavih hrpah. Stanovnici sjevernih krajinah Rusije zaprežu obično 4 psa za saonice, u kojih sjede 2-3 osobe, i s kojimi upregnuta pseta tako hitro bježe, da prevale za dan 10—12 miljah.

Kao što već prije rekoh, ljube psi svoga gospodara, te su mu veoma privrženi. Njeki čovjek imao je pseto već od mnogo godinah. Kad mu je već ostarjelo, htjede ga utopiti, što je bila doista

dosta okrutna nakana. Ele uzme ga u čamac a došavši u sried rieke, gdje je znao, da je najveća dubljina, hiti ga u vodu. Pas je izplivao i hotio se je na čamcu spasiti; nu gospodar ga njekoliko putah udari veslom htjevši ga tako usmrtiti. Pas je već jako bio iznemogao, a taj okrutnik hoće da mu dade još zadnji udarac. U taj hip se čamac prehiti, a nemilosrdnik postrada. To uvidi pas, zaboravi na svoju muku, priteče svomu gospodaru u pomoć i spasi ga. — Zar to nije prekrasan dokaz životinjske ljubavi i privrženosti? Mnogi čovjek imao bi si uzeti to pseto za primjer u ljubavi i osvetljivosti.

Jednoć se je malo diete igralo na ulici, kuda su prolazile mnoge kučije. Netom, eto kučija, a bila je već skoro kod djeteta, te je diete bilo u velikoj pogibelji. U taj strašni hip priskoči veliki pas, štono je nedaleko ležao, pograbi diete, odnese ga s puta i spasi mu tako život.

Jednoć dodje svojemu prijatelju u pohode njeki gospodin i dovede sa sobom svoga velika psa. Unišav u sobu, spazi taj pas njekoliko mačakah, što su se kod peći grijale, i nasrne na nje, da ih protjera. To razljuti domaćega psa, koj je živio u slogi s mačkami i skoči na pridošlicu, koj je hotjeo u

tudjoj kući gospodovati, te ga počme kazniti radi tobožnje nepristojnosti. Gospodar i priatelj umirili su ih. Ali mir taj nije dugo trajao, jer za dva tri hipa skoči stranjski pas opet medju mačke i počme se š njimi na novo hrvati. Uvidiv domaći pas takvu nečednost svojega pasjeg gosta, uzme sa stola šešir stranjskog gospodina, donese ga vlastniku, te mu kaže na taj način, neka otidje sa svojim razuzdanim psetom.

U Galičkoj izgubi jednoć njeki gospodin 50 cekinah On pošalje vjerno pseto, da ih potraži. Pas ih u istinu nadje, te odbježi s velikim veseljem, da ih preda svojemu gospodaru. Nu putem ga susretne njeki drugi gospodin, uzme mu novce i odvede ga u svoje dvore. Pas taj se je činio kod svoga novoga gospodara sasvim srećan i zadovoljan. Poslje $^3/_4$ godine otidje novi njegov gospodar na sajam, da prodaje konje. Prodav ih, donese kući 150 cekinah, te ih položi na stol, dok se svuće. Pas razvidiv shodnu priliku skoči na stol, uzme novce, pobjegne iz kuće i donese ih svomu priašnjemu gospodaru kao nagradu za priašnji njegov gubitak.

Koliko sažalenja prama svojim drugovom imade pas, o tom neka svjedoči sljedeći slučaj: Njeki je pas ranjen bio, pa ga gospodar odvede k liečniku, koj ga srećno izlieči. Za njeko vrieme slomi si drug tog

pseta nogu a izliečeni pas uzme ga voditi k liečniku. Ov uvidiv oštroumnost i pamet svog bivšeg bolestnika, izlieči mu i druga. — Kada god je koj priatelj njegov ranjen bio, odmah ga odvede svojemu dobročinitelju, kojeg je svakojakim umiljatim i priaznim načinom molio, da mu priatelja izlieči.

Kako je psu njuh oštar, o tom ću vam pripoviedati sliedeće slučaje. Njekom gospodinu u velikoj stisci ukradjena bješe zlatna ura. Opaziv svoju štetu, pokaže psetu, da mu ura fali. Taj odmah odbježi te prodje čitav trg, da izgubljenu stvar nadje. Najedanput dobježi natrag i cmugom pozove si gospodara, da ide za njim k njekom liepo obučenu čovjeku, te dá mu na znanje, da ovaj ima ukradjenu uru. Gospodin dade tog čovjeka pretražiti, pa sbilja nadje kod njega osim drugih ukradjenih stvarih i svoju uru. — Opet njeki ini gospodin izgubio nješta novacah, te posla svoga psa, da ih traži. Pas se nije dva dana povratio; ali tretji dan u jutro dodje natrag te donese seljačke hlače, u kojih je bila ura i nješta novacah, a medju njimi i izgubljeni novci. A kako je došao do tih hlačah? Našao je trag izgubljenih novacah, koje je bio njeki seljak našao; ovomu se dakle prilaska i otidje š njim u seosku kuću, a kad je seljak svuko hlače, hotio je pas iz

džepa izvući izgubljene novce, pa nemogavši to učiniti, donese ciele hlače.

Ako se pas odviše i naglo razljuti, razveseli, ili pako ako se prestraši, može lahko poginuti. U ovome naliči sasvim čovjeku, kojega nagla i velika radost ili žalost, strah ili kakva druga ćut može usmrtiti. Tako bio njeki častnik, imajući vjerna psa. Odilazeći u daleke zemlje, morao je svoje milo psetance ostaviti kod kuće, a ono se je dan na dan sve to više žalostilo. Najedanput vrati se častnik kući, a to psa tako obveseli, da je zalajao, skočio mu na lice, leznuo ga i pao na tla crknut! Nagla ga bo radost ubila.

U Zlatnom Pragu bio je prije njekoliko godinah pas, koj je dobivao svaki dan dva novčića, da si u jutro kupi žemlju. Otišao bi svako jutro k pekaru, položio tamo novce, a dobivši žemlju vratio se kući. Za njeko vrieme dodje drugi pekar, pa nije znao šta pas hoće. Doznavši pako od prisutnih ljudih, kako je pas i prije dolazio i da hoće za zajutrak žemljičku — uzè iz medju zubih novčiće, i dade mu razlomljenu žemlju. To psa razljuti, da mu se daje takova žemlja, dohvati sa stola svoje novce i nedodje nikada više k tomu pekaru.

Kao što već prije rekosmo, pas se može svašta naučiti. Vidjet ga je na primjer, gdje ide košaricom

po meso, po duhan, žemlje i t. d. Susretnu-li ga nepriatelji — druga pseta — tad znade hrabro braniti povjereno si blago, i brani ga tak dugo, dok samo može. A kad već vidi, da ga nemože više obraniti, onda se i on počme š njimi gostiti, ali ih od jada već nikada više trpiti nemože.

Osobito se odlikuju psi na gori sv. Bernarda u Švajcarskoj, štono je vječnim sniegom i ledom pokrivena. Preko ove gore moraju često ljudi putovati, a to je veoma opasno i pogibeljno, jerbo snieg je dubok, zapuh velik, pak ugrezne-li tko u snieg ili ga santa zameće, zamrznu mu uda i tako s veće strane pogibaju putnici i moraju poginuti. Da se u takovih slučajevih tko od ove nesreće sačuva, sazidan je na gori samostan i kaludjerom toga zavoda je glavna zadaća, da traže ljude, koje je nesreća snašla, da ih je mećava zametala i u snieg zakopala, nebi-li ih tako spasili. Na tu svrhu imadu posebnu vrst pasah, koje su već na to priučili, da skoro čitav dan na okolo hodaju i njušeć traže, nije-li se gdje kakova nesreća dogodila. Nadju-li kojeg nesretnika, koj pita pomoći, daju mu najprije piti rakije, što ju sa sobom nose u tikvicah na vratu, da se zamrznuli putnik okriepi, a onda odmah trče što brže u samostan, da dozovu pomoć.

Mogao bi još pripoviedati mnogo liepih pripoviedakah, ali već iz ovih se je mogao svatko osvjedočiti, k čemu se pas sve može priučiti i od kakve je vriednosti i koristi za čovjeka. Uvjeren sam, da neće nitko od mojih malih čitalacah mučiti pasah, jer tko bi to činio, pokazao bi zločesto i izopačeno srce.

A tko samo bez potrebe
stvore tišti, narav gazi —
taj je opak sám od sebe
i s Bogom sé taj omrazi.
Ali jaoh takov tko je,
tko se vježba u zlu svemu;
jer će i Bog znat sa svoje
strane plaću dati njemu. (Gj. D.)

Vuk je veoma nalik psu; on je u naših stranah jedna od najškodlivijih zvieri, a prednjači proždrljivostju; velik je od prilike kao mesarski pas i živi u hladnu i umjerenu podnebju. Čovjeka se boji i napada nanj samo onda, kad je veoma gladan; nu ako je već okusio kada mesa i krvi čovječje, onda je čovjeku dosta pogibeljan. U krajevih, gdje stanuju ljudi, bojazljiv je i plašljiv, te se krije po čitav dan u gustom grmlju, i stoprv pod noć izilazi na lov, a lovi veoma oprezno. Zi-

mom je najodvažniji, kad mora stradati i gladovati, dakle i najpogibeljniji, jer ih često nasrne čitava hrpa u sela i kuće, gdje sve grabe i žderu, što im u pandje pade. Imade slučajah, da su vuci iz štale odnieli konja, vola ili kravu. Kad hoće lov loviti na jelena, to ih se sprave dva ili više, pa ga tako dugo gone, dok iznemogav na zemlju pade. Onda se njim goste. Najbolje se znadu od navale vučje braniti konji. Kad gdje na paši nanjuše svoga glavnoga nepriatelja, to se onda svi glavom u sriedinu a zadnjimi nogami van okrenu. Ako je i ždrebad š njimi, uzmu ju u sriedinu i tako dočekaju vuka, dušmanina svoga. Došav vuk, nemože ih drugčije van od traga napasti; a to borme nije lahko, jer će ga dočekati i pozdraviti kopitom, što za vuka nije baš odviše ugodan pozdrav. On mora obično s krvavom glavom ostaviti junački mejdan. Tako konji; a volovi i krave ga na rogove dočekaju, što mu opet nemože da bude po ćudi. Najvoli loviti ovce, jer mu nisu tako pogibeljne, premda ga tuj opet pas — vjerni čuvar — dočeka kako valja i odmah pastira u pomoć zovne. Ali vuk je i lukav, pa si znade odmah pomoći. Ženku svoju pošalje, da pseto i pastira uznemiruje, a sam pograbi ovcu; te š njom tako žurno pobjegne, kano

da nosi lagano perce. Postigav cilj dade vučici znamenje a ona dodje i gosti se; nu višeputah dodje ženka i prekasno, jer je njezin muž proždrljivac sve već pojeo. U nuždi se vuk zadovolji i miševi, parcovi, žabami i takvimi, za njega ne preveć milimi poslasticami. Vuk može i po dvie ovce pojesti, da si utiša glad, a onda je opet za dva do tri dana miran.

Vuk je tako okrutan i proždrljiv, da pojede svoje crknute ili ubijene drugove, pače u obće mrtvace i mrcine. Ženka mu mora mlade dobro čuvati i skrivati pred njim, jer bi i njih proždro. Boji se vatre, pucanja, štropota verižna i t. d., ali samo onda kad nije preveć gladan. Ako ga je glad odviše pritisnuo, onda se neboji ničesa, te napada i ljude u kolih i sanicah. Vuk vije (tuli), a podvržen je bjesnoći kao što i pas. Meso mu se nejede, jer je tvrdo i smrdljivo. Vukovo izparivanje je čovjeku i inim životinjam veoma neugodno. Koža mu se dosta skupo plaća, jer stoji 3—4 forinta, ona se upotrebljiva za kožuhe, ćilime i t. d.

Kada ga glad stane kiniti i mučiti, onda jede travu i zemlju, što mu istina Bog nesluži baš na zdravje, jer izza toga oćuti težku bol u tobože nježnjom želudcu. Zimom se sakupi njih velika množina,

pa idu na lupežtvo. Medvjeda se osobito boji, jer znade, da ga ovaj nemiluje, i ako ga gdje ulovi, namah ga šapami smrvi. Boji se i kada se na gusle svira.

Tako je bio njeki glasbenik, koj je malo previše zavirivao u čašicu, koliko nije mogao podnesti. Iduć jednom kući, upade u jamu, gdje su lovili vukove Na najveću žalost snajde se do vuka, s kojim mu je bilo u slogi čekati, dok ga tko najde. Vuk dakako gladan, stade ga veoma ljubezno gledati i na znanje davati, da bi si rado glad čovječjim, dakle njegovim mesom utažiti. Ti pokazi vukove ljubeznosti nisu se dopadali našemu glasbeniku, te s velika straha i žalosti udari u gusle svirati. To je tako neugodno dirnulo vuka, da se stade stiskati u jedan kut i sav se tresti od straha. Opaziv to glasbenik, dosjeti se brzo, kakovo mu je izvrstno sredstvo u ruki, da se spasi, pak je svirao tja do jutra, dakako s najvećim strahom i žalostju. Da ga je smrtni znoj probijao već po cielom tielu, nebi trebalo ni spomenuti i jedva se je jutra dočekao. U jutro dodje čovjek gospodar, da vidi, je-li mu se ulovio vuk, a našavši glasbenika, izvadi ga u čudu i spasi mu život. Glasbenik je kleknuo i zahvalio Bogu, što ga je tako čudnovato spasio, i

priseže, da neće nikada u čašicu gledati više, nego što može podnesti um, i vjerno je držao prisegu svoju. Razumieva se samo po sebi, da vuku života oprostili nisu, već brže-li se spasie glasbenik, udri po njem obodva i prodadoše kožu.

Jednoć opet dodje njeki vučić za kobilom, što je bila sa svojom ždrebicom na paši, i uvidivši, da bi mu bila sladkom pečenkom, umiljato pozdravi mladu majku i čestitaše joj, što ima tako krasnu kćerku. Kobila je dakako znala, zašto mu se njezina ždrebica tako dopade, i odluči, da će ju sa svom lukavštinom braniti. Na pitanje vukovo, kako joj je kćerka stara, odgovori: Ajde mili striče! jer sam čula, da ste veoma učen i pametan gospodin, molim vas, da mi tu milost učinite, pak da mi proštijete krstnu joj knjigu, što je evo imadem pisanu na zadnjem desnom kopitu. I ja bi sama rada saznala, koj se je upravo dan porodila moja ljubezna kćerka. Vuk zla nesluteći, htjede brižljivoj majci da učini uslugu i izpuni volju, okrene se namah, da krstni list razvidi. A buduć da je bio nješto kratkog vida, približi se skoro do samog kopita. To uvidiv kobila, udari ga svojim desnim kopitom tako jako i tako zdravo, da mu odmah glava puče na dvoje, a on žalostno pogine.

Njeki seljak u Poljskoj išao je kasno noćju kući, a došavši na polak puta, opazi vuka, gdje su mu oči tako sievale, kao dvie na nebu zviezde. To seljaka veoma prestraši, pače tako, da je skoro pao u nesviest. Ohrabriv se i gutnuv malo žganice, mislio je, da će s uljudnosću najbolje proći. Snimiv svoj šešir, pozdravi vuka u svoj poniznosti svojoj, te mu reče: Sluga sam ponizan, gospodine kurjače! Drago mi je, što Vas mogu vidjeti ovdje i s Vami se o niečem porazgovoriti. Ali vuk nije hotio tako priateljski odzdraviti, nego skoči na siromaka seljaka, da ga na zemlju baci i pojede. Nu seljak je bio prefriganiji od njega, te svuče u najvećoj hitrini svoj veliki i debeli kožuh te pobjegne. Vuk misleći da je seljak još u kožuhu, pograbi ga i počme u njem seljaka tražiti, ali badava. Stoprv kasnije spazì, kako se je ljuto prevario, te opet na put skoči, da mu plien neizbjegne. Ali badava, jer je ovaj srećno dostignuo svoju kuću, te tako se smrtne pogibelji riešio.

Vuk se može i pripitomiti i svačemu priučiti, ako se samo za mladosti ulovi. Tako ulovi njeki šumar 3 mlada vuka, koji su se tako pripitomili bili, da su za njim kao pseta svuda hodali, premda im se ipak nije smjelo vjerovati.

Njeki pitom vuk ljubio je svoga gospodara tako vatreno, da je bio mnogo putah kroz čitavo vrieme žalostan, kad bi gospodar kamo odputovao. A kad bi se natrag povratio, tad nebiaše vukovu veselju ni kraja ni konca.

Lisica. Iz medju svih živinah i zvierih doista je lisica najlukavija, i zato se, već od prastarih vremenah smatra kao simbol lukavštine i hinbe. Tielo joj je od prilike rif dugačko i pol druge stope visoko; rep imade dug, jednak i debeo, na koncu obično lisast; pri korjenu repa imade žliezdu, u kojoj se nalazi njeka po ljubicah dišuća vodica. Boje je ridje iliti crvenkasto-žute; vrata je bjelušasta. Najradje stanuje na kraju šumah blizu sela, da si može s obe strane — iz šume i iz sela — donjušiti poslasticah; a imade veoma oštar njuh. Brlog, koj je obično do 50 stopah dugačak, pravi si pod zemljom i dieli ga na više predielah, u koje vodi njekoliko ulazah, da se može tim laglje sakriti, ili pobjeći, ako joj pogibelj zaprieti. Po danu se sakrije u brlog, i rekao bih kano da promišljava i kuje osnove, što može lukavije. U svojoj okolici nikad nelovi, bojeći se, da bi joj ljudi došli u trag. Živi po 20 i više godinah.

Ako joj se porodica odviše umnoži, tad prisili mlade, da si gdje drugdje potraže stan; i ako je tako sretna, da gdje nadje jazavčev brlog, koj joj se bolje dopada, to velikodušno ostavlja stari stan naraštaju svomu, po pravu jačega odtjera vlastnika jazavca i učini se gospodaricom njegovih dvorovah. I u tom već pokazuje veliku lukavštinu. Da se nemora s jazavcem hrvati i dragocjenu svoju krvcu prolievati, muči ga svojim smradom tako dugo, dok sám i bez veće sile neostavi omiljelu svoju tvrdjavu; iznečisti bo mu i ponesnaži sve ulaze tako, da siroma jazavac hoćeš nećeš mora od golema smrada pobjeći i brlog joj svoj ostaviti. Učiniv to, dodje lisica i preseli se u svoj od sada stan, te si ga po svojoj ćudi što udobnije uredi, da uzmogne daljne dane života svoga liepo udobno i koliko je moguće mirnije sprovadjati i proživiti.

Lija je velika prijateljica svekolike mladine, kao što su pilići, guske, patke, golubi, purići i t. d, pa zato ih često pohadja, premda to nije ovim baš jako ugodno, jer ih iz same ljubavi rado davi i jede, a što nemože pojesti, to pogujavi, odnese i i gdjegod sakrije. I rake rado jede, a lovi ih na osobit način. Metne svoj kitnjasti rep u potok, gdje zna da ima rakah, pak čeka dotle, dok ih se nje-

koliko neuhvati za rep, a kad se to sbude, onda ih lagano izvuče i njimi se gosti. Mlade srne, zečeve, ptice, mlieko, vrhnje (splav), sir a osobito med najmilije su joj poslastice, i zato ih svuda traži. Kadkada mora med skupo plaćati; ali i tuj si mudra lija znadé pomoći. Razoriv osje gniezdo i pokle već na nju nasrnu ose, počme se po tlu kao biesna valjati, dok ih sve nesgnjete, i tada stoprv ide i gosti se sladkim medom. — Najgorje je za nju, kada je gladom prisiljena, da mora žabe, zmije, parceve, miševe, gušćere i t. d. loviti pa jesti. To je za nju gladna godina.

Mnogi od vas mislim da je već čuo, kako lisica znade ptičare varati. Prije nego se u jutro ustaju, protraži lisica sve njihove mreže, i ako se je koja ptica ulovila, to ju hitro oslobodi od tobože težkih okovah, i dade joj slobodu — u svojem želudcu, gdje se može po volji kretati i pjevati.

Svatko, a osobito šumari i gospodarice, koje imadu kokošnjake i golubinjake, drže ju za veoma škodljivu životinju, i zato ju proganjaju gdje god mogu. Najvole ju loviti u gvoždje; ali to jim težko ide za rukom, jer je lija jako oprezna. Kad ju hoće u gvoždje uloviti, podmetnu joj kakvu poslasticu, što joj dobro miriši, i tako ju u gvoždje domame.

Zanjušiv lija, dodje, gleda iz daleka sladku hranu, za kojom već može biti i dugo čezne, te oprezno motri, kako bi došla do nje. Unutarnji glas joj kaže, da se čuva željeza, jer bi mogla zaglaviti; obilazi gvoždje, legne, ustaje, uši zaguši i očima striela; jer je noć, svuda vlada velika tišina. Lisica stane promišljavati, bi li pokušala sreću; no čim više razmatra, tim joj se više sav um uzkoleba i pomieša; miris sladke piće omami ju, i djik! skoči, da ju pograbi. Višeputah joj istina bog i srećno za rukom podje; ali često se dogodi, da tatici (kradljivici) ostane noga u željezu i tad digne strašan jauk. Znajuć pako, da je vrieme dragocjeno, nejauče dugo, nego stane hrabro raditi oko svojega oslobodjenja. Uvaživ da može i s trima nogama živjeti, i da je bolje makar i bez jedne noge živjeti, nego-li sasvim propasti, stane odvažno oštrimi zubi odgrizati si nogu, a podje-li joj to za rukom, pobjegne vesela i radostna, što si je život spasila. Imade i primjerah, gdje je imala lisica toliko postojanosti i hladnog razmišljanja, da je radi podlećena gvoždja s najboljom poslasticom poginula od gladi.

A tko nepoznaje onu basnu o liji i kiselom groždju? Komu nije poznata basna o kokotu, što je sa svojim prijateljem psetancem po svietu putovao i

lukavu liju prevario? — A kako je prevarila lisica ohola gavrana, koj je bio ukrao komad sira!

Sad ću o njoj pripoviedati njeke pripoviedke, što svjedoče o njezinoj lukavštini. Jednoć je lisica morala svojom sladkom krvcom braniti veliku množinu nepozvanih gostih — nesramnih buhah. Dugo je premišljala, kako bi ih se riešila. Najednoć joj pade na um krasna misao, koju je nakanila odmah i izvesti. Uzme siena u gubicu i otidje natražke i veoma polagano u vodu. Buhe, oćutivši hladnu vodu, išle su uviek na prvo, a kad se je lisica skoro čitava u vodu, povukla, morale su poskakati na sieno. To opaziv, lisica, pusti sieno, pobjegne i rieši se eto tako svojih krvopijah i glavnih neprijateljah.

Divlja svinja imala je desetero mladih. „To mora doista veoma tečno (sladko) meso biti!“ govoraše lisica sa sobom, „takvog nisam još nikada kušala. Ala bi ga rado jela!“ Spavajuć i hodajuć, mislila je lisica, kojim bi načinom mogla doći do praščićah. Ali kao što svagdje umije iznaći, tako je i ovdje imala odmah osnovu gotovu. Sutradan uzme ciepanicu drva, te se počme vježbati, da š njim uzmogne skočiti na njeko stablo, kuda je divlja svinja prolazila. Uvježbavši se podobro u tom poslu, dočekala je

divlju svinju s praščići, ukrade njoj jedno i skoči š njim na stablo. To je činila tak dugo, dok nije sve praščiće pojela.

Njeki ribar vidio je, kako je lisica donašala ribje glave pred šuplje stablo. Neznajući zašto to lisica čini, pazio je što će iz toga biti. Za njekoliko časovah dodju 2—3 gavrana i počmu jesti te glave, Lija skoči iz duplja, pograbi jednog gavrana, zagnjavi ga i pojede

Ali nebi to od nas ni liepo bilo, kad nebi pripoznali njezinih dobrih svojstvah, iz medju kojih zaslužuje osobito priznanje njezina ljubav prama svojim mladim, koje i u najvećoj pogibelji svoga života brani i čuva. Tako je bila njeka lisica, koju su psi potjerali iz brloga. U najvećoj pogibelji svoga života nezaborovi ni na svoje mlado, nego ga uzme u zube te š njim pobjegne skoro pol milje daleko. Uvidiv konačno, da jedva sebe spasiti može, pusti svoje mlado i pobjegne.

Vuk, pas i lisica grabe druge životinje, da ih pojedu, i zovemo ih zato **grabežljivci.** Oni imadu veoma óštre zube, kojimi mogu meso trgati, i na noguh oštre pandže. Vuk i lisica su psu veoma nalični; imadu naime kao i on na prednjih noguh po 5, a na zadnjih po 4 negibljiva nokta,

plosnat i krpast jezik i oštar njuh. Pas, lisica i vuk sačinjavaju porodicu, koju ćemo prozvati **pasjad.**

Mačka imade okruglu i debelu glavu, kratak vrat, velike oči i kratku dugobrku gubicu; rep joj je dulji od pol tiela a na kraju tanji. Imade je skoro po čitavom svietu, izuzamši najhladnije zemlje, kao što je Laponija i Grenlandija. Razne su boje, ali ipak jih je najviše sivih. Oči se njihove noćju povećaju i sviete u tmini. Mačka bježi lahko i hitro, izvrstno skače i na drvo se penje, i ako baš kadkada s velike visine opade, neozledi se, jer se umije svojim repom njekako pomoći. Ljubi veoma čistoću, i zato se svaki dan umiva i čisti. Najmilija hrana joj je meso, a i miševe rado ždere, koje veoma vješto hvata. Ako želimo, da nam marljivije miševe lovi, nevalja joj dati odviše mesa jesti; tim više pako mlieka. Okrom mesa jede i njeke biline. Miris mačje mate joj godi i zato najvoli u njem ležati i simo tamo se valjuckati. Ribe, ptice, mlade zeceve i t. d. umije dobro loviti i rado jih jede. Kad ulovi miša, najprije se igra š njim a zatim ga pojede. Igra se rado a osobito dok je mlada. Mačje meso jedu njeki ljudi i vele da je veoma dobro i tečno.

Kožu joj, osobito kad je krasno crna, upotrebljuje krznar za rukovnice i t. d., i skupo ju plaća.

Mačka se lahko pripitomi, ali ipak privrženija je kući nego li ljudem, te ako se gospodar preseli u drugu kuću, ona ipak najvoli ostati, gdje je i do sada bila. Kad hoće, da očituje zadovoljstvo i goj› tada čudnovato mrči. Lahko podivlja, pa tad živi na polju i u šumi kao štetna zvier, jer lovi zeceve, mlade srne, ptice i t. d. Njekoje mačke, kad jih u tmini prama dlaki gladimo, izpuštjaju električke iskre. S djecom mačka rado spava, jer joj godi njihovo izparivanje; legne im obično na usta ili na prsa, pak bi jih tako i zagušiti mogla; barem se je već i to dogodilo. Moramo dakle biti u tom veoma oprezni, da se takova nesreća i kod nas nedogodi. — Najneugodnije je mačje mrnjavkanje, kad se jih množina sakupi, da se hrvaju, što najvole činit na krovu ili na tavanu. — Hinbenost i nevjera mačakah u obće je svakomu dobro poznata.

Sad ću vam njekoliko dogadjajah o mački pripoviedati. Njeka mačka oprijatelji se s kučkom. Mačka okoti mačiće, ali nebivši zadovoljna sa svojim leglom, prenese mačiće u njeki ormar. Gospodarica neznajući ništa za mačiće, zatvori taj ormar i ode na podulje vrieme od kuće, a kad se vrati,

a to pokrepali svi mačići; samo ostao jedan. U isto vrieme šteni kučka i krepne. Tad uzme mačka sva štenad i odgoji ju sa svojim mačetom vjerno kao svoje. — Zar to nije prekrasan primjer iskrena i vjerna prijateljstva?

Druga njeka mačka obljubi opet konja tako, da mu je češće ležala na hrbtu, što je konju tako godilo, da nije nikada ni legao, kad mu je mačka na hrbtu ležala. A jer je time konj kvarovao, odnieli su mačku na daleko. Raztuživši se mačka, što ju razdružiše s priateljem, crče od tuge i žalosti.

Jednoć je njeki gospodar imao mačku, koja se s domaćom piladi tako oprijatelji, da jim je bila vjerna prijateljica, nikakva jim kvara nečineć. Jednoć pako dodje u dvorište njeki stranjski kokot, a mačka kao da bi znala, da tamo nespada, ulovi ga i počme ga gnjavit. Služkinja videći taj prizor, zovne mačku k sebi a ona ju posluhne i dodje k njoj. Kad je služkinja otišla, skoči mačka opet na kokota i zagnjavi ga. To je svaki put učinila, kad je stranjska pilad u njezino dvorište došla. A domaćoj piladi nije nikada ništa činila, što bi jim ma samo na žao bilo.

U njekom samostanu opažali bi češće, da jim svagda ponješto od jela nestaje prije nego su kalu-

djeri u blagovalište došli, premda kuhar podpuni broj jelah na stol donese. Taj manjak nemogoše si nikako protumačiti. Kuhar počeo je paziti, ali baš u ono vrieme, kad bi imali kaludjeri sići u jestvenu pozvonio bi njetko na kućnih vratih. Kuhar pojde da otvori; al nenašavši nikoga pred vrati, vrati se u jestvanu, nu gle! već jedan dio jestvine manjka. Tako je njekoliko putah bivalo. Kuhar nemogavši dokučiti, tko jela krade, zovne jednoga od kaludjerah i umoli ga, da bi on pošao otvarat vrata, kad se zazvoni. Sam pako sakrije se u jestvani. Najednoć opet kod kućnih vratih zazvoni, a u jestvani se otvori prozor, koj nije bio dobro zatveren, a kroz prozor unidje mačak, pograbi jedan dio jela pa bježi! A tko je zvonio? Mačak, a zazvoniv unidje u sobu; znao bo je, da će kuhar poći, da otvori vrata.

Bilo je kako se pripovieda dvoje djece na samu kod kuće. Manje diete udari bez ikakova uzroka u plač. Mački, što je pod pećju ležala, nebijaše to po ćudi i stade to diete srdito gledati. Kad joj već plač djetinji dodija, skoči te svojom šapom diete udari u lice, pa mirna Bosna, legne na svoje mjesto. Tako je njekoliko putah učinila, a kad to ništa neprudi, izdraplje to diete do krvi. — A buduć da to nije

nikada prije činila, iz toga može se zaključiti, da je znala, da to diete sada bez uzroka kriči i jauče.

Bio je njeki čovjek, a taj milovao je i odviše mačku — najmilijega ljubimca svoga; ali mačka njemu ljubav ljubavju odvrati. Sluči se, da čovjek umre. A kad su ga u mrtvački lies zatvarali, unidje unj mačka, što nitko opazio nije. Lies donesu u bližnju crkvu a ovdje kad počeše pjevati žalostne pjesme, a prijateljice jadikovati, začuju na jedanput, da nješto u liesu mrnjauče i vrišće kao mačka. Plašljiviji pobjegnu iz crkve, misleći da su duhovi u liesu, a srčaniji ga otvore, da razvide što i kako je. Ala što se sgodi? Mačka mrnjaučuć skoči iz liesa i pobjegne. Njeki od prisutnih poplaše se i pobjegnu, misleći, da je to sam crni djavol in natura, t. j. glavom. Drugi pako načnu opet zabijati lies. Al jedva što ga zatvoriše, počme novo jadikovanje i plač. Oni iz nova lies otvore, i gle mrtvac digne se i moli jih, da ga nezatvore više, jer je živ i zdrav. A kako se to sve sluči? Čovjek taj nije umro, nu samo na dugo vrieme onesvjestio ili kako vele, zamro. Ljudi misleći, da je mrtav, metnuli su ga u mrtvački lies, kamo se je i mačka uvukla. Toplina mačkina, a možda i njezina munjina

jauk, pjevanje, štropot i uzdrmanje tako je na njega blagotvorno dielovalo, da se je iz obumrlosti probudio.

Godine 1810. ubili su njeku gospodju u Parizu, ali se znalo nije, tko je bio zlotvor. Kad je došao mrtvar, da sve razvidi, sjedio je mačak za pećju i bio je veoma tužan i žalostan, što je izgubio dobročiniteljicu i gospodaricu svoju. Drugi dan dodje množina ljudih, da mrtvaca pohode. Mačak opaziv medju njima i onog čovjeka, o kom su i drugi mislili, da je ubio gospodju, razljuti se, oči mu počmu munjinom sjevati, dlaka se naježi, a on skoči kao bjesan na tog čovjeka, i stade ga strašno drapati i grizti Sumnja biaše tim još veća, a čovjek taj bio je uslied toga odmah zatvoren, a za kratko vrieme dokazalo se je, da je on ubojica iste gospodje.

Kako je mačka osvetoljubiva, o tom će nas poučiti sliedeći dogadjaj: Njeki francezki propovjednik, po imenu Mariette, imao je mačku, koju je tako milovao, da ju je pustio, da š njim kod stola jede. Jednoć je imao stranjske kod objeda, te mačku izključi od stola. Poslje ručka otidje Mariette spavat. Za kratko vrieme vrnu se opet gosti, da ga probude. Ali eto tuge i žalosti! Mariette bio je za-

gušen! Sumnja namah pala je na mačku; ali da se ipak svojski o tom osvjedoče, sakrije se jedan od njih u sobi, a drugi pako mrtvomu privezaše za noge debeo konac. Učiniv tako, otidju iz sobe te puste tamo mačku, a sami stadoše potezati za konac. Mačka opaziv, da se Mariette još giblje, skoči na njega i stade ga iz nova gušiti, a kad su ju hotjeli ubiti, pobjegne i nepokaže se nikada više!

Pripovieda se, da je njeka gospodarica bacila pile, što se je baš izleglo bilo na dvorište, misleći da je mrtvo. Mačka ga nadje i odnese u svoje ležište, gdje je upravo imala mlade mačiće; ovdje ga tako hranila i njegovala kao svoje, dapače i umivala ga je. A zatim odniela ga je sama medju drugu pilad.

Imade i divljih mačakah, koje žive u šumi, hvatajuć zeceve, vjeverice, miševe, krte, ptice i t. d. Te su nješto veće i jače od domaće mačke; rep im je kratji od pole tiela, sve do kraja jednako debeo a s traga crno-kolutast. Boje su sive ili žutkaste s popriečnimi crnimi prugami. Divlja mačka umije dobro skakati i penjati se. Kad ju hoće čovjek ustrieliti, a ona to opazi, namah će skočiti mu u lice i zdrapati ga. Od kože joj se izradjuje dobro krzno.

Lav je od prilike tako velik kao mali konj. Prsa su mu široka, glava velika, vrat debeo a obraz skoro četverouglast; jezik mu je pokriven oštrimi bodlinami, te može njim odtrgnuti meso od kosti. Dlake je jednoliko plave ili smedjo-žute; u mužaka imade tamnija dugačka čupava griva oko vrata i šije. Lav imade ljepšu šiju nego ina zvjerad, s toga i jest sa svoje grive ohola pogleda, te ga zovu kraljem životinjah, i zaista, kad se s kojom bori, ponajviše ju svlada. Za čudo je jak; ljudi su vidjeli, kako je čitavu kravu odvukao. Urlikanje mu se čuje na pol milje daljine, a životinje, dapače i sam slon, začuvši ga urlikati, stanu od straha drhtati i posakriju se. Rep mu je dulji nego-l' pol njegova tiela, na kraju ima kitu dugačke dlake. Ženka je manja od mužaka, a neima nikakve grive; ona nije tako odvažna ni hrabra kao lav, ali mlade laviće umije srčano braniti, te nedopusti tako lako, da se im šta zla dogodi. Čudnovito je, što se lav, taj kralj životinjah boji maloga miša; ni zmije ni vatre nemože gledati. Na čovjeka ide samo onda, kad je razdražen i ljut, ili ako je već bio okusio čovječje krvi. Šapom može i konja ubiti. Neubija pako nikada više, nego što mu je treba, da si utalaži glad. Mladi lavić dade se pripitomiti i svašta naučiti; onda je

gospodaru si veoma privržan i zahvalan; dapače brani ga što najviše proti svakomu nepriatelju.

Koža od lavah rabi se na oprave, pereme i caprage; meso mu jedu stanovnici vrućih krajinah. Hod lavov je ponosit, odmjeren i dostojanstven. Način, kojim lov lovi, je isti kao u mačke, kada hoće, da miša ulovi. Noćju ili s večera očekiva u zasjedi svoj plien, ili pak puzeći potrbuške približava se k zvieri, a kad misli, da joj je već dosta blizu, odvažno skoči na nju, zatim ju jakom šapom ubije i sa sobom povuče. Ako mu pako nepodje za rukom, da ju svojim skokom dostigne, tad se umjerenim korakom natrag povrati, i svoj plien ostavi. Najradje lovi lov na sajge (antilope), žirafe, konje, jelene, a u obće na velike živine; za manju si glavu puno netare. Nu višeputah ga znade i konj svladati, što dakako vrlo riedko biva. Mrcine nikada nejede. Premda je veoma odvažan, ipak se lahko prestraši, ako ga iznenada što zateče. Ljudih se boji, a osobito ako imadu puške sa sobom, ili ako mirno stoje i odvažno mu u oči gledaju. Lavovah ima po svoj Africi, pak u Arabskoj, Persiji i Indiji, u obće u vrućih krajinah staroga svieta. Prije Isusova narodjenja živio je lav i u Evropi, po imence u staroj Grčkoj, sadanjoj Turskoj, i to u znatnu broju, jer

su ih jednoć imali u Rimu do šest stotinah! U starih vremenih uprêzali su pitome lavove u slavodobitna kola, dapače rabili su ih u ratu i na lovu.

O velikodušnosti lavah piše se sliedeća basna. Jednoć je spavao kralj živinah u debelu hladu jednoga stabla, na kojem se igrahu objestni miševi. Netom od veselih miševah posmeknù se jednomu nožica, te nesrećom pade lavu na glavu. Lav se štrašno razljuti, što ga je mali miš probudio, i htjede ga pojesti. Miš u smrtnoj pogibelji stade lavu govoriti: „Ej, velemožni gospodaru! mnogo sam već čuo o tvojoj velikodušnosti, te zato se k tebi u svoj poniznosti i ja utičem, da mi oprostiš veliki moj grieh, što sam tebe, milostivi kralju, probudio iz sna. Vjeruj mi, da to nisam hotio učiniti, nu noga mi se pomaknula i opadoh. Daj, oprosti mi, bit ću ti dok živ budem zahvalan.“ Lav nasmiehavši se, upita: „A kako bi mi ti mala dangubo mogao zahvalan biti? E bora ti! kad si tako ponizan, neka te, oprostit ću ti; ma da me nisi više nikada bunio, jer si inače izgubio život!“ Veseo, što si je spasio život, pobjegne miš, govoreći putem, kako će lavu zahvalan biti. — Za njeko vrieme čuje se u šumi strašno urlikanje, a sva zvjerad trepteć od straha, posakrije se po grmlju. Ali mali miš, spo-

znao je glas svoga dobročinitelja, pomisli u sebi, da mora i lav da je u velikoj pogibelji, te se odluči, da će mu u pomoć priteći. Podje ga tražit i nadje ga u mrieži. gdje se je ulovio. Vidi to maleni miš, pak se dosjeti jadu i stade odmah pregrizavati vrpčice a tako oslobodi lava od smrtne pogibelji! Od sada su lav i mali miš najbolji bili prijatelji.

Jednoć je u bečkom zvjerinjaku metnuo njetko psetance u lavovnicu, da ga izjede lav. Opaziv to psetance lava, poče drhtati i dizati prama lavu noge, kao da ga moli pomilovanja. A lav ga sbilja pomiluje, paće dao mu je najbolji komadić mesa, da se pogosti. S početka nije pas ni jesti mogao; nu ljuta ga glad pritisnula i pojeo je meso. Za kratko vrieme tako se psetance i lav sprijateliše, da jedan bez drugoga ni jesti nije hotio. Višeputah je pseto čitav komad mesa povuklo preda se, te nije hotjelo lavu ni da šta odpusti, pa ako mu je lav šta silom i otimao, počelo je na njega cviliti i lajati. Za takovo nepristojno ponašanje nije ga lav nikada kaznio, jer ga je veoma priljubio. Za godinu danah poginu psetance. Lav se je za njim tako ražalostio, da nije htjeo niti već da jede, a iz toga je izašlo, da je za pet danah od žalosti i poginuo!

Strašan je prizor, kada se počme hrvati lav s carskom zmijom. Ta je zmija dugačka do pet hvatih. Susretne l' se s lavom, ovine mu se oko tiela i tako ga stisne, da mu sve kosti pucaju. Lav se hrabro brani, ali sgadja se ponajviše putah, da ga zmija svlada; kad i kad poginu obojica. — Jednoć je njeki hrabar vitez opazio, kako se je strašno borio lav sa zmijom. On priskoči lavu u pomoć, te odsieče ljutoj zmiji glavu. Lav videći, da ga je spasio čovjek, legne mu pred noge, kao na znamenje velike zahvalnosti, umiljato ga gledajući. Od tog vremena sliedio ga je stopimice lav kako-no pseto.

A prestrašan je prizor, kad se sastanu lav i tigar, koj je takodjer tako jak kao i lav. Tad traje borba i više satih, a obično poginu obojica.

Za starih vremenah imadjahu Rimljani robovah, koji su im morali obavljati sve i najtežje poslove. Te robove, koji su bili doista najnesretniji ljudi, koji se mogu pomisliti, mogli su prodati, ubiti i inače izmučiti. Takvih robovah imade žalibože! još dan danas u Americi, gdje se njimi tako trguje, kao kod nas s marvom. — Jednoć pobjegne rob njekom Rimljaninu, budući nemogao podnašati više težka jada. Rob taj — po imenu Androkle — pobjegne u pu-

stinju i sakrijo se tamo u njekoj špilji. Nu jedva bi unišao u špilju, spazi, kako mu se približava velik lav. Androkle se prestraši i poče već žaliti, što je pobjegao. Došav lav tja do špilje, legne pred Androkla i pokaže mu svoju nogu, iz koje strčaše velik trn. Rob mu izvukao trn, iztiskao gnoj, oprao vodom i zavezao krpom. Za kratko vrieme je lav ozdravio. Njih dvojica se tako sprijatelje, da je lav robu svagda najbolji komad mesa donašao, i ako nije mogao i za se dosta donieti, volio je sám gladovati nego robu nedati. Tako su u liepoj slozi i prijateljstvu proživili njekoliko godinah. A kad se je Androklu pohtjelo čovječeg družtva, ostavi lava, te otidje u sviet. Nu na veliku nesreću ulovili su ga i doveli k njegovom gospodaru. U rimskom carstvu bijaše taj krvni običaj, da su robove, što su bili pobjegli, uhvativši ih, metnuli u njeku ogradu, u koju su onda napustili gladne lavove, da raztrgaju te nesrećnike. Tamo je dakle bio i Androkle metnut. Narod, što se je sakupljao kod takvih tobože svetkovinah, jedva je mogao dočekati, da vidi strašan prizor, čim bude izpušten gladan lav. Vrata se na lavovnici otvore, a mrtva tišina zavlada u narodu! Već se lavu sva dlaka naježi, munje mu iz očiuh sievaju, tad strašno zaurliče; te prignuv se k zem-

lji spremi se, da skoči na nesretnika i da ga smrvi. Ali eto! što biva? Lav lagano i ozbiljno iduć, legne Androklu izpred noguh. Narod se je čudio te popitkivao, koj je uzrok tom prizoru, na što i car zovne Androkla, nek mu izpovjedi, kakvo je prijateljstvo izmedju njega i lava. Androkle je vjerno izpovjedio, kako je on baš s ovim istim lavom u najboljem prijateljstvu živio i kako je od njega pobjegao. Netreba ovdje ni pridodati, da je to bio onaj isti lav, s kojim je Androkle toliko godinah u pustinji živio. Car pomilova roba i pokloni mu vjernog lava, kojega je onda Androkle po svietu vodio i mnogo si novacah zaslužio. —

Kao što već prije rekoh, lav se prestraši i pobjegne, ako ga štogod iznenada zateče. Tako je spazio njeki čovjek, da mu se lav približava, da ga pojede. On namah svuče svoju opravu, objesi ju na njeku debelu batinu, na koju još metne i svoj škrljak. Kad je to sve priredio, sakrije se u špilju, bez da ga je lav spazio. Kad se sumrači, skoči lav na tu po ljudski obučenu batinu, misleć da je to čovjek, a opaziv, da se je prevario, prestraši se i pobjegne.

U Americi živi **crveni lav** ili **puma**, koj je puno manji i slabiji od onoga. Glava mu je malena i bezgriva, dlaka crvenkasta. I on počini velika kvara medju živinom.

Tigar je najstrahovitija i najokrutnija zvier; kolje više nego pojesti može. Kao pravi krvolok vuče se po pustinji, vrebajuć očima, je l' bi mogao kakov plien spaziti; a jezik mu je pri tom plosnato spružen i sasma crven. Kad i kad je veći od lava, a njegda biva tako velik kao naš vol. Tako je jak, da može u zubih konja ili bika kao lagano perce nositi. Dlaka mu je gladka i kratka, po trbuhu biela. Boje je bieložute sa crnimi nepravionimi poprečnimi prugami. Rep mu je dugačak više od pó hvata, te ima takodjer crne pruge. Jedna vrst tigarah neima prugah već pjege, te se zato i zovu p j e g a s t i t i g r i.

On živi u južnoj Aziji i na bližjih otocih. Tu čeka na plien obično kod vodah, te kada dodje koja zvier, da pije ili da u hladu počine, skoči na nju i zasieče joj svoje pandje u meso tako duboko, da u njem ostanu rane više palacah duboke, zatim ju baci na zemlju i raztrga, pa se nasladjuje njezinom krvlju. Konju je i biku vrlo pogibeljan; napače svlada kad i kad i mladoga slona i nosoroga. Odrasli ga slon smrvi, ako ga samo spazi u pravi čas; nu i on strada, kad ga tigar napane iz zasjede,

Tigar zna i plaziti, i tako višeputah skoči s drveta na svoj plien. Skočiti može do dva hvata. Ako je jednom okusio čovječjega mesa, nerači mu više druga hrana, te svaki dan zadavi, ako je samo prilike, po jednoga ili po dva čovjeka, i tim biva bičem onih predielah, u kojih stanuje. Lov na tigre veoma je opasan, osobito radi toga, što on kao biesan skače na svoga neprijatelja. Ondašnji žitelji love lov na tigre sa slonovi, i više putah probode slon tigra sa svojimi kli, ili ga rilom uhvati te u vis baci. Da ti je vidjeti čuda, kad tigar pobjegne u vodu — jer on zna i izvrstno plivati — a slon za njim. Tigar se strašno brani, nu dodje-li slonu do rila ili do hrbta, tad obično slon poginuti mora. Nu najbolje je tigre loviti u jame, pokrivene zelenimi granami. Ulovljeni tigar biesan je za strahotu. Mladi se tigar može lahko pripitomiti, i onda je svojemu gospodaru privržen i zahvalan. Od kože tigrove grade pokrovce za konje i pervaze, a krznari ju rabe za izveske (cimere).

Da vam jednu pripoviedam o tigru. Njeki tesar ulovi mlada tigrića, te se š njim na brodu odveze u Englezku, gdje ga je ostavio u kraljevskom zvjerinjaku. Poslje 2 godine opet dodje tesar, da vidi, što mu radi tigrić. Tigrić, spaziv tesara, stade od

veselja i radosti u svojem zatvoru poskakivati i svoga dobročinitelja ljubezno gledati. A kad je tesar unišao k njemu u zatvor, nebijaše njegovoj radosti kraja ni konca; lizao mu je ruke i lice, i ulagivao mu se na svaki mogući način. A kad mu tesar otišao, bio je njekoliko danah tužan i žalostan.

Njeki trubač sustane na putu i zaspi. Tu naidje od njekud tigar, šćapi ga u ralje i pobjegne. Trubač se dakako probudi, i opazivši, što se je dogodilo, mal da neumre od straha. Na svu sreću pomisli na svoju trublju, te stade iz sve sile tigru u uho trubiti. Time se tigar tako preplaši, da ga je pustio, pa bjež bez traga.

Njeki se častnik sastane u šumi s tigrom, koj je u grmlju počivao. Tigar opaziv častnika htjede umah na njega skočiti; ali častnik nevideći nikakvog spasenja, ustavi se i stade tigra tako oštro gledati, da ovaj pobjegne.

Kao što su Španjolci prijatelji borbah s ljutimi bikovi, isto tako ljube stanovnici Indije borbe s tigri. U njih je običaj, da kad i kad puste slonove ili medvjede, pače i ljude da se hrvaju s tigri u velikih ogradah. Čim je ljutja borba, tim veća zabava za gledaoce! Strašne su to doista zabave, čovječanskoga uma nedostojne!!

Jednom podje njekoliko gospode sa slonovi u lov na tigre. Tu skoči tigar slonu na ledja, pograbi čovjeka za nogu i pobjegne š njim. U največem strahu sjeti se lovac, da ima kod sebe dva pištolja, te opali jedan na tigra, ali ga nepogodi. Uzme dakle i drugi i opali ga tigru upravo u srce. Tigar izdahne za njekoliko trenutakah, ali mrtav je još držao svoj plien tako čvrsto, da se nije čovjek mogao iz njegovih zubih ni izvinuti. Stoprv kad su mu došli prijatelji u pomoć, mogli su ga riešiti takvih težkih verigah, razbivši tigru glavu. Čovjek je morao dugo vremena u postelji sprovesti, dok si je izliečio ranjenu nogu.

Onsa ili američki tigar jest najstrahovitiji grabežljivac u Americi; okrutniji je nego sam tigar i jači od lava. Davi sve, što mu u šape padė i odvuče i konja u svoj brlog. Znade vješto plivati a može i najveću rieku preplivati. Kad hoće, da plien ubije, skoči mu na ledja, primi ga za vrat i zavrne mu glavom. Kad je odviše gladan, ide i na čovjeka; ali ovdje si nedaje toliko posla, da mu zavrne glavom, nego ga baci na zemlju i počme mu odmah meso trgati. Koža mu je krasnija i skuplja nego tigrova.

Godine 1823. dodje noćju njeka onsa u sakristiju franciškanske crkve u gradu Santa-Fé u Americi. U jutro dodje redovnik, da služi sv. misu, a onsa ga sćapi i odmah ga raztrga. Dodje i drugi, a š njim učini to isto. Treći pako opaziv ju u dobro vrieme, pozove ljude, te ju ubiju.

Leopard je jasno-žut s okruglimi surimi pjegami, koje su ponajviše kolutaste i koluti su poredani Ponajljepša je to mačetina; 3 stope je dugačka a mal ne tolik mu je i rep. Koža mu je dragociena, jer se za nju plaća i do 100 for. Lovi opice, sajge a kad i kad i poveću zvier. Veoma je krvoločan i gnjavi više nego može izjesti. Tako su jednoć došla 3 mlada i dva stara leoparda do jednog stada ovacah, gdje su ih za jednu jedincatu noć više od stotine zagnjavili i krv im izsrcali.

Ris je veći od lisice, i jest najveća mačetina u Evropi; ima ga u sjevernih krajevih Evrope, gdje stanujo ponajviše u brlozih, što si jih je bila teta lisica načinila. Rado se valja na suncu, jer mu sunčana toplina godi Boja mu je hrdjasta sa smedjimi pjegami.

Kad ide loviti lov na telad, koze, ovce, jelene, srne i drugu šumsku zvierad, puže po trbuške, a dodje-li plienu u blizinu, skoči 2—3 puta, svagda

skoro 2 hvata iz daleka, pak onda štrmi se na ledja, zasječe mu pandžami duboko u meso i progriže vratne mišice, i stade krv srcati; što nepojede spravì si za budući god. U Poljskoj izilazi noćju i odgriza kravam vimena. Bori se višeputah i s divljom svinjom, koju kad i kad svlada. I čovjeku je vrlo pogibeljan. Koža mu je dosta krasna i plaća se za nju i do 20 for.

Domaća i divlja mačka, lav, tigar, onsa ilit amerikansi tigar, leopard i ris imadu vrlo oštre zube na noguh prste s pandžami i hrane se mesom. Spadaju dakle k grabežljivcem. — Sve ove živine imadu takodjer vrlo svedenu i kratku glavu, kratku dugobrku gubicu; jezik im je hrapav kao trenjak. Na prednjih noguh imadu po 5 prstah, a na zadnjih po 4, sa oštrimi krivimi nokti, koje mogu povući i spružiti. A budući su sve te zvieri nalik našoj mački, to ćemo ih prozvat **mačad.**

Mačad hoda u lov — kao što smo već vidjeli — ponajviše noćju; u tmini im se uzana zjenica razširuje i biva okrugla, zato i vide dobro. Stupaju na prste, koji imaju ozdol kao jastušiće, a nokte uvlače, da njimi hodeć nestrugaju po zemlji, zato im je hod tih, a nokti im neotupe, već ostaju uviek oštri. K plienu se šumaju, a onda jednim skokom ustrme se nanj.

Hijena je od prilike tako velika kao mesarski pas. Dlake je žuto-sive i imade crne pruge po

prieko. Imade i pjegovitih hijenah, koje neimadu prugah, već samo crnih pjegah. Na vratu im je kratka griva, koja se ježi, kad se hijena razljuti. Živi u vrućih krajevih Afrike i Azije.

Hijena je vrlo jaka, i zubi su joj tako jaki, da će i najtvrdju kost lako kao orah shrustati; lovi ne samo ovce, konje i osle, no i lavove i tigre, a kad i kad ih i svlada. Strašno je proždrljiva, pa nije u izboru gizdava; ide bo i na grobje, izkapa mrtve pa ih jede, pače to joj je najsladja pića. Danom se sakriva u špiljah, a noćju ide na lov. Koža joj se dobro plaća. Premda je veoma okrutna, ipak je opet jako plašljiva kao sinja kukavica.

Njeki prirodoslovac se je hotio osvjedočiti, da-li je istina, što se pripovieda o hijeni, da je po danu strašno plašljiva i bojazljiva. Zatvori ju dakle danom njekamo, gdje je već bio prije metnuo slabahno jaganjce i ohola jarca. Jarac i janje, opazivši glavna si neprijatelja, drhtahu od straha i povukoše se svaki u svoj kutić; nu ni hijeni nije bilo baš najbolje oko srca, jer i ona drhtaše, povukav se takodjer u jedan kutić, gdje je čitav dan drhturila, neučiniv svojim stanarom nikakova jada. Stoprv pod noć, kad se je smračilo, povrati joj se hrabrenost, te počè udarati na jarca. Kad je to gospodar vidio,

izpusti jarca i jaganjce, a hijenu ostavi gladnu, gdje je i bila. Što l' da bi im se bilo dogodilo, da ih je gospodar i preko noć bio pustio s hijenom?

Prugaste i pjegaste hijene sačinjavaju porodicu **hijenastih zvierih.**

Kuna. Imade ih dvie vrsti, gorska i domaća. Gorska kuna živi u šumah i jest od prilike velika kao naša mačka. Boje je sivo-smedje a rep joj je kitnast. Najvoli šumu jeloviku i pravi si brlog u pukotinah, u špiljah i šupljih stablih; nu rado se ugniezdi i u gniezdu dupljašah, gavranah i vjevericah. Imade više brlogah, koje često izmienjuje; zato joj je težko u trag doći. Vrlo je lukava i hinbena. Kad opazi šumara ili drvara, sakrije se u šupljo drvo i voli prije, da se drvo podsieče, nego da na polje izidje. Zimi joj se po sniegu lako može doći u trag; hoda bo tako, da joj zadnja noga dodje u stupaj prednje. Ako-li ju psi tjeraju, ona im znade čestoputih lako pobjeći, jerbo znade kao i vjeverica veoma daleko skočiti, a tako im trag zamete. Kad i kad znade ona i psa dočekati, pa kad joj se približi, skoči na koje stablo, pa gleda šta će biti Ona se hrani loveći mišcve, vjeverice i ptice, a i jaja joj prijaju. Ptice rado lovi kad spavaju a vjevericu

progoni od drveta do drveta, dok ova iznemogne, a iznemoglu ulovi ju i poždere. Kuna zna napadati i na poveće zvieri, kao na zeca, mladu srnu, pače i na ovcu i divlju mačku. Ima primjerah, gdje se je kuna i s orlom u boj upustila, te je volila u zrak š njime nebu pod oblake, nego da ga pusti. — Gorske je kune koža ljepša i dragocjenija nego domaće kune — U šupljih stablih leže ona po 3—4 mlada, i to u mjesecu travnju. Mlade kune moći je pripitomiti, pa su onda vesele i živahne.

Njetko je imao kunu, pa je bila vrlo umiljata i zabavna. Šetala bi se slobodno po selu od kuće do kuće, a kad joj se hotjelo jesti, došla bi kući, da se nahrani. S domaćim psetom dobro se je slagala i š njim se sprijateljila.

Domaća je kuna velika kao mačka. Možeš je naći u gradskih i u seoskih kućah, plazi se po krovu i po zidinah; plieni kokošnjake i golubinjake, pa kolje štogod zateče živo te što smogne, a u nuždi zadovolji se i s parcevi, miševi, zmijami, dà i žabami. I jaja mila su joj hrana, a nezameće ni trešanjah, šljivah i jagodah. Od njene kože prave ljudi krzno za okrajke. Da ju ulove, stavljaju joj ljudi željeza a kad se ulovi, voli si — kao i lisica — ma i nogu odgrizti, samo da si spasi život. Kuna

zaudara po mošku, a kokošinjak, koj je bila kuna jedanput pohodila, valja dobro osnažiti, da se zrak očisti, jer ti unj drugčije kokoši neću pod živu glavu.

Tvorac je manji od kune i od mačke; dlaka mu je kratka, fina i vunasta; boje je tmaste. Izpod repa su mu dvie žliezde, u kojih čuva njekakovu vodicu, što neizmjerno smrdi. Tvorac živi u šumi, u šupljih stablih, ili pako po selih u štalah, hambarih itd. Smradom svojim protjera i lisicu iz brloga, pa se onda sam u njemu nastani. Najmilija su mu hrana zecevi, kokoši, golubi i druge ptice, a samo u nevolji zadovolji se i s miševi, zmijami i crvi. Višeputah zna i košnicu progledati, da do meda dodje, što mu je velika naslada Jaja, što ih je gdje ukrao, nosi kao u njekakvom džepu izpod vrata. Ptičja gniezda često pohadja, te što u njih nadje, jaja ili mlade, rado pojede Kad se ulovi u gvoždje, i tvorac voli odgrizti si nogu, nego da život izgubi. — Koža mu mnogo nevriedi s toga, što je smrdljiva.

Lasica je lukava, ljuta i krvoločna zvieričica. Ljeti je odozgo smedja, a zimi sasma je biela. Za hranu si odabira med, ribe, jaja, mladu pilad i druge ptice; u nuždi pako lošom se hranom zadovoljeva. Veoma je ljuta i odvažna, te zna napasti i

na mladu srnu, skoči joj na ledja, ugrize ju gdjegod na vratu i srče krv tako dugo, dok je sita ili dok srna neizmogne. Puk o njoj priča, da zna kravi nadahnuti vime, nu ovo je puka izmišljotina. — Lasica se može pripitomiti i svačemu se priučiti, samo kad ju ulovimo dok je još mlada.

Mala je lasica i istomu orlu pogibeljna. Tako su jednoć ljudi spazili orla, gdje leti visoko u zraku, kad ali ti se najedanput spušta niže i niže, a što je bliže zemlji se spuštao, to većma krilima maše. Napokon pade kao mrtav na zemlju, a kad ljudi tamo dodju da vide, što s njim biva, nadju ga sbilja mrtva, a mala ga je lasica zagušila, koju je u vis sobom poneo bio, da ju odnese mladim orlićem u gniezdo. Tako si spasi lasica život!

Granoštaj ili **zerdav** je nalik našoj lasici, i živi u hladnih krajevih. Ljeti mu je dlaka crveno-smedja a zimi sasma biela; rep mu je na kraju crn. Koža njegova — poznata pod imenom hermelina — u velikoj je cieni, jer iz nje prave skupocjene kabanice za veliku gospodu. — Granostaj je kao i lasica vrlo odvažan, ljut i krvoločan; hrana su mu miševi, parcovi, krtovi, pače i zečići, zmije i gušteri.

Sobol je od prilike tako velik kao i naša kuna; živi u sjevernih krajevih Evrope i Asije. Liepa njegova koža je skupociena, te se plaća i po sto forintih.

Stanovnikom sjevernih krajevah, osobito u Sibiriji, poglavita je zasluga lov sobolovah, a taj im lov mora namirivati sve potreboće. Za takav lov skupi se svake godine mnogobrojno družtvo, pa si ovo izabere svoga vodju. Taj je lov za njih dosta pogibeljan, jer treba za soboli poći u ledovite krajeve, gdje mnogi ljudi stradaju od gladi i zime Kad se u lov spremaju, otidu u crkvu, da zamole od Boga blagoslov, i onda obećavaju crkvi, da ćedu joj prikazati sobole, što ih ulove u prvom lovu. Oprostiv se sa svojimi kućami, otidju u one ledene krajeve, gdje si sagrade malu kolibicu, te počmu sobole loviti. Višeputah dosta su sretni u lovu; nu kad i kad jim se neizplati težki taj napor.

Vidra živi u naših krajevih; dugačka je 2—3 stope, a boje je smedje. Rep joj je debeo i dugačak Brloge si pravi uz rieke i potoke. Ulaz u brlog napravi si svagda pod vodom, da se zanj tako lahko nesaznade. U stanu njezinom ima više predielah, a na kopnu si napravi mali otvor, da joj može čisti zrak unutar. Premda može dosta dugo

pod vodom živjeti, ipak otide u suhe prediele, svojeg stana, kad voda u rieci raste Hrana su joj ribe i raci; u nuždi zadovolji se i zmijami, žabami itd. Lov loveći, pliva uz vodu; pod vodom umije dobro hodati; nu buduć da ipak nemože bez oduška biti i bez svježa zraka živjeti, češće digne glavu povrh vode i po tome se pozna, da živi Plivati znade vrlo vješto, a kad i kad se pruži na površju vode tako mirno, kao da je na zemlji. — Zimom traži otvore, što ih ribari naprave u ledu, pa ide na ribe. U mjestih, gdje se neboji ljudih, lovi danju i noćju; a gdje ljudih ima, lovi samo noćju. Male ribice pojede namah u vodi, čim ih ulovi; a veće si iznese na kopno, pa se onda gosti. Ribje glave nejede nikad. Kad hoće vidra na veće ribe da ide, zovne si još koju posestrimu u pomoć, pak love u družtvu a to tako vješto, da im malo koja riba izmakne, koju su zapazile. Jedna od njih ide uz vodu a druga niz vodu, pa tjeraju ribu tako dugo, dok neiznemogne i u plien im nepadne.

Njuh im je oštar a nanjušiv čovjeka ili pseto samo iz daleka, namah se sakriju; zato ih je baš težko hvatati. Koža, koja se po 5—20 for. plaća, tako joj je pruživa, da je nemože pas ni progrizti; ponajviše se od nje kroje kape, vidrovke zvane.

Vidra je lukava i odvažna. Kad već nemože psu na kopnu nikako da pobjegne, pusti se š njim u borbu, pa ako nije pas dobro vješt u tom poslu pa i jak, zahman mu borba, poginut će.

Mlade vidre, kojih se obično troje izleže, sliepe su, ali poslje 9 tjednah idu već na lov. Dok su mlade, mogu se pripitomiti i u lovljenju ribah uvježbati. Kad ih ljudi uče ribe loviti, postupaju ovako: Najprije joj se metne u usta mala ribica, napravljena od vune, pa ju vidra mora izpuštjati a opet u zube uzimati. Onda se uči, da donaša ribnu juhu, što je bila do 50 korakah daleko od nje postavljena. Kad se to sve nauči, dadu joj njeku poslasticu kao nagradu, pa ju glade i njeguju, a to joj veoma godi. Kasnije ju uputjivaju, da donese mrtve ribice, što su ih u vodu bacili, pak poslje opet i žive, što su koncem privezane i u vodu metnute bile. Kad se u svem tom dobro uvježba, bacaju joj se i žive ribe nevezane u vodu, da ih hvata. Kad i ovo nauči, onda ju puštaju u lov na ribe, a taj im je od velike koristi, jer ih mnogo donaša. Čitava jedna porodica može od ribah živjeti, što ih vješta vidra hvata i donaša.

Osim ove naše vidre imade i morskih vidrah, koje su veće od naših. Koža im je prekrasna i na velikoj cieni; u

njekih zemljah bo se prodaje jedna jedincata koža morske vidre po 80—300 for.

Kuna, tvor, lasica, granostaj, sobol i vidra produljena su tiela, kratkih noguh i kitnjasta kratka repa; gubica im je zašiljena i brkasta. Sve ove zvieri zovemo **ku-nasto zvierinje.**

Jazavac je vrlo nespretna zvier. Tielo mu je pokriveno dugom čekinjastom dlakom; boje je pepeljaste ili sive, na trbuhu crne a na glavi biele s crnimi prugami. Glava mu je šiljasta, tielo valjasto i baš nespretno; noge su mu kratke a na nogami jaki nokti, da može njimi dobro kopati. Rep ima kratak; pod repom ima žliezdu, u kojoj je njeka biela, veoma smrdeća židčina (vodica). Živi u šumi i šikarju, gdje si pravi brlog (jazvinu) pod zemljom Svojstva mu nisu baš dična, on je lien i bojazliv, ali ipak ljut, i kad ga tko napane, to se umije vrlo hrabro braniti. Hrani se miševi, zmijami, crvi, puži, žabami, korienjem, jaji itd. S jeseni navuče mnogo hrane u jazvinu. Vida je kratka a hoda traljava, penjati se neumije; sluh mu je vrlo dobar. Glas mu je nalik svinjskom kruljenju. Zimu prespava u jazvini i ništa nejede, pa dok se probudi u protuljetje, posve omršavi. A kad biva u

zimi toplije, izide iz brloga, da se čime založi. Ima pod kožom po put svinje do 3 prsta debala sala, što se rabi za razsvietljenje. Meso mu se nejede, jer je sladko i smrdljivo. Samica poleže mjeseca veljače 3—5 sliepih mladih, koji istom za njeko vrieme progledaju; majka ih vrlo ljubi i njeguje, i stoprv na jesen je odpravlja iz stana u bieli sviet, da po volji užive. Mlade jazavce moći je tako pripitomiti, da znadu biti čovjeku vrlo privrženi. — Jazavac imade u svoju jazvinu i do 10 ulazah, te može neprijateljem, ako ga je volja, lahko pobjeći. U sriedini jazvine ima po velik prostor, gdje danju počiva od težkih poslovah, što mu ih zadaje noćni lov, jer i on samo pod noć izilazi, da si hranu pribavi. A jer čini šumarom mnogo kvara, loveći im ptice i mlade zeceve, love ga naučenimi psi, što se jazavčari zovu. Još se pripovieda od jazavca, da on uviek samodrug kukuruzu krasti ide. Pri toj kradnji nakrše dovoljan broj klasja, pak ga svuku na jednu hrpu; zatim legne se jedan na hrbtice a drugi mu tovari klasje na trbuh — pak kad je dosta tovara, pograbi ga drug njegov zubima za kičmu, i tako ga vuče do jazvine. —

Od kože mu prave lovačke torbe il njom oblače kovčege; dlaka valja za kiste.

Premda je jazavac i sám dosta smrdljiv, nemože ipak lisičjega smrada podnašati, i baš zato mu može lukava lija vrlo lako preotieti brlog, zasmradiv mu sve ulaze u njem, te siroma mora praviti novi si stan. Ejle! kano da su ljudi od životinjah pravo jačega i lukavijega učili.

Rakun (Waschbär) velik je kao jazavac i težak do 20 funtih. Živi u ledenoj strani sjeverne Amerike. Prve noge su mu nješto kratje od zadnjih. Dlake je sivosmedje. Najradje stanuje pri vodi, jede ribe, rake i ustrice; zadovoljava se i jaji, pticami, pače i biljinami. Svaki zalogaj mora prije u vodu umočiti a prvimi nogami očistiti. Može se pripitomiti, pa onda ima mnoge šale š njim. Pitomu rakunu osobito šećer godi, nu jer po svojoj navadi sve u vodu umače, riedko mu kad od njega šta preostaje, pa se onda čudom čudi, što mu ga je nestalo, premda ga je nogama dobro držao. Pitom rakun velik je neprijatelj piladi, pa gdje ju privreba, podavi koliko više može i pojede samo glavu a drugo ostavi. Učinjene mu uvriede nerado, pače težko kada zaboravlja.

Da vidimo, što se još o njemu pripovieda! Imao jednom njeki gospodar pitoma rakuna, koga je gospodarov sluga strašno uvriedio, izbivši ga poradi njeke nepristojnosti. To se rakunu dalo na žao i

on tako se razljuti na slugu, da se š njim nikada više pomirio nije, pače nije od njega ni najboljih poslasticah primiti htjeo, pa kad god je spazio svoga uvrieditelja, svagda bi se razjario do ljutosti, lebdeći za osvetom. Plač i jauk djece nije mogao ovaj rakun pod nipošto podnositi, a kad bi začuo plač djetinji, svagda bi se razljutio i djecu proganjao.

Medvjed nespretna je tiela, crne, smedje ili crnomanjaste boje a dugačke dlake. Živi u hladnih krajevih, a i u naših gorah, kano što ih ima u Ugarskoj, Poljskoj itd. Težak je do 700 funtih a proživi 40—50 godinah. Najvoli meso, ali jede i plodine, kano korienje, voće, groždje, a med mu je ko što već i ime svjedoči, osobito drag i mio kao najbolja poslastica, pa ga znade i vješto potražiti u šupljih stablih, košnicah itd., premda takvu slasticu i skupo plaćati mora, jer mu pčelice, braneći svoje blago, izbodu jezik, nos, glavu i uši tako čvrsto, da mu sva ova uda, tako oteku, da njekoliko danah strašnu bol osieća. Više putah polazi i gniezdo mravlje, jer mu godi njeka kiselina, što je tamo imade. Čovjeka nenapada, dok mu je mira, ili ako se medvjedici neuzimlju mladi, kojih obično po 2 —3 imade. Neprijatelja si znade prvimi šapami tako nježno zagrliti, da mu sve kosti pucaju, pa ga i

pojede. Konju, volu ili kravi skoči na ledja, pa ih obori i smrvi. Sa prednjimi šapami umije medvjedi veliko kamenje bacati, a ogromne kamene ili panje niz breg za neprijateljem potrkati. Polagano hoda, dobro i lahko se penja a zna i na zadnjih noguh vrlo vješto hodati; svoje prednje noge umije tako dobro upotrebljivati, kao da bi to ruke bile. Miran je i vrlo rado samotuje, sa medvjedicom neživi baš uviek u najboljoj slozi i ljubavi. Zimi spava gdjegod u špilji ili u šupljem drvetu, bez da išta jede, a zato se u proljetju probudi sasma mršav. Može se pripitomiti i svašta naučiti; umije dobro plesati, po užetu hodati, prekobacati se, po taktu hodati itd. Mladi medo umije tako vješto penjati se kao vjeverica ili mačka; na granah se rado ljulja i simo tamo poskakiva Glasbu rado sluša.

Medvjed je vrlo lukav, hrabar i jak, a umije si dobro stan svoj potražiti. Medvjedica svoje mlade vrlo ljubi, pa neda si ih pod živu glavu oteti; mora ih dobro čuvati, jer je njezin gospodin suprug jako zločest otac, pa bi ih pojeo. Više putah mora se samica, da svoje mlade obrani, sa samcem boriti, premda nije tako jaka kao on; ali materinska ljubav daje joj kriepost, zato ga ona ponajviše putah svlada i protjera.

Kad hoće medo, da se u svojoj okolici porazgleda, nebi li si što za gladni trbuh našao, penje se na stablo, te motri svu okolicu; kod takvih študijah čini mu njegov nos dobru uslugu, jer oštro njuši odkuda mu vjetar miris kakve živine donaša. Na čast i poštenje mu budi rečeno, da je voljan zaslužit si hranu, boreći se za nju svom snagom svojom. Mrtvacah nikada nejede. Djecu skoro nikad nenapada, jer je to proti njegovim načelom i osvjedočenju. Imade primjerah, gdje je djevojke, što su brale jagode u miru pustio, potraživ samo njihove košarice, da im jagode pojede.

Meso mu se jede i veoma je tečno, što osobito valja o šapah, kojeno se smatraju kano najsladja poslastica; koža mu se rabi za šubare, prostirke i t. d. Mast podpomaže kosu, da bolje raste.

Progovoriv nješto o svojstvih medonje, ajde da vam još koje šta izpripoviedam o njem.

Njekoč se je sakupilo družtvo, da ide u lov na medvjeda, a to je borme veoma opasno. Kad se je postavio svaki na svoje mjesto, dodje medo upravo na stara vojnika, koj je već i tako slab bio, Opaziv vojnik medvjeda prestraši se i htjede pobjeći. Nu bojeći se, da će mu se drugovi rugati, stade, pak naperi pušku na medvjeda da unj pukne,

da ga ustrielja. Ali mu nesrećom neopali puška; tad on trže nož izza pojasa da njim probode četveronožnoga dušmana. Ali medo se kao pravi vještak odvrne, pak skoči nanj, i obori ga na tla, pa ga tu čepati stane. A moj vojnik ukoči se kao mrtvac. Na to ga njuši medo, pa misleći da je sbilja mrtav, odvrne se od njega, i otidje, jer se nipošto u mrtvaca nedira. Na veliku žalost vojnikovu ponese mu medvjed pušku sobom, pa se njom nahitavati počne. To se je vojniku na žalost dalo, te se ustade, da medi uzme pušku Ali jedva je medo opazio, da se je prevario, misleći da je njegov nepriatelj mrtav, skoči na njega, i stade ga na novo tući. U toj ljutoj borbi pograbi ga za glavu i oguli mu s glave svu kožu tja do čela, pa legne na njega, motreć jel' jošte živ? Vojnik videć takovu pogibelj, prestao je dihati, pa bio je kao mrtav. U taj hip dodje i ostalo družtvo, i opazi strašan prizor; sad nisu znali što jim je raditi, da si druga oslobode. Dugo su tako stajali, neznajuć bi li na medvjeda strieljali ali ne. Bojeć se. da bi lahko mogli ubiti i svog nesretnog druga, gledali su mirno, šta će iz toga biti. Za njekoliko trenutakah, koje su bile ubogu vojniku duga, dugačka vječnost, ustane se medo, pa ode. Ali skupo ga je stala ta borba, jer

je morao platiti svoju drzovitost smrtju; čitavo bo družtvo stade nanj pucati i ubiju ga. Nesretni vojnik videći se prost od smrtne pogibelji, ustade se pa stade bježati i kričati: Jaoh ljudi! spasite mi dušu, umirem! Videći ga drugovi, gdje mu koža s glave visi i kako je kričao, nisu znali bili se smijali ili uboga čovjeka žalili. Napokon siromah vojnik iznemogne, i onesvjesti se; drugi ga odnesoše kući, gdje se je za njekoliko tjednah sasma izliečio. A ozdravivši zaprisego se je, da neće nikada više ići u lov na medvjeda.

Pripovieda se, da su u Švedskoj višeputah medvjedi došli u selo, a nenašavši ništa, čim bi si glad utaložili, pošli su štali na krov, pa su počeli krov trgati a došavši na tavan, odtrgli njekoliko dasakah, pa jedan od njih se je spustio u štalu, pograbio kravu, pa ju digo, da ju gospodi bratji doda. I pošlo mu to sretno za rukom, a onda uspne se i on gori, pa svi ujedno pograbe kravu, odnesu ju i liepo se nagostiše.

Morski medvjed je svojemu bratiću i prijatelju na kopnu posve sličan, samo što je bio a puno veći i težji. Težak je do 1600 funtih! Živi u najhladnijih krajevih Evrope, Azije i Amerike. Može jako dobro bježati i još bolje plivati. Ljudi kažu,

da su ga vidjeli 100 miljah od obale morske udaljena. Hrani se mesom morskih ribah a u hrani nije baš tako biravi, kao što mu je pobratim; zadovolji bo se i mrcinom. Zimi se zakopa u snieg ili kakvu špilju, pače i u led, pa spava čitav siečanj i veljaču, a kad se probudi, vrlo se čudi, što je do kostih omršavio i ogladnio. Dakako, da se odmah požuri, da nadomjesti što je zakasnio, pa do česa dodje, sve pograbi i proždre. I ljudem je vrlo pogibeljan. Samica mu u mjesecu travnju leže obično po dvoje mladih, koje vrlo ljubi i svojski ih u pogibelji brani. Bez vode ni nemože da živi U Parizu su imali jednoč morskog medvjeda, pa su ga morali svaki dan sa 60—80 akovah vode polievati, da im nepogine. Ide-li morski medvjed u lov, tad je vrlo oprezan, pa se neda tako lako prevariti. Jednoć su ga h'jeli mornari uloviti, te su u snieg zametnuli zamku pa odozgor metnuli su njeku meku, koja je jako mirisala. Zanjušiv to medo, došao je da ju pojede; pa jeduć opazi, da se je u nješto zamrežao; odmah se okani meke, pa se stade od svojih sponah opraštati. Kad mu to srećno za rukom podje, uze s nova sladku poslasticu, te otidje mirno i polagano dalje. Mornari uvidiv, da ga tako lasno nemogu nadmudriti, dodjoše na novo, pa bolje svoje zamke na-

stave. Jedva medo zanjušiv novu pomamu, eto ga radujući se, kako će se gostiti. Nu došav onamo, stade najprije snieg odgrtati, da nadje zamku, a kad ju nadje, baci ju na stran, pak sladko pojede milu poslasticu. Mornari uvidiv, da je medo od njih pametniji, okane se zaludna posla.

Drugi njeki mornar okladio se je, da će on ubiti morskoga medvjeda. Pojde dakle tražiti, i našav ga, stade nanj pucati. Ali se borme i medo nije htjeo dugo šaliti, nego, da na brzu ruku pravdu svrši, poleti na mornara. Vidiv ovaj, da tuj neima šale, uze put pod noge, pa ajd u bieg. Ali nije bio ni medo lien, pošao i on za mornarom Mornaru doduše nebijaše do šale, te u najvećoj pogibelji baci pušku pred medvjeda, a videći medvjed pušku, stade ju motriti, nebi-li možebit njega mogla ubiti. Opaziv, da tuj neima pogibelji, potrči na novo za mornarom. To što je medvjed s puškom radio, dovede mornara na misao, koja mu srećno život spasi; zato stade sa sebe komad po komad bacati pred medvjeda, a medo je onjušio svaki komadić, pa opet za mornarom U to opazili borme i drugi mornari, u kakvoj im je pogibelji drug, priskoče mu u pomoć, pa ubiju medvjeda, koj bi bio drzovita mornara skoro dostignuo a doisto i razkomadao.

Jazavac, rakun, suri medvjed i morski medved sačinjavaju **medvedji rod**. Oni se hrane ne samo mesom već i biljevinom, i gaze hodeć cielim tabanom.

Krta doista svatko od vas vrlo dobro poznade, a tko ga vidjė zna, da neima ušiuh, a očiuh je tako malenih, da se čini, da jih i neima; crn je, noge su mu kratke, a prednje su tako uredjene, da njima ruje zemlju, nalik su na lopatice; a nos mu je kao rilo i podosta dugačak, te njime kao nogama ruje. Premda je na vrtovih i na livadah dosta nepriličan, praveć krtinjake, ipak je upravo s toga od velike koristi, što jede crve i gljiste, koje nam veliku štetu čine, podgrizujući mladim biljinam korienje. Što se o njem govori, da i on podgriza korienje, to je puka izmišljotinja; jer voli od gladi poginuti, nego se bilja i okusiti. Najveća mu je mana, što se drži prava jačega; i druga pojede, ako ga samo svlada. Čujte, što o njem pripoviedaju

Njeki čovjek, hotjev se osvjedočiti, da li je istina, što se o krtu govori, da jedan drugoga jedu, uhvati dva i zatvori jih u staklenu posudu, davši im unutar nješta rahlice zemlje, mlada korienja i mrkve. S početka su bili dosta složni; nu za 3—4 sata ogladniše, pa se pohrvaše. I zbilja jedan bio

je jači, pa svladao drugoga, razparao mu kožu na trbuhu i sasma ga pojede, ostala je samo koža i kosti. A tako je učinio i s vrabcem i sa zmijom, koje mu je onaj gospodin za skušnju podmetnuo. Konačno dade mu veliku krastavu žabu. I tu krt brabro napade; ali kad se je stala napuhavati, odvrati se od nje njekim preziranjem i preko noć od gladi pogine, mrkve i korienja se ni nedotaknuv. Krt je strašno proždrljiv i mnogo može poždrieti, s toga si možemo pomisliti, koliko izjede crvah ili gljistah. Stan si pravi u prhkoj i suhoj zemlji, širok od prilike 1 do $1^1/_2$ stope, te ga sienom ili ma kojom mehkom stvarju napuni, da uzmogne sladko počivati. U jednom stanu živi njih samo po dva, te imadu u njem mnogo prekopah. Znamenito je kod krta to, što svagda u jedno vrieme ruje, i to obično u 7 i 9 satih u jutro, i u 5 i 7 satih poslje podne, drugda počiva snujući možda osnove za buduće sgrade i prekope. Kada ruje, upre najprije rilo u zemlju, pak prednjima nogama izbacuje na stran zemlju, te dovršiv prokop, digne zemlju hrbtom gori, i eto vam krtinjak. Vrlo dobro čuje, a još bolje njuši; promjenu vremena u napried osjeća, a hoće-l' zima da nastane, ukopa se vrlo duboko (većinom 4—5 stopah) u zemlju. Krt zna dosta dobro plivati,

a nastane-li poplavica, penje se višeputah i na stabla da si spasi život. Mlade hrabro brani od neprijateljah, a ljubi ih i njeguje, da netrebaš ljepše; nepušta ih prije od sebe, dok neprirastu, da uzmognu sami hranu potražiti.

Jež je po hrbtu i sa stranah bodljikav, iglice su mu dosta duge, trbuh i noge obrasle su mu mehkom dlakom. Stanuje u špiljah, u luknjah, u listju, u šumi, u voćnjaku itd. Bojazljiv je i glup i jien u kretanju. Bodljikami umije se vrlo vješto braniti. Kad mu pogibelj prieti, smota se u klupko, da ga je težko od koje god strane napasti, nekmo-li mu nahuditi. Nu lukava lisica znade umovati, pak se domislila, kako ga je dobro poškropiti mokraćom smrdljivom, pak kad to učini, mora se jež hoćeš nećeš razmotati, a onda je već propao; jer lisica dovrebav golo mjesto, nemilo ga zahvati, te ga odmah i pojede. S toga što je bojazljiv, izilazi samo noćju tražit si hrane; danjom izilazi tek onda, kad vlada tišina. Jede žabe miševe, crve, da i otrovne zmije, koje mu nikako nemogu naškoditi; jer mu i otrov njihov neškodi, pa upravo s toga nam je vrlo koristan; nebi ga dakle smjeli tamaniti i ubijati. Imade oštar njuh. Zimom se duboko zakopa pak spava. Njeki ljudi mu jedu meso, a vele, da je u

jeseni dobro i tečno; jer je onda jež debeo i tust. Jež se da i pripitomiti, i jest tad od velike koristi, jede bo švabe (žohare), miše itd. Ženka mu mjeseca srpnja leže 4—8 mladih, koje umije brižljivo hraniti. I o ježu dosta sviet pripovieda, ajde da i ja nješto kažem.

Njetko motrio ježa, kako se je penjao na voćku, pa otrgav njekoliko jabukah, nabó ih na svoje bodljike, i bježao onako u svoj stan, valjda s namjerom, da se pogosti; a tako je činio jež i s drugim voćem i groždjem.

Jednoč zatvori njeki prirodoslovac ježa, i pusti k njemu veliku otrovnu zmiju. Jež ugledav zmiju, stade ju obnjušavati, a tim ju tako razljuti, da počè nanj kruto udarati, i otrovnimi zubi njekoliko putah ubode ga u ustnice i jezik. Nu jež to poćutio pa nebio ni on lien, već ju sgrabi i proždre. Drugi dan mu dade isti gospodin tri zmije, a on š njimi kó i s onom prvom, makar ga silom htjedoše otrovati. Bilo mu je težko š njimi i skoro do gusta, nu ostà miran i hladnokrvan kao da nije ništa osobita, pa ih svlada i proždere. Čudnovato je, što ježu nikakov otrov nemože naškoditi.

Taj prirodoslovac zatvori jednoč ježa s osmero krčakah, koji su, koliko se zna, najljutje životinje.

Jedva ga krčci opazili, udariše nanj. Dugo je miran podnašao njihove nasrte; nu napokon mu šala dodijala, pa se momak razljutio, udario i on na nje, i malo se vrieme tukli, a on ih svlada; što mu je dakako tad još laglje bilo, jer krčci već iznemogoše, izraniv se na njegovih bodljikah, i izgubiv po tom mnogo krvi. Koga jež svlada, toga obično i pojede, pa to učini i s ovom osmoricom.

Rovke su najmanje zvierke, ima ih više vrstih; maljutka je najmanji sisavac; jer je samo 1½ palca dugačka; nješta više od četvrt lota težka. Rovakah imade i kod nas, one su ponajviše noćnice, borave u kojekakvih tamnih rupah i kutovih, kadšto i u kućah, hrane se svakojakimi bubami, crvi i ribjom ikrom, a kad toga neimadu, jedu i djetelinu, travu i sjemenje.

Krt, jež i rovke malene su životinje, imajuće u rilo produljenu glavu, male oči, na nogah nokte, a prednje noge kanoti lopate, te mogu njimi vrlo dobro rovati. A jer se hrane ponajviše bubami, zovu se **bubožderci.**

Pasjad, mačad, hijene, kunasto zvierinje, zvjerad medvjedjega roda i bubožderci sačinjavaju red **grabežljivacah** ili **zvjeradi.** Skoro svi grabežljivci hrane se izključivo mesom drugih živinah, pa da ih mogu laglje trgati, imadu na nogah jake i oštre nokte, a u čeljustih oštre šiljate zube. Oštra su vida i njuha.

---

2. Pršnjaci.

Netopir (šišmiš, sliepi miš) imade medju prednjimi i zadnjimi nogami i repom vrlo tanku, obično golu ili pako kratkom i finom dlačicom pokrivenu kožicu, koju perutnicom zovu, a služi mu zato, da može lepršati. Na zadnjih noguh imade oštre krive nokte, kojimi se može objesiti kad spava; tielo mu je kratkom finom dlakom pokriveno. Uši su mu velike, a oči malene, pa se čini da očijuh baš puno ni netreba, jer si znade i bez njih rupu naći. Imade primjerah, da su ga ljudi osliepili, a on si je ipak našao rupu, pače znao se je tad i špagi ukloniti, što mu je bila na putu. Umije i vješto puzati, kad se palcem od prednjih noguh služi. Kad spava ili gdje u kutiću zimuje, zamota se u perutnicu, pa se objesi noktom od zadnjih noguh, a glavom visi dolje; višeputah ih je naći na čitave hrpe tako spavajućih. Iz nosa mu iztiče njeka vrst ulja, kojom si perutnice maže, da su mu svedj mastne. Za krasne ljetne noći vidit ih je u dosta velikom broju, gdje love vještice i leptire, pa

ih pojedu; crvi i bube su im vrlo tečnom hranom, pa s toga nam i jesu veoma koristni. Najvole ipak, kad mogu gdje do slanine doći, te je se sladko najesti. Borave pod krovom, u zidnih rupah, dupljih itd.; najviše pako možeš ih naći u starih gradovih, kućah i zvonicih.

Ženka leže obično jedno ili dvoje mladih, pa ih sa sobom nosi, dok neuzrastu. — Što se pripovieda, da se netopir rado u kosu zaplete, puka je izmišljotina, jer toga nikada nečini. — Dok sam još bio u Ludbriegu, nadjoh jednoč u zimi netopira, kako se je u hodniku sav u perutnici zamotan zadnjima nogama objesio, pa spavao. Uzeh ga i donesoh u školu, da s djaci gledamo, kako će se probuditi. Djaci su ga dakako s najvećim veseljem i pozornostju motrili. Oćutiv se u toploj sobi, stade se širiti, pa perutnice razmatati. Najednoč stade na veliko veselje djakah simo tamo lepršiti, a kad nam je te šale dosta bilo, uzeh ga i odnesoh opet u hodnik. Jedva što sam ga pustio iz ruke, odletio je u kutić, i zamotav se opet u perutnicu, zadnjom nogom se objesi, pa je opet spavao, a kad je došlo proljetje, odletio je, i već se nije vratio.

Vukodlak nalik je našemu netopiru a velik kao vjeverica. Medju prednjima i zadnjima nogama

i na repu imade perutnicu. Živi u Americi, te tamošnjim stanovnikom, a još više životinji dosta je pogibeljan. Kada ljudi ili živine pospe, dodje vukodlak, rani ih, i svojim jezikom im sisa krv. A da se neprobude, opuhava ih svojom perutnicom, da se još bolje uspavaju. Višeputah ih dodju ciela jata na koju životinju, pa obično mora ta životinja poginut, na koju se ustrme; jer joj mnogo izsisaju krvi. Danju se objese zadnjima nogama gdjegod na stablo, pa spavaju kao mrtvi; kad i kad visi ih vrlo mnogo na jednom stablu.

Njeki vojnik, koj dulje vremena u Americi življaše, pripovieda o vukodlaku sliedeća: Jednoč sam se jutrom probudio, i spazio, da su mi noge sasma zakrvavljene, a palac na nozi da mi je ranjen. Dugo sam premišljavao, od kuda mi ta rana i krv. Da uzrok toga saznadem, legnem se dojduće noći opet na prijašnje mjesto, pa za kratko vrieme dodje njeka, po put naše vjeverice velika životinja, stade me svojom perutnicom opuhavati, i htjede, da me u drugi palac na nozi ugrizne, pa da se krvi nasrče. Ja tu čudnovatu zvier dakako odmah protjerah, a jer ju nisam poznavao, upitao sam sutradan moje znance, kakva je to životinja, a oni mi kazaše da je to vukodlak, i da je to moja

sreća, što ih nije prvu noć više došlo, inače bi postradao bio Kao što su mi sada pripoviedali, može jedan vukodlak više od funte krvi posrkati; s toga će dakle svaki uvidjeti, da mogu i čovjek i živine vrlo lahko stradat i poginuti, kad njekoliko vukodlakah na nje napane.

U Indiji i Kitaju imade jedna vrst netopirah, koje tamošnji stanovnici jedu.

Kod nas vukodlakah neima, ali si ih sviet naš uobražava, ne kao one u Americi, nego sasvim inače i skoro u svakom selu drugčije. Vele n. p. kad je čovjek sa vještičje, sa vilovske il' sa vražje strane, pak umre bez pokajanja i poboljšanja, da postane vukodlak. Svaku noć izlazi, vele, vukodlak iz groba kroz malu rupu kao miš ili štakor, i skita se po selu osobito po mjestih, gdje je kakovo zlo počinjao. Ali svatko uvidit može, da je to ludost, šta takova vjerovati.

N e t o p i r i i v u k o d l a c i imadu medju prednjima i zadnjima nogama i repom tanku kožicu — perutnicu, — mogu lepršati, pa ih zato zovemo **pršnjaci.**

---

3. Tobolčari.

Klokani (Känguruh). Kad su Evropejci došli prviput u Australiju, našli su od sisavacah ondje samo klokane, pareeve i šišmiše; nu tim više nadjoše ribah i prekrasnih pticah Sada dakako ima ondje i naših sisavacah, n. p. konjah, kravah, ovacah, pače i divljih pasah, koji su ovdje podivljačili. Klokanah i u obće tobolčarah imade ovdje vrlo mnogo. — Klokan velikan je tako od prilike velik, kao naša srna, važe do 200 funtih; prednji dio tiela tanji je i slabiji od zadnjega, a zadnje noge su skoro tri puta onako dugačke kao prednje; pa zato i nemože klokan četveronožke hodati. Nu tim bolje i vještije skače, budući da može 10 stopah daleko a 15 stopah visoko skočiti. Rep mu je debeo i dugačak, često se na njega i na zadnje noge nasloni, te tako tronožke sjedi. Prvima nogama kopa, pa njima si hranu drži, kada jede, koja sastoji iz trave i drugih biljinah. Ženka ima na trbuhu kod sisah tobolac ili torbicu od mesnate dlakave kože, u kojoj nosi svoje mlade, dok neojačaju.

Mladih pokoti obično 6—8 glavah, Njezini mladi manji su od oraha, pa ni lot težki. Izkotiv ih, metne ih u svoju torbicu, gdje donle sisaju, dok nedobe sliku materinju; jer su s početka izza pokota nespretni, te naliče više kakovu komadiću mesa. Ovo traje tako njekoliko mjesecih. Kad podobro uzrastu, onda moraju izaći iz torbe, nu ako jim zaprieti kakova pogibelj, odmah se povuku u torbicu, jer mniju, da su unutri sasma sigurni. Kad su žedni, umah si znadu naći hranu, unidju naime u torbicu, te ovdje sisaju. Iz one torbe kad i kad na polje gledaju, pa ako se majka pase, to i oni po koju travicu pojedu. I ako dodje majki pogibelj, pa mora bježati, baca jedno po jedno mlado iz torbe, da laglje pobjeći uzmogne

Klokan živi u družtvu jednorodne bratje svoje; biva ih i po 40 komadah zajedno. Poradi njihova mesa, koje je dosta tečno, i radi kože, što ju rabe kao jelenju kožu, love ih tamošnji stanovnici, koji imadu u tu svrhu dobro izučene hrte, premda ih hrt težko dostići može. Vješt hrt napada samo mlade klokane, jer zna, da se stari umiju dobro braniti. Imade bo više primjerah, gdje je klokan pograbio hrta, pa mu svojimi oštrimi i jakimi nokti, što ih na zadnjih noguh imade, razporio trbuh.

Klokan se dakle brani dok samo uzmogne, nu ako zna, da nebi mogao psa svladati, pobjegne najradje u vodu, te tamo ga očekiva. Ako ovaj dodje, propao je, jer njega klokan tako vješto svojimi prednjimi nogami uhvati, pa tako dugo pod vodom drži, dok siromah neizdahne. Dodju li druga pseta svojemu milom drugu u pomoć, poginu i oni, jer ih klokan jednoga po jednoga utopi.

Imade i njeke vrsti od ovih životinjah, o kojoj se kaže, da, kad ju neprijatelj dostigne, kao mrtva na zemlju legne, pa si daje prije uda odrezati, nego li da se pokaže živom. Druga opet vrst uzme svoje poodrasle mlade, kad im pogibelj prieti, na svoja ledja, pa im tamo pruži rep, za koj se mladi svojim repom tako čvrsto omotaju, da nemogu dolje opasti, a majka š njimi pobjegne, da ih spasi. Ove dvie vrsti stanuju u Americi; prva je tako velika kao naša mačka, a druga kao parcevi (štakori).

Ženke od klokanah i još njekojih drugih životinjah imadu na trbuhu kao tobolac, u kojem svoje mlade nose. Sve ove životinje zovu se **tobolčari** ili **torbonoši**. Oni živu u Australiji, a njeki i u Americi.

---

4. Kopitari.

Konj (Tabl. II. sl. 54.) ima dugačku glavu, na šiji grivu, a rep mu je sav dugačkom strunom obrasao. On je ponajljepša i ponajkoristnija životinja. Vrlo je jak, okretan i hrabar, uz to naučljiv i blag; zloban i jogunast biva tek onda, kada se s njim zlo postupa. Liepo ti ga je viditi, kada očišćen i osedlan čeka svoga gospodara: tu kopa kopitom, hrže i maše glavom; a kada zasjedne nanj vješt jašac, nosi ga prekó polja kao po zraku. Lahko se priuči na glas svoga gospodara, a bojnu trublju sliedi tako hrabro, kao i srdčan vojnik. Ako mu gospodar u boju pobjedu održi, onda hrže i zemlju kopa od veselja: a nad mrtvim jašcem žalostno prigiblje glavu, kao da bi hotio suze lievati za nesretnim gospodarom. Liep je konj i onda, kada ga pod krasna kola upregu. Nu od najveće je koristi onda, kada poljodjelcu zemlju ore, žito i drva svaža i tovar nosi. Pri tom je tako miran, da ga možē i pametno diete upravljati. Još i onda, kada je već ostario i s mnogoga posla

oslabio, služi vjerno gospodara svoga; a napokon pade ipak od ruke čovjeka, komu nemože više koristiti. — Konjsko meso može se jesti; nu kažu, da je nješto sladko; kožu rabe sedlari, a iz mlieka prave Tatari njeku vrst rakije, koja se kod njih kumiz zove. Osim toga je konj koristan i strunom od grive i repa.

Konj mora biti uviek čist, zato ga treba česati i prati. Gnoj se mora odmah odgrnuti. Za konja je zdravo, da se čestje okupa, samo ga netreba tjerati u vodu, kada je ugrijan. Zločesto kovanje pokvarilo je već mnogoga konja; zato mora gospodar prigledati, da mu se konji dobro podkuju. Kovač mora paziti, da neostruže preveć kopito i da nezakuje konja. Čim opazi konjar, da konj hrama, odmah mora pogledati, što je tome krivo. Konj nesmije biti bos, nego se mora odmah podkovati. — Konj radi na dan obično deset urah. Ako smo ga više mučili, onda mu moramo dati više hrane i moramo ga na čas pustiti u miru, da nam neiznemogne.

Gledeć na veličinu, ljepotu i druga svojstva, ima mnogo konjskih tragah, a svake trage konji razlikuju se opet mašću dlake. Najviše slove arabski, zatim englezki, španjolski, ugarski,

erdeljski, holštajnski, slovenski i bosanski. Najmanji su škotski, zvani pony, i korsikanski. (Po II. sl. čit.) Arabski konj vrlo se skupo plaća, pače gdjekoji i po 10.000 for. i više.

Glasoviti poljski junak Koščiuško bio je vrlo dobrotvoran. Da je bio darežljiv, znao je i njegov konj, te je svagda stao, gdje god je susreo kakova siromaka, a stoprv onda je put nastavio, kad mu je gospodar nadario siromaka.

U Švedskoj je običaj, da se za krunisanje svakoga kralja novi konj odgaja. Za Gustava IV. odgajali su osobito krasna konja. Konjušnik, koj ga je obučavao, jašio je na njem svaki dan mimo jednoga postolara, kamo je običao svagda u kuću ulaziti. Dok se je konjušnik bavio u sobi, dobio je konj svaki put od čižmarice komadić osoljena kruha. To si je konj vrlo dobro zapamtio. Na dan krunisanja jašio je kralj u najvećem slavlju mimo ove postolarove kućice. Ma jedva što konj do ove kuće dodje, stane i neće te neće podnipošto, da ide dalje. Čižmarica znajuć svomu ljubimcu za volju, izadje iz kuće, dá mu osoljena kruha, a konj skakaše gizdavo, da ga bijaše milina vidjeti.

Njeki čovjek jahao je noćju svoga ljubimca

konja. Nesrećom opade s njega, i nemogaše da se ustane. Konj videći, da mu je gospodar iznemogao, pobjegne kući, jer sve to nije bilo daleko, pa stane na vratih tako dugo kopitom udarati i hrzati, dok mu nisu napokon otvorili. Kad su domari opazili konja bez gospodara, domisliše se jadu, da je gospodar u nesreći, iztrkaše se odmah za konjevim tragom, jer on im je prednjačio u skoku. Kad su došli na mjesto, gdje je gospodar ležao u jami, zaustavi se konj. Došavši onamo i domari, najdoše polumrtva domaćina, koga su onda namah kući odnesli. Kad je konj vidio, da mu gospodara nose kući, uzradovao se je, i u najvećem skoku odtrčao kući, gdje ih je hrzajući pričekao.

Konj je vrlo oprezan a navlaš noćju; vjeran je i privržan svomu gospodaru, i to najpače onda, kad ga dobro tovi i njeguje. U njekom mjestancu ukrali tati jednoga konja, za koga poslje njegov gospodar od nikud ništa nije mogo doznati. Poslje $^3/_4$ godine vozio se je njeki gospodin onim mjestancem, pa evo na jedan put mu jedan konj neće podnipošto s mjesta. Sakupi se na viku rulja ljudih, da vide, što biva? Dodje da kako medju inimi i gospodar ukradena konja, a tko da opiše sustavšemu konju veselje, kad prepozna dobra go-

spodara? A tko opet da izreče radost gospodarovu, kada spazi svoga konja, koj se nije od njegove kuće ni maknuti htjeo. Doisto krasan je to čin životinjske priklonosti. Gospodar onda upita vozača, odkuda mu taj konj, a stranac kaže, gdje ga je i kada kupio. Tako se došlo u trag tatu, koj je za svoj tatski čin dobio zasluženu plaću.

Konj je osvetoljubiv, ali i zahvalan. Njeki vojvoda u Englezkoj imadjaše prekrasna konja, kojega je kupio za više tisućah forintih. Taj konj nije dao nikomu na sebi jahati. Vojvoda bio je prisiljen, da ga proda za mnogo manju, da skoro neznatnu cienu. Ali sada je došao konj baš u dobre ruke. Novi njegov gospodar htjede, da ga uzjaši, ali on ga sbaci; to jedan put, to drugi put i treći put. Našto gospodar uzme jedan težak kip, priveže ga konju na ledja i pusti konja u jašionicu. Konj je bio bjesan, i grozovito je hrzao, ali gospodar ga pusti puna dva dana i dvje noći bjesniti, nedavši mu ni jesti ni piti. Poslje dva dana donese mu zobi, a konj dodje već kao janje krotak, te mu stane iz ruke jesti. Gospodar mu odveza sa hrbta kip, pa ga onda on uzjaši, i od tog vremena nikad boljega jahača, a bio je gospodaru zahvalan i privržen.

Konji su i medju sobom vrlo prijatni i privrženi si. To posvjedočuje ova istina. Njetko imao jednoga stara konja, koj nije mogo više ni jesti. Nu nuz toga starca bila su još dva mladja konjića, ti su svagda hranu sgrizli, pa njemu podavali, da jede. Tako su ga hranili dva mjeseca, a bili bi ga i duže, da im ga neodvedoše iz staje.

I najboljegu konja lahko ćemo pokvariti, ako dodje u ruke nerazumnu i neizkusnu čovjeku, koj nezna s konji po konjskoj ćudi postupati, pače dobar konj se i onda pokvari, kad je u družtvu tvrdokorna, nemirna i zločesta drûga.

Arapi i ruski kozaci najveći su prijatelji svojih konjah; tako brižno ih njeguju i oko njih nastoje, kao da su im najmiliji ljubimci. Kozak voli sam gladovati. nego da mu konj nejede; on voli žedju podnositi, samo da si konja napoji. A i naše narodne pjesme imaju dosta primjerah, gdje si je jašilac konja tako obljubio kao najvjernijega svoga druga. Nu i konj odvraća ljubav za ljubav. Ima primjerah, gdje je konj od tuge i žalosti poginuo, ako je gospodara i prijatelja izgubio; kao što je toga u srbsko-hrvatskih narodnih pjesmah u obilju.

Čudnovato je, kako se znadu konji braniti, kad na njih kakov neprijatelj, npr. vuk udari.

Kad takva nezvana gosta zanjuše, odmah se sakupe u kolo, glavami u sredinu, da zadnjimi kopiti dočekaju gosta, i prije što ih on pozdravi, izriču se oni dobrodošlicami nanj, da ga od prestrastvena cjelivanja obično omiljavica hvata ili krv oblija.

U Tatarskoj jesu velika stada konjah, za koje se njihovi gospodari samo onda brine, kad ih treba upreći; inače se konji pasu po šumah i pustarah. Pastusi su im čuvari takvih stadah, koje vjerno brane i čuvaju od svih neprijateljah. Strašne bivaju borbe medju više stadah. kad udare pastusi jednoga na pastuhe drugoga stada.

U Guiani u južnoj Americi ima još i sasma divljih konjah, gdje na stotine i stotine živu u tamošnjih velikih šumah, sačinjavajuć pojedina stada od 500 — 600 glavah. Kad nastaje velika suša, moraju ta stada po dva tri sata daleko bježati na vodu, da se napoje. Više putah traje i četvrt sata dok svi konji prodju, premda u najboljem redu bježe. Na čelu im bježe stražari pastusi, jedan od drugog do 50 korakah udaljeni; ti odmah svaku pogibelj prijave svojim drugovom. Razumjeva se, da štogod takvim žednim stadom na put dodje, bio čovjek ili životinja, sve je žrtva njihovih kopitah,

jer na ništo nepaze i nikomu se neugiblju, nego sve sgaze i smrve.

Osao ili magarac. Tko nepoznade ovu životinju, kojoj se kod nas svaki, bio mladi ili stari, ruga i sprda? Tko nepoznade ovaj uzor krotkoće, strpljivosti i umjerenosti? Tko se nije već njegovim dugačkim ušima rugao? A nedužni taj stvor svaku porugu trpljivo podnaša. U iztočnih stranah zemlje u velikoj je cieni i poštovanju, da su na njem najodličniji muževi, dá i kraljevi u slavlju jašili. Isto Bog — čovjek, gospodin Isukrst, držao je svoj slavni ulaz u Jeruzolim na mladom magarcu. Kod nas Hrvatah, kao i inih evropejskih narodah po krivici je postao predmetom rugla; jer sve, što mu se pravedno predbaciva, je velika njegova lienost; nu on siromah nije kriv, nego mi, koji smo ga iz prave domovine doveli u hladne naše krajeve. U Tatarskoj, u svojoj domovini, okretan je on, hitar i dobre volje, nu naše podnebje, kao da mu neprija, čini ga nješto lienijim. A tko zna, nebi-li bio i kod nas okretniji i hitriji, kad bi mi više za njegovo odgajanje marili, te ga više i bolje hranili. — U toplijih krajevih je veći nego kod nas. Masti je kulataste, po prieko ledjih

ima obično crnu prugu; imade i bielih oslovah, nu ti su riedki kao i biele vrane. K njegovim dobrim svojstvom spada i to, što je zadovoljan i najgorjom hranom, dračem i badiljem, pače badilj mu je skoro najmilija hrana. On je osobito u bregovitih pokrajinah od velike koristi, jer čini tamošnjim stanovnikom skoro sve one službe, koje kod nas konji. On ide, akoprem i polagano, ali vrlo sigurno i po najpogibeljnijih i najstrmijih klisurinah. Za dan može sa 3 centa tovara do 4 milje prevaliti. U mladosti je nješto brži i okretniji; ali kao što sve u starosti tako i on postane lienijim i nješta pospanijim. Koža mu je dosta debela, pa ga zato nemuče muhe i drugi životinjski neprijatelji; pače i bol od batinah tako živo neosjeća kao što druge životinje, koje su tanje kože; zato se i ljudem veli, koji nemaraju za opomene i ponukavanje, da su magarčije kože. Meso mu se jede, a iz kože pravi se kvier (pergament); mlieko njegovo vrlo dobro je za ljude, koji boluju na prsa. — U Tatarskoj ima velikih stadah divljih oslovah, koji se tamo love, pa onda za skupe novce amo prodaju.

Osao ljubi čistoću, te hoće, da samo najčistju vodu pije. Ako mu se preveć natovari, prikoči glavu i uši, otvori usta, pa neće s mjesta.

Oslica ljubi velikom ljubavju svoje mlado, pa ga, ako dodje u pogibelj, žestoko i hrabro brani, i neda mu od nikoje strane naškoditi. Živi 30—40 godinah.

Premda se oslu velika glupost predbaciva, ipak je sliedeći slučaj dokaz o njegovoj oštroumnosti i pameti. U Francezkoj življaše njeka mliekarica, kojoj je morao osao svaki dan mlieko u bližji grad voziti. Ona ga je češće na putu debelom batinom običavala opletati. To mu konačno dosadi; s toga uzme tu batinu, pa ju u djubre (gnoj) zakopao. Ako ga je čim drugim tukla, to on sgodnom prilikom i takovo orudje ukrade, i do 100 koračajah daleko odnese i posakrije.

Drugi njeki osao razumio se dobre u zemljopis. Gospodar ga proda, te bje mu sudjeno na parobrod ići, da putuje preko mora u bijeli sviet. Bivši već na moru, skoči na jednoč u vodu, te sretno dopliva na obalu. Odavlje zaputa se kući, a imao je 50 miljah prevaliti; pa on to sve bez vodje i zemljovida proputovà, te dodje sretno i veseo u mili svoj zavičaj.

Proti neprijatelju se brane osli isto tako kao i konji, odbijajuć hrabro i junački svaku navalu

svojimi zadnjimi kopiti. Imade, pripoviedaju, slučajevah, da je i lav morao pred njimi bježati.

Kad se osao s kobilom ili obratno konj s oslicom sroči, izlegne se **mazga.**

Zebra (Tab. II. sl. 55.) je krasna, konju nalična, ali manja od njega i divlja životinja. Živi u južnoj Africi; imade bielu kožu. Hrbt joj je posut crnomanjastimi prugami. Meso se može jesti, a koža se skupo plaća. Zebru je vrlo težko uloviti.

K o n j, o s a o i z e b r a imaju samo po jedno kopito; s toga se zovu **kopitari.** Hrane se samo biljem, te hranu melju gibljuć na stran dolnju čeljust.

---

5. Dvopapkari.

Pitomo govedče ima plosnato čelo, rogove od korjena sve do kraja oble, dugučak i na kraju kitnjast rep. Po razlici spola i dobe različna se govedčetu nadievaju imena, kao: bik, vol, krava, junac i tele. To je čovjeku najkoristnija životinja, jerbo mu daje mlieka, masla, sira, mesa, loja, kože, crievah, dlake, rogovah, gnoja itd. Kao domaća životinja govedče je najvjerniji pomagač poljodjelcu, jer mu ore, gnoji i tegli. Sila ima govedjih pasminah; kao što su: švajcarska, tirolska, hrvatska, ugarska, štajerska, turska itd; goveda se razlikuju po velikoći, obliku, masti (boji) itd. Za najbolju vrst u Europi drži se švajcarska krava, koja se odlikuje osobitom veličinom i tim, što daje mnogo mlieka. Željeti bi bilo, da se ova vrst i kod nas što više odgaja. — U Englezkoj umiju goveda tako dobro hraniti, da gdjekoj pitani vol važe 20 — 30 centih.

U kravah imade na vimenu kad i kad bogi-

njah, iz kojih se sok uzima pa se iglom na ljude prenaša, da ih sačuva od pogibeljnih kozicah i ošpicah.

Najpogibeljnija bolest kod govedah jest bedrenica, sa koje ih više putah na stotine pogiba.

Akoprem je govedče glupo i nenaučno, imademo ipak primjerah o njegovoj privrženosti prema gospodaru. U Chalonsu u Francozkoj imao njeki siromak jednu jedinu kravu; to mu bijaše sav imetak, pa ju je on 12 godinah njegovao i hranio. Nužda ga pritisne, i on morade kravu prodati. Kupi ju njeki bogati gospodin u istom gradu, koj ju je vrlo dobro hranio. Ali krava nemože zaboraviti nu svoga bivšega gospodara, pa s toga nehtjede ništa ni jesti ni piti, a kadgod je mogla, po bježe u svoj stari stan, gdje je morala prije višeputah i gladovati. Za kratko vrieme omršavi od žalosti tako, da se je činilo, te će na skoro poginuti. Nu bogati gospodin, videći tu njezinu tugu, daruje ju njezinom prijašnjemu gospodaru, gdje se na skoro oporavi.

Zebu ili **grbovol** (Tabl. III. sl. 69.) razlikuje se od našega goveda time, što imade na le-

djih dosta veliki grb od loja, koj je do 50 funtih težak. Kad i kad ima još i po jedan manji grb. Živi u Iztočnoj Indiji, na Madagaskaru i u iztočnoj Africi. Ima jih više vrstih; njekoji su toliki kolik naš vol, a drugi opet kolika naša koza ili poveći pas; njekoji imadu malene rogove, a drugi ih ni neimaju. Boje su biele, sive ili crvene. Mogu tako hitro bježati kao i konj, pa ih s togu prežu u kola. — Meso mu se jede, a grb je osobita poslastica. — Hindustanci ga smatraju svetim, pa jim je velika zasluga, ako ga mogu dobro utoviti i uznjegovati; s toga mu dopušćaju, da može po njihovih njivah i vrtovih slobodan hodati, i što god mu se uzhtije jesti ili gaziti. U njekojih pako okolicah imadu Hindustanci taj običaj, da, kad se koj bogatac oženi, daje po jednoga grbovola po svojih poganskih popovih blagosloviti, pa nakitiv ga raznimi znakovi, pusti ga, da može hodati kud mu sveta tobož volja. Takova grbovola nesmije nitko tući a još manje ubiti, a on kao da poznaje svoje sloboštine, gazi ne po gospodski nego po mužki kuda god mu se svidi i pojede ili nagrize, što se god svetoj mu volji svidi.

Tur je u Europi najveći sisavac. Glava i vrat pokriveni su mu poput grive dugom i ku-

drastom dlakom; na glavi imade velike, debele, oble i sjajno crne rogove; uši su mu male. Čelo mu je medju rogovi tako široko, da na njem mogu tri čovjeka sjediti. Na hrbtu ima veliku kvrgu. Dug je 10, i visok 7 stopah; važe 12—16 centih; čelo mu miriše po mošku. To je strašna i vrlo jaka životinja: Najveću jakost ima u čelu, vratu i prsijuh. Pogled mu je zloban i razjaren. U prijašnjih vremenih upotrebljavali su ga u boju sa zvieradju; medvjeda spopao bi svojimi rogovi, bacio njekoliko putah u zrak; a više putih bi i istoga kralja živinah — lava svladao. U borbi ili kad ukupno na lovca idu, počmu duboko i tamno bukati i mumonjiti. — Mlado tele sisa čitavu godinu danah, a za 8 danah je već jače od čovjeka. Živi 40 — 50 godinah. Njuh mu je tako oštar, da već na 500 korakah čovjeka zanjuši. Konj i domaći vol vrlo se ga boje, pa ako mogu, odmah od njega pobjegnu. Meso mu se jede, i vrlo je tečno, osobito od mladoga tura. Koža mu se rabi, pa je tako debela i jaka, da se jedva prostrieliti može. Mladi tur daje se ponješto pripitomiti, nu na radnju se nikada priučiti neće.

Prije 2000 godinah bili su turovi po čitavoj sriednjoj Evropi razprostranjeni; nu sad ih ima sa-

mo u bjalovickoj šumi u Poljskoj, i to jedva nješto više od 100 komadah, gdje ih nitko ustrieliti nesmije. Bojat se je, da će rod turovah na skoro izumrieti, jer su im, osobito telićem, vuci veliki neprijatelji, premda se stari turovi vrlo vješto od vukovah braniti znadu. Krava mu jedva teli svako tretje ljeto a onda samo po jedno mlado.

Bivol (Büffel) ima odozdo poširoke, na kraju oble, po strani pak natrag savite rogove; na čelu mu je kudrava dlaka, kratak vrat, malen podvratnik; dlake je crne ili sivo-sure; visok je od kopita do ledjah 5, i dug $8^1/_2$ stope; težak je 800—1000 funtih. Ima ga gdješto u Ugarskoj i Italji, a još više u Bugarskoj. Najbolje mu godi ravnica i barež; rado ide u vodu i znade vješto plivati; moći ga je i zapreći; u Italiji ga za to krote i ravnaju kalutićem kroz hrskavicu od nosa provučenim. Vrlo je zloban i ljudem pogibeljan. Crvena boja može ga strašno razljutiti. Mlieko i maslo od bivolice nije tako dobro kao od naše domaće krave. Rogove od bivolah rabe tokari i češljari; koža valja za podplate (djonove); meso je netečno a samo ga najsiromašniji ljudi jedu. — Simo spada i:

a) **Bivol afrikanski** (Tabl. III., sl. 71.) nalik je prijašnjemu, samo što je veći i divljiji od njega. Imade jako velike i široke pa nješta natrag savite rogove. Živi u južnoj Africi. Jači je od istoga lava i ljudem veoma pogibeljan. Najvoli stanovati u barežnih i šumovitih pokrajinah, gdje-no se rado u kaljužinah valja. Sakriva se u grmlju, pa čeka, da može koga napasti. Žrtvu će svoju najprije probosti rogovi, pa si ju onda baciti pod noge, i sasma ju razmrcvariti i smrviti. Lov nanj isto je tako pogibeljan kao na tigrove. Koža mu rabi za podplate; nu meso mu baš ništa nevalja. Afrikanski bivol neda se nikako pripitomiti.

b) **Bivol amerikanski** (Tabl. III., sl. 70.) je isto tako velik kao prijašnji; na glavi, vratu i na plećih imade poput grive dugu i rudastu dlaku. Boje je tamno smedje i turu naličan. Živi u Americi, gdje ih ima u velikih čoporih kadkada u kupu i do 10.000 komadah. Hranu si znade i pod snijegom potražiti. Krave i bikovi živu posebice, svako u svojem stadu, a s kravami ima svagda samo njekoliko bikovah. Krava je znatno manja od bika. Meso amerikanskoga bivola jede se, a osobito je jezik vrlo dobar i tečan. Koža rabi za pokrivala. U zimi se bore bikovi medju sobom. pa su onda najpogi-

beljniji. Lov na nje je vrlo pogibeljan, a lovi se na konjih. — Ljudi su već pokušali, da ga pripotome, ali bez uspjeha.

Ovca ima šuplje, trosrhe, poprieko žliebčaste i izvite rogove, pregnut nos, a dlakavu gubicu. Ovce su uztrpljive i krotke, al polag toga tako benaste i strašljive, da štrepe bez svakog uzroka. Kad ide snjeg ili kiša, ni nepane im na um, da pod krov bježe; kad čuju neobičan kakov šušanj, kad grmi ili sieva, stanu drhtati, tapati, te se stisnu u hrpu, ili se razprše kud koja; pa ako gdje kakov stan gori, onda se tako izgube, da unj nasrnu i jedva se iz njeg iztjerati dadu, dapače odtale iztjerane, opet hoće da tamo unidju. Jerbo su ovce strašljive, s toga ih je lasno u redu držati tako, da jedan pastir s jednim psetom može ih više stotinah čuvati i pasti. Ovce, ako idu kraj zelenih njivah, premda im trava miriše, al ipak se je dotaknuti neće, već sliepo idu za svojim vodjom za ovnom, te se pokore psu, koj je sa strane i odoztrag drži u redu. Kamo onaj ovan, tamo i one; što on čini, to i one rade.

Ovčar kad hoće brojiti ovce, metne štap na zemlju, te dade, da ga vodja ovan preskoči, tada sve ovce sgrnu se oko štapa, pa jedna za drugom

skaču preko njega tako, da ih je lasno prebrojiti. Ovce pasu po poljih, livadah i brdinah. Po zimi u štali jedu sieno, sećku, djeteljinu, krumpir, repu, zob, suho lištje itd. Piju načistiju vodu, a kad su na paši mogu biti i bez nje. Sol jako ljube, što im na zdravlje služi, i brani je od mnogo bolestih, kojim su osobito podvržene.

Ovce zaslužuju da se timare; jer su veoma koristne. Meso im je sočno, zdravo i tečno, a iz njihova mlieka pravi se dobar putar i dobar sir. Koža im se za razne svrhe upotrebljava. Mršavoj zemlji ovčije djubre jest ono, što bolestniku liek. U obće upotrebljuju se sve čestice njihova tjela, osobito pako vuna za tkanice, čarape, suk no itd. Najznamenitije su španjolske i englezke ovce. (Čit.)

Od ovoga roda ima više vrstih u prvotnoj slobodi živećih, i stranom u Aziji, stranom u Africi, stranom u Korziki i Sardiniji stanujućih. Ovakve divje vrsti neimaju vune; tumaraju ponajviše po šumovitih gorah; plahe su i brzonoge životinje.

Koza je jedno najkoristnije živinče izmedju naših domaćih živinah. Ona je čovjeku tako privržena, da je rado uz njeg, i daje mu mnoge dokaze svoje privrženosti. Ona spoznaje čovjeka za branitelja svoga i uz njeg se pritisne, ako ju potjera

pas ili druga kakva životinja. Koza je krotka i mirna, al zajedno objestna, prokšena i svoje glave. Ona hoće sve da vidi i da čuje, i zato se udalji od stada, te svikam zaviruje; ona najradje živi po briegovitih, nu ne odveć mrzlih okolicah; ona najvoli stranputicom i verat se po pećinah, pa ako je baš poleg i pravi put, ona voli preko plota; a u vis stajati na stražnjima nogama, te trgati listje od grančicah prava joj je slast. Kad čovjek stane kozu dobro promatrati, tad na njoj opazuje živu sliku djeteće vjetrenosti, i razpuštene maznosti. Istom što se je mazila okò svoga branitelja, na jedan put nješto joj pane u nos, te se stane propinjati, i smiešno koprcati, a poslje malo vremena opet se smiri i potulji. Sad hoda, sad se propinje, sad šuti, sad mekne, sad je ozbiljna, sad vesela. — Al je još čudnovatiji jarac. Ako ga tko stane dražiti, onda gledaj ludorije, koju sbija. On potulji glavu, te udara na neprijatelja svoga, i tko ga je uvriedio, na onoga odozdag iznenada udara, i na zemlju ga obara, i to učini dosta putah i onda, kad se čini, da je miran i ozbiljan. On mekeće jače neg koza. A jarčići veoma su mazni i razpuštjeni; oni se medju sobom neprestano šale, igraju, i skaču naduž i poprieko, da im se čovjek smijati mora.

Koze moći je najlašnje uzdržavati, jer hrane mnogo neprebiru, najradje jedu svakojake trave, zelenje i lištje, osobito pako od njih treba braniti vinograde, bašće, usjeve i mlado drvje; ništa pako neljube tako, kao lištje vinove loze i koru mladih stabalah; u zimi su zadovoljne suhim lištjem i sienom. Piju frižku vodu, ljube čistoću i lasno obole u vlažnoj nečistoj staji. One daju množinu veoma dobroga mlieka, koje osobito prija bolestnikom. One se tako lasno muzu, da ih i djeca mogu musti; meso, osobito mlade jaradi, veoma je tečno, meso pako starih jaracah ima neugodnu duhu. Kozje kože osobito dobre su za rukavice i kordovan. (Čit.) Imade i divjih kozah, koje živu u Španjolskoj i Aziji.

Koza, domaća i divja, u mnogom je obziru dosta pametna. Jednoč podje jedna od onih divjih kozah, koje stanuju na gibraltarskih klisurinah, po vrlo uzkoj stazici nizbrdice. Na putu susretne drugu kozu, koja je išla uzbrdo. Jedna se nije mogla drugoj ugnuti, ako nije htjela, da u strahovitu propast neupade, te se tako neubije. U taj hip legne prva na stazici, pa druga stupi vrlo oprezno preko nje, i kad predje, ustane se prva, pa ode svojim putem. Iz toga se vidi, da su bile te koze dosta pametne, i da su si znale odmah pomoći, premda

je mogla ona prva lahko drugu u propast strmoglaviti i tako si put otvoriti.

Njeki pastir u Kladsku nauči svoje stado kozah različitim vojničkim kretanjem, pače i boj medjusobno biti. Izučiv ih, putovaše po Europi, te dodje i u Beč, gdje im dade car Franjo I. različno vojničko odjelo načiniti.

Kašmirska koza (Tabl. III. sl. 67) imade dugačke rogove i živi na himalajskih gorah u Aziji. Iz njezine neizmjerno tanke vune, koju medju kostrietom imade, prave se kašmirski šalovi, koji se vrlo skupo plaćaju.

Divokoza (Tabl. III., sl. 66.). Neima miroljubivije, no ujedno bojazljivije životinje, što je divokoza. Pa zato imade od prirode dobra osjećala, neobičnu snagu i jake živce, tako da preko i strašnih propastih skakati može. Trči isto tako brzo i sigurno uz strme klisure kano i njezine srodnice, azijatske antilope, po pjeskovitih poljanah i pustarah; pa i ondje, gdje bi mislio, da nemože nijedna tako velika životinja samo noge postaviti, bježi ona strielohitro. Laglje skače uz nego niz brdo i obično se na prve noge, koje su joj vrlo prigibljive, veoma opazno baci, da njimi koj komad klisure neodlomi; nu po ravnini se nespretno vuče, budué je sva za brdine ustrojena, i zato može samo skakati,

nipošto trčati. No uza svu njezinu brzoću i okretnost nije sasvim bezbrižna: dapače divokoza je znak budnosti i pazljivosti; obazire se svaki čas, njuši na sve strane, na svaku i najmanju pogibelj glasno i ljuto zviždа, te ako je pogibelj doista blizu, odleti što najbrže. Vrat može tako pružiti, da naslonivši se na strom ili klisuru, sedam stopah visoko doseći može. Al ona i treba da je pazljiva; jer i na zemlji i u zraku vreba na nju sijaset neprijateljah: ondje risi, medvjedi i vuci, ovdje orlovi i ostale grabežljive ptice. No najpogibeljniji joj je neprijatelj čovjek, koj ovu miroljubnu i koristnu životinju progoni, premda je takov lov uviek vrlo težak i opasan. Lovac od divokozah treba da je odvažna srca, dobra vida i čvrstih sigurnih noguh; a da može skakati preko strmih klisurah, strašnih bezdanah i stršećih strminah, nesmije o zamaglicah ništa znati. Treba da privikne hodati po ledenih poljih i sniežnih gorah, i podnositi vjetrove, oluje i zimu. Sred noći, često i pod večer, providjen barutom i olovom, ostavlja on, s dobrom šarenicom na plećih i s jakim od ozdo željezom okovanim štapom u ruci, svoju kuću, i prije nego sunce ograne, pozornim okom razmotri viša brdovita mjesta, pazi odakle vjetar puše, i podje proti njemu, da ga divokoze nezanjuše.

Puhanje vjetarah poznaje po vlasu, koj u zrak digne. Ako smotri koju divokozu, čeka ju iza klisure ili na kojem drugom shodnom mjestu, dok se životinja s paše nepovrati, a on ju na nišan uzeti može. Buduć pako divokoza, čim se dan odmiče, sve to više plazi, nastoji se lovac više nje popeti, da mu na nišan dodje. Čim joj opazi rogove, opali pušku. No buduć je divokoza mnogo jače ustrojena od nježnoga kozoroga, te i težko ranjena često pobjegne; treba se lovcu trsiti, da ju ili u prsa ili u glavu pogodi; inače težko će se je dokopati. I na tri noge običaje ona uteći, dapače više je putah viditi i takovih, kojim su se slomljene kosti same opet srasle. No ako divokozu i ubije, nastaje za lovca nova muka i pogibelj, kako da svoj plien na put dovuče. U tu joj svrhu drob izvadi, sve četiri noge sveže i na krkač ju oprti. Tako natovaren silazi, upiruć se u štap, polagano i pozorno doli. Studeni vjetrovi, metjave, guste magle, oluje, valjajuće se kamenje ili noć, što ga na neprohodnu mjestu stigne, takovo su pogibelji, kakovim se lovac za dugo uklanjati nemože; pa taj se lov ipak s velikom straštju tjera, te ih mnogo imade, koji istom, što su im se kojim vratolomnim padom uz-

ročene teške rane zaliečilo, umah u gore lete, da se novim teškoćam i pogibeljim izvrgnu. (Gimn. čit.)

Gazelja (Tabl. III, sl. 65.) je manja od srne, a veoma vitka i nježna stasa. Rogovi su joj okrugli i ponješto natrag saviti. Boje je svietlo-žute. Živi zadružno u sjevernoj Africi, gdje je ljetom love, jer ima onda vrlo tečno i tusto meso; nu zimom je mršava.

Imade i gazeljah, koje su kao konj velike, a opet drugih, koje su jedva jednu stopu visoke.

Govedče, grbovol, tur, bivol, ovca, koza, divokoza i gazelja imadu na čelu rogove, koji su iz nutra šuplji, i koji im nikada neodpadnu. Ove šuplje rogove ima mužak i ženka, izvan ovacah i šušavih kozah, gdje ih ženka neimade. — Sve ove životinje sačinjavaju **rod šupljorožcah.**

Jelen (Tabl. III. sl. 59.) imade parožasto koštено rogovlje, koje mu svake godine pada pak mu novo raste. Ženka (košuta) neima rogovah. Živi u Europi, Aziji i sjevernoj Africi; kod nas pako ponajviše u košutnjacih. U proljetje gubi svoje rogove ali već poslje pet danah pokazuju mu se na glavi omladjeni rožčići, i za 14 danah narastu mu do polak stope. Za 10—14 tjednah ti su mu novi rogovi isto

onako veliki kao biše koji odpadoše, ali su još mehki, pa se on mora čuvati, da se gdje nezadjene, jer bi ga vrlo boljelo. Svake godine porastu mu još za jedan parožak veći; po broju parožakah dakle može se poznati, koliko je jelenu godinah? Rogovlje mu je 2, pače i 3 stope visoko, i 20—30 funtih težko. Imade najviše do 20—24 parožčića na svakom rogu; nu godine 1696. ustrjeliše jelena, koji je imao 33 parožčića. Jelen živi najviše 30 godinah; nu takovi su veoma riedki, jer ih je malo koji nebi prije poginuli od puške. Meso odraslih jelenah je od Jakovljeva dne do rujna najtečnije, nu može se već i početkom svibnja sa slastju jesti; košutino meso je tečnije od jelenova. Odrasli jelen ima obično 250—300 funtih; riedko kada ima 400 —500 funtih. Divljetina mladih jelenah mnogo je tečnija nego od starih, pa i zdravija. Iz jelenjih rožakah, dok su još mehki, pravi se vrlo dobra juha. Koža rabi za hlače, rukavice, čižme itd.; luknjasta je, pa ako se u nju metne živo srebro i dobro stisne, onda ga u vrlo malenih kapljicah propušća; rogovi služe za ures kućah i za uresne kvake, na koje se svašta vjesi, osobito gizdavo oružje; navlaš rabe za držala od noževah, vilicah itd. Loj mu se rabi u ljekarnah, za svieće itd.

Jelen, premda je liepa i mirna zvier, čini ipak mnogo kvara po livadah, njivah, u vrtovih itd., gdje sve izjede i pogazi. U šumah se hrani lištjem, travom, ali i korom od mladih stabalah. Hranu si traži obično prije sunčanoga zapada, a stoprv u jutro se opet vraća u svoj zakutak. U proljetje najvoli jesti mlado žito i lištje mladih stabalah; jede i gljive, lišaje i mah. Kada žito sazrieva, sakriva se u njem po čitav dan, pa se njim dobro tovi i gosti. Kad je sve požeto, onda pohadja livade, da se najede sladke otave. I repa mu ide u slast. Sol takodjer vrlo ljubi. Ljeti je dakako bogati goso, jer ima svuda dosta hrane; ali zimom sirota mora više putah težko gladovati. Kad ga onda ljuti glad pritisne, odvaži se u selo, te si slame i siena traži; inače je krotka, tiha i dobra zvier, živi zadružno. Vid, sluh i njuh vrlo su mu nježni i oštri. Neprijateljem najvoli pobjeći, pa ako to nemože, onda se istom brani rogovi, a to dosta hrabro i junački, pače onda je i istomu čovjeku pogibeljan. Košuta leže u mjesecu svibnju po jedno, riedko kada po dvoje mlade, napraviv mu iz maha mekani ležaj. Poslje 4 dana mlado već trči za svojom majkom, koja ga nježno ljubi, čuva i od svake pogibelji brani. Ako je kakova pogibelj, onda ga gdje u travi

ili grmlju sakrije, pak davši se neprijatelju lovcu ili ogru t. j. lovskomu psu, ako su još daleko, vidjeti, da ih prevari, pusti se u bjeg i poput striele leti i voli se tako dati tjerati, samo da lovca od svoga ljubeznoga legla odvrati.

Mlado jelenče (lane) da se pripitomiti. Ima primjerah, da su jelene u kola uprezali. August, kralj poljski, vozio se je na osam jelenah. Gdjekoji ljudi su na jelenih i jašili. Ali i pitoma jelena moramo se čuvati. Ima bo slučajevah, gdje je na jedanput pobjesnio, pa svoje čuvare ubio. Crvenu odjeću netrpi; glasbu rado sluša.

Jelen ima izpod oka duboku dugaljastu jamicu, u kojoj se kupi njeka vrlo mekana stvar, koja bude kašnje kao rog tvrda; ta stvar zove se sborbilj ili bezoar, a treba se kao liek. I u želudcu imade kad i kad komadiće sborbilja.

Jelen je podvržen mnogim bolestim. Imade i njeka vrst muhah, koje mu meću svoja jaja u kožu, gdje se iz njih mali crviči izlegu. Ti crvi žive jelenu pod kožom tja do mjeseca ožujka, pa onda izpadnu, da se u zemlji zakukulje. I u grkljanu imade jelen više putih kojekakvih crvah, pa može od njih i poginuti.

Jeleni se znadu više putih tako žestoko medju

sobom boriti, da oba borca i poginu, zamotav si medju sobom tako svoje rogove, da ih više razmotati nemogu.

Vojvoda Cumberlandski dobio je jednoč dva tigra na dar. Hoteći saznati, kako bi se tigar s jelenom borio, pustio je jednoga od njih u ogradu, gdje ga je silan jelen dočekao. Tigar stade jelena odmah napadati, a jelen nemogavši nikuda pobjeći, dočeka ga svojimi rogovi. To razljuti tigra, a on počme nanj sa svih stranah nasrtati. Ali ni jelen nije bio lien; on spopadne tigra svojimi rogovi, pa ga tako čvrsto izbode, da je morao tigar s cviljenjem pobjeći. Jelen videći, kako mu neprijatelj bježi, stade ga živo tjerati i goniti, ali ga vojvodine sluge uloviše i zatvoriše.

Lanjac ili **jelen šarenjak** (Tabl. III., sl. 61.) manji i pitomiji je od jelena; imade široke i pljosnaste rogove, koje izgubi jedan mjesec kašnje, nego jelen. Dlake je obično jasno-sure s bielimi pragami, koja mu zimi potamni; tielo mu je 4 stope dugo, a $2^1/_2$ stope visoko. I njemu je pod okom jamica. Rodom je iz Afrike, kod nas se samo u košutnjacih ili u obće u zvierinjacih nalazi, te se takodjer mnogo cieni. Hrani se kao i jelen samo što čini puno kvara na mladu drveću, pod-

grizujuć mu koru. U zimi, kad je stndeuo, legne ih više u kup, da im bude toplije, pa često vole, da ih i snieg pokrije, nego da se maknu sa svoga mjesta. Živi do 20 godinah. Meso mu je bolje od jelenskoga; koža rabi za rukavice, hlače itd. U Norvežkoj i Danskoj imade i crnih lanjacah.

Srna (Tabl. III., sl. 60.) živi u naših šumah. U Zagrebu se može vidjeti u Jurjavesi. Znatno je manja od jelena, a inače ovomu vrlo slična, ako izuzmeš jamice pod očima i rep, česa ona neima. Mužkarac ima rogove, koji pod zimu padaju. Trči hitrije od sama jelena. Ljubi boraviti u suhih i prostranih šumah s nizkim grmovjem. Živi zadružno u družtvu od 4—6 glavah. U ostalom srna je mirna, prijazna i živahna zvier. Vid, njuh i sluh vrlo su joj izoštreni. Po vjetru njuši lovca na 300 korakah; ako gdje opazi čovjeka ili pseto, bježi glavom bez obzira. Ženka ostavlja mjesecom svibnjom svoje družtvo, traži kakov grm, da leže obično dvoje, riedko troje mladih; pa istom poslje njekoliko danah dodje š njimi u prijašnje družtvo. Srnac je gospodar porodice, njemu se je brinuti za hranu i sigurnost ukupna družtva. Srna je osobito nježna prema svojim mladim, te umije i hoće, da ih vrlo hrabro brani; pače napada i čovjeka, ako bi mu se

pohtjelo koje mlado joj ugrabiti. Mladomu srncu počimlju rogovi rasti već u 7. mjesecu. Srnci i srne mienjaju boju dva puta na godinu. Od proljetja do jeseni dlaka im je mekana, kratka i žuto-smedja; a zimi duža, tvrdja i pepeljasto-siva.

Mlado srnče dade se upitomiti i svašta naučiti, a onda hoda kao pseto po selu, pa se osobito s djecom rado igra. Pitoma srna tako je privržena svomu gospodaru, da višeputah pogine od žalosti, ako ga izgubi. Njeka gospoja imadjaše srnu, koju je sama pripitomila i odgojila. Ta srna je vrlo ljubila svoju gospodaricu, te ju svakamo sliedila. Ako je gospodarica kamo pošla, a srna kod kuće ostala, bijaše ova nezadovoljna, zlobna i nemirna. U jesen ju gospoja odpravi u bližnji košutnjak, ali srna nehtjede tamo prvi dan ništa jesti, a drugi dan pojede samo nješto malo lištja. A kad ju treći dan gospoja pohodi, nebje tù veselju ni kraja ni konca. Nu čim gospoja ode, razžalosti se tako, da je padnuv na zemlju parnula od tuge.

Meso srneće vrlo je tečno; loj, koža i dlaka se takodjer upotrebljava.

Sob ili **sjeverni jelen** (Tabl. III., sl. 62.) ima velike rogove pune plosnastih parožakah; i ženka mu ima rogove, ali manje. Gubica mu je

dlakom pokrita i šija grivnata. On je najveća blagodat narodah blizu sjevernoga pola stanujućih. Njega upotrebljuju mjesto konja, vola i ovce; on im je jedino domaće živinče; od njega imaju hranu i odjeću. Velik je kao jelen; noge ima kraće i deblje; važe 300—400 funtih. Imade i pitomih i divjih sobovah. Ovi posljednji veći su i jači od ukrotjenih. U Kamčatki ih ima u gdjekojem stadu i 1000 glavah; na u Laponiji i u Americi naći ćeš i stada, u kojih neima više od 20 glavah. U sjevernoj Ruskoj sele se divji sobovi na proljetje s ledenoga mora na jug, a u jesen vraćaju se opet natrag. Vode i rieke tako brzo preplivaju, da ih nemože ni najokretniji veslar dostići. Kada se sele, idu ženke s mladimi naprvo; a za njekoliko istom danah dodju sobovi. Divji mladi sobovi dadu se upitomiti.

Laponci imadu pitomih sobovah na hiljade, a ovi su im cielo bogatstvo. Staje im netreba, jer su sobovi čitave godine napolju. Svaki gospodar ima posebne znakove za svoje sobove. Ako hoće, da mu sobovi u susjedstvu ostanu, priveže ih njekoliko, a drugi se od ovih neudaljuju. Krave dojkinje drži posebice. — Ženka ima po jedno mlado, koje svoju majku medju hiljadami sobovah razpoznaje; sobče polazi već za pet danah s majkom na pašu.

Sob je medju svimi životinjami jedini, kojega nemora čovjek hraniti, jer si sam traži lieti i zimi hranu, sastojeću iz razna lištja, a ponajviše iz maha i lišajah, koje mora često izpod dvie ili tri stope debela sniega mučno izkapati. Zimi netreba nikakova pitja, jer si sniegom gasi žedju. Jede i muhomorke, nu tako se od njih opije, da sasvim iznemogne, te leži pijan, dok se opet neotriezni. Nu najgorje je za njega u jesen, kada se iza kiše zemlja zaledi, jer je sob nemože prodrieti. Onda ga mora gospodar sienom hraniti.

Mlieko mu je jako mastno, s toga se iz njega lahko putar pravi, premda nije dobar, pa zato vole tamošnji stanovnici sir iz njega praviti. Meso je tečno. Iz loja i one kaše, što ju sob ima u želudcu, prave kobasice, koje su im veoma tečne. Sirovi i smrzli moždani najveća je Laponcu slastica, koje se mogu tek bogati uživati. Koža, kojom se Laponci od glave do pete zaodievaju, zaraste na zimu gustom dlakom. Suhe žile služe im mjesto konca; šatore, stanove i posteljinu prave iz kože sobovah; iz kostja oštre noževe, žlice, igle, čaše itd.

Sob je bojazljiv, dobroćudan i glup; ali trči veoma hitro; za 18 satih može prevaliti prostor od 30 miljah; stanovnici ondješnji rabe ga mjesto te-

gleće marve, te ga ili upreżu pod saonice, ili ga jašu kao konja. Kad je godine 1699. buknuo rat medju Švedi i Norvezi, odpremi se ulak (skoroteča), da donese viest s bojišta u Štokholm. On je prevalio taj 180 miljah daleki put za 48 satih; nu došav u Štokholm, sruši se sob mrtav na tla.

Najveći su neprijatelji sobu vuk i medvjed, ali samo onda, ako ga gdje sama nadju; protivno ako ima više sobovah, onda se svojimi rogovi i prednjimi nogami hrabro proti neprijatelju brane. Strašno ga muči njeka vrst muhah; ova mu naime meće na kožu svoje kao gorušično zrno veliko jaje. Sob poznavajuć svoju neprijateljicu, počme, kad ju opazi, što više bježati; ali i muha poleti za njim, a kad već sob iznemogne, pusti nanj jaje, iz koga za kratko vrieme izadje mali crvić, koj se uvuče u kožu, da se lojem njegovim hrani. Tad sob jako omršavi, pa ako ima više crvićah u sebi, mora i zaglaviti. Ovim načinom pogine svake godine mnogo sobovah.

Los (Tabl. III., sl. 73.) je veći od jelena, a važe i 1000 funtih. Ima visoké rogove, kratak vrat, veliku glavu i široku gubicu. U samca su veliki, pljosnasti na stranu svinuti rogovi, koji važu više putih do 50 funtih. Dlaka mu je duga, tamno-siva.

Trči vrlo hitro, može na dan do 30 miljah prevaliti. Živi u šumah poljskih, ruskih, švedskih i norvežkih; brani se travom, korom, mladicami i lištjem, a čini takodjer mnogo štete seljaku na poljah i usjevih. Los je mirna i krotka zvier. Ruči često kao krava. Love ga u jame ili ga strieljaju. Meso mu se jede, rogovi i kosti rabe tokarom, pa kažu, da je bolja od slonove, jer nepožuti; iz kože prave se ponajviše pokrivala i slične stvari.

Los brani se proti neprijatelju prednjimi nogami; pa se ovako često dogodi, da i vuka ubije. Ako lovac mladim losićem mater ustrieli, dodju k njoj, te ondje stoje dugo, nedajuć se ni s mjesta. Ovako ih je vrlo lasno pohvatati.

Žirafa (Tabl. III. sl. 64.) imade dva malena, kožom navučena roga. To je vrlo čudna zvier; tielo joj je 7 stopah dugo, a vrat skoro 9 stopah visok. Imade odraslih žirafah od prednjega kopita do vrh glave i 20 stopah visokih. Zadnje su joj noge kraće od prednjih. Glavu imade nalik konjskoj; na vratu joj je kratka griva. Živi zadružno u Africi, i hrani se listjem sa stabalah. Plašljiva je i blaga; imajuć oči sa strane i to uzbuljene, vidi natrag neosrtjuć ni glavom ni očima. Znade tako hitro bježati, da ju čovjek na konju ni dostignuti nemože. Meso joj se

jede, a od mlade žirafe je tako tečno kao **teletina.** Iz kože prave se mošnje, u kojih si putnici preko pustinjah idući vodu nose.

Jelen, lanjac, srna, sob, los (i žirafa) imaju na čelu rogovje, koje svake godine izgubljaju. Rogovi ovi — ženke ih neimaju — stoje čvrsto na posebnih izrastih čelne kosti, a kad u proljetju odpadnu, nabere se iz čelne kost opet rožni sok, i brzo zrastu novi, veći rogovi. — Životinje ove sačinjavaju **rod jelenah.**

Deva jednogrba ili **dromedar** (Tabl. II. sl. 58.) Izmedju svih životinjah bit će jedina deva od naravi najviše za to odredjena, da se njom u svojih potrebоćah služe žitelji onih pokrajinah, gdje se skoro izključivo nalazi. Ova životinja čini se, da je bąš za čovjeka stvorena, i da bez njegova nadzora nikako živjeti nemože. Mi nalazimo toli u prastarih, koli u svih kasnijih poviestnicah opisanu devu kano čovjeku služeću i od njega na jednake poslove kano i danas odredjenu životinju; te se nemože nikako tvrditi, da je ova vrst životinjah u divljem i neodvisnom stanju ikada živila.

Neimajuć od naravi nikakova orudja za obranu, te i nepružajuć, na koliko mi suditi možemo,

na svietu nikakove koristi, osim u čovječjem podložničtvu, naliči deva u tom čudnovato na ovcu, govedo i ostale preživače, koje ćeš težko naći u drugom stanju nego u čovječjem podložničtvu, i koje treba da samo tomu podložničtvu i sjedinjenoj s njim obrambi zahvale, da kano posebna vrst na svietu obstoje. Sravnimo der uzrast, ustroj i svojstva deve sa naravlju pokrajinah, gdje se ona poglavito nalazi, i sa poslom, što čovjeku navadno obavlja.

Pieskovite arabske pustare poglavita su domovina devah; no imade ih takodjer u raznih drugih predielih Azije, kano i u sjevernoj Africi, te se ljudi njimi živo služe. Neprestano obćenje izmedju plemenah, koje to more od pieska dieli, nemože se uzdržati nego pomoćju životinje, što porad svojih svojstvah ime „pustarskoga broda“ steče. Obteretjena raznom robom, kojom se u onoj strani svieta obično trguje, i koja se stranom iz iztočne Azije sve do najzapadnije Europe, pa odavle po atlantičkom moru u Ameriku prevaža, putuje ova životinja uviek jednakim korakom više tjedanah po gorućih pieskovitih pustarah. Pa ne samo da se zadovolji sa ono malo trave i bilja, što uzput nadje; no prodje takodjer više danah, dok se namjeri na kakov kladenac, da si žedju ugasi.

Kad uzmeš razmatrati, što tu životinju za putovanja po tih pieskovitih pustarah prikladnu čini, najprije ti noge i želudac u oči udare.

Pa zbilja noge su joj upravo tako ustrojene za puteve, koje prebacuje, kano što joj je želudac shodan za podnašati sušu onih pokrajinah, po kojih ju put vodi. Noge su devi tako ustrojene, da nebi mogla lahko i čvrsto koracati po strmih i kamenitih predielih; isto tako nemože da dugo odoli vlažnim mjestom, jer joj vlaga uda užiže. To, ne pako što nemože da podnosi studenije podneblje, čini se da je polag Cuvier-ova mnenja pravi uzrok, zašto deva nije nikad prekoračila granice svojih pustarah, dočim se ovca, govedo, konj i pseto za skitajućim se čovjekom iz svoje prvobitne domovine sriednje Azije u sve nastanjene pokrajine cieloga svieta pošla.

Da vidimo, kako njezin ustroj može da odoli težkoćam pokrajinah, gdje malo vode imade. Kano u svih preživačah, tako imade i u deve želudac više odielah, izmedju kojih jedan je opet razdieljen u više posebnih komoricah, koje ipak sve u savezu stoje, te mogu držati toliko vode, koliko je toj životinji za više danah potrebito. Kad se namjeri na vodu, napuni deva nagonom tjerana opet te ko-

morice, te tako može da živi u takovih suhih pokrajinah, u kakovih bi svaka druga životinja, što nije na ovaj način ustrojena, jamačnó zaglavila.

Deva ne samo da nežđere toliko, koliko konj, nego može takodjer više pretrpiti. Velika deva nosi obično 7—12 stotinah funtih, pa prebacuje s tim téretom više od deset satih puta na dan. Malá, brza deva može, akò je zemlja suha i ravna, učiniti 20 satih puta na dan. Deve mogu 8—10 danah živiti samim suhim dračem; no nakon toga vremena trebuju bolje i sočnije krme, kano što su obično datule i razna umjetno pripravljena hrana. No, ako i toga neima, putuje deva ipak trpljivo dalje, dok joj se sve salo, iz česa joj kvrga sastoji, take neiztroši, da je nije skoro niti poznati.

Kano glad, tako može deva i žedju podnieti, a uzrok je tomu jamačno vlaga, koju iz rečenoga u želudcu odiela crpi. Ova životinja imade izvan toga tako oštar i ćutljiv njuh, da zanjuši vodu iz podobro daleka, osobito ako je odprije 7—8 danah žedju trpiti morala. Čim ju zanjuši, primi trčati upravo prama mjestu, gdje imade vode; pa to svojstvo dolazi često u dobar čas toli istoj devi, koli njezinu gospodaru i cieloj karavani. Deva može na jedanput i 120 okah vode izpiti.

To je glavna korist, što čovjeku tjelovni ustroj deve pruža. No niti nije manja korist, što iz naučne i trpljive njezine naravi proiztiče. Deva je obično preko 6—7 stopah velika; no dade se tako uvježbati, da na koljena klekne, dok joj se teret naprti, pa ako je ovaj tako razdieljen, da joj na hrbtu ravno visi, onda vrat svojevoljno u jaram skuči, i s teretom napred stupa; no ako osjeti, da joj je ovaj pretežak, neustane prije, dok joj se nješto od njega neoduzme.

Ako se na daleku putu vrlo utrudi, radje će i lašnje ići, ako joj gospodar stane pjevati ili svirati koju poznatu pjesmicu. Nu to se svojstvo nesteže na samu devu.

Deva je dakle, uslied svoga naravskoga ustroja, izmedju svih preživačah, čovjeku najkoristnija životinja, osobito glede mekaničkih poslovah; mogla bi se dakle glede toga s konjem posvuda natjecati, no u svojem posebnom kraju, u pustari, daleko ga nadkriljuje. Sobovi služe Laponcu za razne potreboće, dočim ga na saonicah po ledu i sniegu voze; goveda rabe ljudi u mnogih pokrajinah za oranje i vučenje težkih teretah; no na jedinih devah tjerala se je od prastarog doba trgovina cieloga svieta. Mirodije i najdragocienija iztočna roba, pošto bi do

arabskih granicah prispjela, bijaše na deve ponatovarivana i kroz pustare dalje opremljivana.

Arab dobiva od deve mlieka, sira i masla, hrani se obično njezinim męsom, a iz njezine kostrieti pravi se oprava svake ruke. Ista balega te životinje glavno je gorivo u pustari, a iz njezina dima pravi se amoniak, kojim se umjetnici i zanatlije raznovrstno služe. (Gimn. čit.)

Dromodev sa dvie kvrge (Tabl. III., sl. 56.) ponješto je veći i bržje trči nego dromedar; on stanuje u srednjoj Aziji; većinom je divji, i zato se manje upotrebljava nego dromedar.

Lama (Tabl. III. sl. 53.). Prava domovina lame jesu visoke gore južne Amerike, gdje-no ona u velikih stadih boravi i njekim kratkim mahom i listjem se hrani. Imade divljih i pitomih lamah. Tamošnji stanovnici prije nego tu životinju odrede, da počme nositi terete, slave osobitu slavnost, kojom ju za svoju drugaricu primaju. Najprije joj još u domaćem dvoru glavu svakojakimi vunenimi i svilenimi vrpcami nakite, zatim pozovu cielu rodbinu svojih prijateljah na gostbu, gdje ih časte pivom, rakijom i pečenim kukuruzom. Po gostbi sliedi druga vrst veselja, to jest ples pri malenih sviralah, gdje se pije u zdravlje prijateljah i drugarice lame. Sred

tih zabavab, koje često njekoliko danah traju, polaze u dvoru marljivo tu životinju, grle ju i na hiljadu načinah cjeluju, davajuć joj piti iz lagvice, napunjene pivom i rakijom. I premda te životinje neće da od svega toga ništa prime, Peruanci ipak nastoje, da svojim budućim družicam na kakov takov način svoju radost i dobru volju pokažu. Uza to ih vrlo prijazno razgovaraju i laskaju im se, kano da su razumni stvorovi, s kojimi hoće da u družtvo stupe. Tek poslje te svetkovine uče ih, i to samo vrlo opazno i polagano, nositi razne terete, te buduć je lama naučna, providna i krotka životinja, posluša i najmanje zviždanje, te se dade polag volje ravnati. Premda nekasa nego ide valem, nije ipak zato liena i nemotorna, po gorah pako koraca tako čvrsto i bezbiedno, da ponajviše ženske na njih jašu. Lama može nositi 100—150 funtih; pa ju treba osobitim načinom naprtiti i osobitim sedlom osedlati. Ako ju prenaprte ili pretjeraju, a nenakrme u stanovito vrieme, sruši se i tužno beči; pa tad ju vodja uzalud sili, da ustane i dalje podje. Na pašu ih gone obično noćju, gdje se rečenom travom vrlo rado hrane. Zatim legnu, da si odpočinu i preživajuć tielo ojače.

Kad se tjeraju ili srde, bleje osobitim načinom,

ritju se kano i deve, i slina im se iz gubice pjeni. Kad lama ostari, zakolju ju porad mesa, koje je tako dobro kano i ovčje. Krzno rabe Peruanci za pokrivala i druge domaće potrebe.

Navadna lama naraste do visine od četiri stope, te je visoka kano osao. Glava joj je mala, oči crne, vrat dug i podobro krivudast, a na prsijuh imade širok mozolj, iz koga se uviek njeka mast ciedi. Dok je u divjem stanju, ima dugu i debelu dlaku, no po ukrotjenju postaje joj kratja i mehča. Kadšto je biele boje, izpisane crvenkastimi i crnimi pjegami, kadšto je sva crvenkasta s crnom prugom od glave do repa, a s podtrbuškom uviek bielim. Rep joj je kadkad jedva osam palacah dug. Polag Bironova izvjestja važu lame obično 300—350 funtih. Dok su u divjem stanju, progone ih lovci stranom porad mesa slična janjetini, stranom porad loja. Krzno im doduše neugodno udara, ali je najmehče od svega dosad poznanoga, a u tvornicah prolazi dobro za djelanje svakojakih rubacah i drugih tkaninah. Iz kože prave obuću, hame i druga konjska orudja. Lov je na tu životinju vrlo težak, osobito ako se je popela na koju klisurastu strmen, gdje je lovac nemože niti puškom niti psom dostići. (Gimn. čit.)

Kabar (Tabl. III. sl. 57.) je velik kao srna; živi u Kitaju i Sibiriji. Dlaka mu je šćetinasta, prhka i crnkasta; na vratu biela. Pod kožom na trbuhu ima mjehurčić, u kojem se nalazi od prilike 1 lot moška, koji se kao liek rabi. — Kad ga lovac ustrieli, izvadi mu odmah taj mjehurčić da mu se meso, koje je vrlo tečno i dobro od moška nepokvari. Jedan lot moška stoji oko 80 for. Kabar je zvier plaha, živuća na klisurinah, odkuda se u jesen seli u toplije krajeve.

Deva, lama i kabar neimaju na čelu nikakovih rogovah; oni sačinjavaju **red devah.**

Šupljorožci, jeleni i deve imaju noge sa dviema, papci pokrivenima prstima, na koje ove živine stupaju; obično se nadju još s traga dva mala, više postavljena prsta. Sve ove životinje zovu se **dvopapkari** Po čudnovatoj vlastitosti, da jestvine jedan put progutnute preživaju, zovu se takodjer **preživači.** Toga radi imaju želudac u tu svrhu od četiri razdiela sastojeći. Debelo žvakana hrana najprije dodje u veliki želudac (trbušinu), od ovuda predje u drugi manji okrugli želudac, koj se

po svojem krasnom mriežasto-žilavom površju zove kapura. U ovom se hrana oblikuje u vavoljke manje, i mogu ju opet u usta donieti, gdje ju po drugi put žvaču, i obilnom slinom na pol tečnu učine i opet progutnu, te ju odmah spuste u treći listasti želudac (književac), a od ovuda napokon u pravi, tako zvani čmar ili lojnjak za podpuno probavljenje dodje.

U truplu preživačah sakupi se mnogo lomnoga sala (loja). Na glavi nalaze se na posebnih briežuljcih čelne kosti raznovrstno sastavljeni izrasti (rogovi). — Preživači hrane se jedino biljem, i to najviše travom iti lištjem, te su u obće čovjeku vrlo koristonosni.

---

6. Mnogopapkari.

Prasac ili **krmak** ima kratko rilo; na noguh po 4 prsta s papci, dva veća spreda a dva manja s traga; otražnji netiču se zemlje, kad krmak hodi. Koža mu je pokrita dlakom, a na ledjih ima jedan red tvrde dlake, šćetine zvane; umah izpod kože ima jedan red slanine. Prasac se hrani ponajviše biljem, te ruje rilom korenje; al jede rovce i druge životinje. Brani se zubi, a hoće i na čovjeka napasti. Boje je raznovrstne, crne, biele, crvenkaste, šarene itd. Prasac je na glasu s osobite proždrljivosti i nečistoće. Najvoli se u kakovoj kaljuži dobro izvaljati, a reć bi da mu to prija. Meso je tečno i dobro, mašćom začinjamo jela; šćetine rabe čižmarom, a kožom obšivaju se kovčegi itd.

Kada dodje prasac u pogibelj, zariče čudnovato, na što mu svi prasci dotrče u pomoć. Imade tako biesnih prasacah, koje nemare pse, djecu, pače i odrasle ljude raztrgati i prožderati. Prascem osobito kad se razljute, bolje se je u vrieme ugnuti a na pose valja na malu djecu paziti, te nikako

nedopustiti, da se blizu pušćaju. Prasac trči hitro pače mnogo brže od sama psa. U Englezkoj sastalo se je njeko družtvo, da se osvjedoči, je li istina, da prasac može ovako hitro trčati. Zatvore dakle prasce s jedne strane velika trkališta, a nosili bi im njekoliko vremena svaki dan s druge strane jesti. Kad su već prasci zapamtili, gdje ih hrana čeka, zatvore ih na čitav dan u kotac, nedav im ništa jesti. Ovako živo gladne izpuste ih iz kotca, a š njimi jednoga psa, koj je takodjer š njimi na drugu stranu trčati morao. Pa gle, prasci su prije stigli na opredieljeno mjesto nego pas.

O proždrljivosti svinje svjedoči i to, što ona često i svoje vlastite mlade proždere, kojih leže 10—18 komadah.

Neobzirna mati ostavi svoje malo diete pred vrati, kuda je prasad prolazila. Prasac opaziv diete, skoči nanj, te ga počme trgati i žderati, a drugi pridruže mu se, da pomažu. Kad nesretna majka dodje, da odnese svoje čedo, nenadje ništa od njega do njekoliko kostih. Ova nesreća budi primjerom i opomenom mnogim našim majkam i služkinjam, koje ostavljaju djecu često na vrlo pogubnih i smrtonosnih mjestih.

Osobito je prasac onda pogibeljan, kada je

okusio krvi. Takvoga krmka, koj je već pile ili što ino proždro, valja umah ubiti, inače bi se lasno mogla velika nesreća dogoditi.

Imade i **divjih prasacah**, koji žive u družtvu od 10—40 glavah po velikih šumah. Mužkarac divje prasadi zove se **vepar** ili **nerast** Stariji vepri neljube toliko družtva; najvole sami po šumah se skitati; samo zimi miešaju se medju ostale divljake. Užasno je gledati, kad se dva vepra zavade i pohrvaju. Šćetine im se naježe, a oni bjesno navale jedan na drugoga, derajući se oštrimi zubi. Rane svoje vidaju smolom, štono ju na stablu nadju, dok ih izlieče. Težko ih je ubiti, jer su obično pokriveni debelom smolnatom korom. Lovci ih progone na konjih, ali uviek s velikom pogibelju. Svaki lovac mora se oboružati dugačkim i jakim nožem, te mora uviek nastojati, da vepru u onaj mah nož u otvorene čeljusti porine, kad na njega zareži. Ako toga nije učinio, onda je propao. Meso veprovo vrlo je tečno.

Od vukovah znadu se vepri vrlo vješto braniti. Kada ih vuk napadne, satvore oni odmah trokut; u prvi i drugi ugao poredaju se najjači i najveći, a u treći slabiji, te tako pripravljeni dočekaju oštrimi zubi neprijatelja, koj obično mora propasti.

Slon. (Tabl. II., sl. 49.) Izmedju svih zemnih sisavacah najveći je slon. On biva 12—16 stopah visok, 8—10 stopah dugačak i važe do 60 centah. Glava mu je neotesana i nespretna, u čeljustih ima dva velika, više od jedne cente težka i do 5 stopah dugačka zuba, koji se skupo plaćaju, jer daju tako zvanu slonovu kost. Vrat mu je jako kratak, te se nemože slon k zemlji prignuti, da ustima hranu uzme ili da se napije. Nu svemogući Bog dao mu je do 2 stope dugačko rilo, koje može i na 6 stopah raztegnuti; ovim rilom, koje ima na kraju kao maleni prst, nosi si hranu i napoj u usta; njim se brani proti neprijatelju, pa ima u njem takovu jakost, da može i debela stabla iz zemlje izčupati, konja smrviti i čovjeka u vis baciti, nu tim prstolikim nastavkom može i najmanje stvari hvatati, n. pr. novac sa zemlje podiči, čep iz stakla izvaditi, uzao razvezati, malu pušku opaliti. Oči su mu malene, uši dugučke i široke. Koža mu je na palac debela i riedkom dlakom pokrivena; rep mu je kratak, s malom kitom dlakah na kraju. Noge su neotesane, sdepane i debele; prsti imaju malene papke. Slon živi u družtvu svojih drugovah, pa ih ima na stotine u velikih šumah Indije i Afrike; gdje najvole blizu riekah i potokah živiti, u kojih se često kuplju

Takova stada čine veliku halabuku, ako se s jednoga mjesta na drugo sele; sve, što im na putu stoji, pogaze i unište. Kod takovih seobah idu dva slona kao vodje na čelu svoga stada, za njimi majke i mladi, a stoprv onda drugi slonovi. Slon se hrani travom, lištjem i korenjem, te najvoli sladko voće i ino bilje, na pirinčištih počini velike štete. Pitomi slon jede voće, kruha, repu i krumpir, te vrlo rado pije rakiju i jede šećer. Iz boce izvadi čep, pa si ulije rakije u usta. Njeki slon u Parizu pojede na dan centu siena, 20 funtih kruha, nješto mrkve, krumpira itd., pa izpije do 30 okah vode. Da si svoju kožu opere, trebao je mnogo više vode. Imade dvoje vrsti slonovah, i to:

a) Iztočno-indijanski, koj ima na noguh 5 prstih, a naraste do 12 stopah visine. Često ga pitome, te onda nosi tovare, ili ga drže za jordam i gizdu; prije nego što bijaše pušakah, ratovalo se je sa slonovi; dan danas se njimi služe, kad idu lovit tigre.

b) afrikanski slon za trećinu je veći, u njega su veće uši, a na zadnjih noguh samo tri prsta. Živi u iztočnoj Africi, slabo ga pitome; samo ga radi njegovih klovah love.

Kad su slonovi u hrpah, onda nisu pogibeljni,

ali kad se gdjekoj pojedini od svoje hrpe odbije, onda ubija sve, što mu na put dodje. Lov na slonove vrlo je pogibeljan. Ako hoću, da kojega slona ulove, dovedu do njega njekolike pitomih slonovah, bace mu zanjke pod noge, a kad ga ulove, odvedu ga pitomi slonovi sa sobom. Kada love lov na čitavo stado, naprave najprije veliku ogradu s dubokimi jarugami, jednim samo ulazom i jednim izlazom. Kada su halabukom, vatrom, pucnjavom itd. čitavu hrpu u ogradu utjerali, onda se zatvori ulaz, pa gledaju lovci, da dobrom hranom jednoga slona za drugim u vrlo uzki izlaz namame, odkuda mu već neima nikakvoga izlaza natrag. Kad su ga tamo namamili, bace mu čvrste zanjke s traga, pa ga s pitomimi slonovi odvedu. Ulovljeni slon se dade onda lahko pripitomiti, i na raznovrstne poslove priučiti. Slon je vrlo naučan i dosta pametan. Ako ima kakov tovar nositi, to važe ponajprije pojedine bale, pa si ih rilom na ledja nameće. Slon može do 20 centih robe nositi, i kola, za koje 6 konjah treba, sam vući; on znade tako hitro bježati, da ga nemože nijedan konj dostići; znade vrlo vješto plivati, i ako imade čitava hrpa kakovu rieku preplivati, to plivaju ponajprije najveći i najjači slonovi na drugu stranu, gdje iztraživaju, da li im tamo

nikakova pogibelj neprieti. Ako nadju sve u redu, dadu svojim drugovom znamenje, pa onda svi preplivaju na drugu stranu. Slonica radja samo po jedno mlado, koje neizmjerno ljubi i svojim životom od svake pogibelji brani, u čem ju i čitavo stado vjerno podpomaže.

Ove njekolike pripoviesti bit će najbolji dokaz o slonovih svojstvih i sposobnostih.

Njeki slon ubio je svoga stražara, jer ga nije dobro hranio i višeputah gladovati pustio. Kad je slon najviše bjesnio, dodje žena stražarova, a uvidivši strašan prizor, ražalosti se tako, da je svoje dvoje djece pred slona bacila i tužno jadikovati počela. U taj se hip slon osviesti, stane ženu njegovati i djecu u svojem rilu ljuljati. A kadgod je kašnje ženu ili djecu stražarovu opazio, vrlo se je ražalostio, i za kratko vrieme od težke žalosti poginuo.

U Napulju podavao je njeki slon kamenje i opeke zidarom.

Njekoć je bio jedan pitomi slon, koj je svaki dan išao mimo jednoga krojača, što je kod prozora šivao. To mu se je tako jako dopadalo, da je više putah u sobu gledao, položiv svoje rilo na prozor. Jednoč ga krojač iz šale ubode u nos. Slon otidje, a drugi dan opet dodje, napuniv si

svoje rilo gnojnicom, i polije krojaču sve, što je u sobi imao.

Drugi njeki slon bude ranjen. Gospodar ga odvede kovaču, koj mu je ranu razbieljenim željezom izpalio. Rana mu se izlieči; a kad bude slon po drugi put ranjen, onda je svagda sam kovaču otišao i ranu si izpaliti dao.

Njeka gospoja donašala je jednomu slonu svaki dan komadić šećera, kojega on vrlo rado jede. Da joj svoju zahvalnost i privrženost pokaže, pograbi ju jednoč svojim rilom, te ju na svoja ledja metne. Nu gospoja se prestraši, stane kričati, a slon ju uzme rilom, pa ju spusti dolje.

Njeki Hindostanac ubije svoju ženu, pa ju zakopa u staju svoga slona. Za kratko vrieme oženi se opet, a kad mu njegova nova žena u staju dodje, pograbi ju slon, odnese na mjesto, gdje je ubijena žena zakopana bila, te ju izkopa i novoj ženi pokaže, da znade, kakva i nju sudbina čeka.

Slon je veliki ljubitelj glasbe. Prije njekoliko godinah svirao je u Parizu čitav zbor glasbenikah na galeriji u stanu slonovah, koji su dobili upravo najbolju i najmiliju im hranu. Ali jedva da je glasba svirati počela, prestaše i slonovi jesti i počmu slušati. S početka su se prestrašili, bojeći se valjda, da će

neprijatelji na nje udariti; nu kad su vidili, da im ništa zloga biti neće, umirili su se, te s najvećim veseljem glasbi prisluškivali. Ako li su glasbenici vesele komade svirali, razveselili su se i slonovi; kod tužnih bili su tužni, kod nježnih su pokazivali najveću nježnost i umiljatost.

Imade i bielih slonovah, ali ih je malo. Slon živi 100—200 godinah; nu kod nas živi jedva 20 godinah, jer mu naše podnebje neprija.

Nosorog (Tabl. II., sl. 50.) ima na nosu kožnati rog, baš kao da je iz samih šćetinah sbijen. Taj rog može i do 3 stope dug narasti. Nosorog je 11 stopah dug, a 7 visok. Živi dugo do 200 godinah. Svojim rogom umije vrlo vješto stabla pukati. Metne ga pod najdeblji korien, pa se ostalim tielom tako čvrsto upre o stablo, da ga napokon sruši, a kad ga izkorjeni, liepo se prisloni, pa pobira voće i lišće, koje vrlo rado jede. Iz njegove debele i tvrde kože prave se štapovi i slične stvari. Nosorog — inače živina neobično glupa — živi u velikih šumah južne Azije i Afrike. Ako ga tko rani, pohiti sliepo upravo onamo, gdje misli naći uzrok svoje rane, pa jao onomu, koj ga je ranio; ako ga stigne, neima mu više pomoći. Lovci ga napadaju, kad spava, jer ga je onda najlašnje

ubiti. Meso mu jedu, premda je ponješto tvrdo i ne baš najtečnije.

Vodeni konj (Tabl. II., sl. 51.). Živinče ovo vrlo je nespretno i tipavo. Vodeni konj dosiže obično visinu nosoroga, dug je često i 12 stopah. Glava mu je skoro četverouglasta; nos tup i širok; oči i uši malene; koža gola i tanka. Noge ima kratke, trbuh tako velik, da se do malo zemljom vuče; rep mu je kratak. Živi u Africi u močvarah i na obalah od riekah. Pliva vrlo okretno i znade pod vodom plivati; nu mora glavu nad vodom držati, da uzmogne odisati. Hrani se biljem. Ako nenadje u vodi doveljna živeža, izlazi noćju na kopno, te si onuda potraži hranu. Meso mu jedu, a njegovi 5—7 funtih težki zubi dragocjeniji i skuplji su od iste slonove kosti.

Tapir (Tabl. II., sl. 52.) je od prilike kolik naš osao. Nos ima u duguljastom rilu, kojim zemlju rova i crve, gljive, korenje itd. traži i ždere Živi u Indiji i u južnoj Americi. Noćju traži si hranu. Meso njegovo se jede, a koža uporabljuje se na svakake rukotvorine.

Prasac, slon, nosorog, vodeni konj i tapir imadu više od dva papka, pa se zovu **mnogopapkari.** Koža im je vrlo debela i jaka.

---

8. Glodavci.

Domaći miš (Tabl. I., sl. 36.) je zgora tamno-smedje a zdola jasno pepeljaste boje; kad i kad biva i bielo-pjegast, crn ili sasma biel. Bieli miševi imadu crvene oči. Domaći miš razprostranio se je iz Europe, njegove prave domovine, po svih stranah svieta. Stanuje u kućah, gdje pravi pod zemljom rupe, a po lietu kad i kad na polju. Mirna je, živahna, okretna, čistoljubiva, ali i vrlo omrsna životinja; umije vješto plivati i dobro skakati, pače i penjati se. Jede žito, orahe, proso, konoplje, meso, slaninu, kruh, med, slador, muhe, mlieko, itd. Svojom omrsnošću počini u kuhinjah, jestvarah, podrumih itd. velika kvara Leže tri, četiri, pače i pet putih na godinu po 4—7 mladih, koji su 9 danah sliepi. Da im pripravi mekano gniezdo, pregriza rado knjige, platno, odjeću itd. Miš ima vrlo mnogo neprijateljah, kao što su n. pr. jež, jazavac, zmija, lisica, lasica, roda, sova tid. Najveći pako neprijatelj mu je mačka, koja ga umije vješto loviti. Takodjer ih love u mišnjake, gdje najvole ići na pečenu

slaninu, sir, slador, pečena jetra itd. Pogibeljno je otrovom miševe otrovati, jer se je više putah već dogodilo, da su djeca ili koje druge životinje do otrova došle, pa se njim otrovale. — Domaći miš velik je ljubitelj glasbe. Tako pripovieda njeki liečnik, da je jednoč na večer na gusle gudio. Jedva njekoliko časovah gudi, a eto ti jednoga miša u sred sobe, koj je vrlo pazljivo glasbu slušao. Kad liečnik prestane guslati, pobježe i miš. Ali jedva da je opet glasbu začuo, dotrča u sred sobe, a dok je liečnik veselo gudio, kretao se je i miš veoma veselo i živahno, a kad je žalostno i tužno gudio, bio je i miš žalostan i tužan; a što su glasovi guslicah nježniji i umiljatiji bili, to je i miš po sobi trčati počeo; dok nije najkašnje i mrtav na tla opao. — A takovih primjerah imade na stotine!

G. Franjo Č—ić u Zagrebu imao je pitoma miša, kojega bi sobom svagda poneo u kazalište, gdje je kao dobrovoljac svirao. Kad su počeli glasbenici svirati, eto ti malóga miša, kako se izpod košulje Č—ićeve dovlači na stalnicu za note, slušajuć s velikim veseljem umiljatu glasbu; a kad bi glasbenici prestali svirat, pobjegao bi miš opet pod košulju, gdje je svagda mirno počivao.

Isti gospodin naučio je mačku, miša i psa na

takvo prijateljstvo, da su složno i bez zlobe u najboljoj ljubavi živili, pače i iz jedne zdjelice jeli. Eto ti primjera, da mogu i najveći protivnici medju životinjstvom u slozi i miru živiti. Krasna li mi primjera za mnoge ljude!

Poljski miš nalik je veličinom i bojom domaćemu mišu; svoj brlog imade pod zemljom, i to obično u dubljini od 1 stope; nuz brlog imade i spremnicu, kamo hranu spravlja; spremnica ova biva pol stope pod zemljom. Osim toga pravi 2—3 palca pod zemljom mnogo hodnikah, valjda za to, da laglje pobjeći može, kad mu s koje strane pogibelj zaprieti. Brlog imade poseban ulaz i izlaz. Loža mu je pokrita mekanim lišćem, a ozgor tankimi žilicami. Mjeseeom travnjem leže 4—5 mladih, a to se opetuje 6—7 putah na godinu; višeputah legu travanjski miševi već u jeseni iste godine mlade. Njekoji prirodopisci tvrde, da poljski miševi žive po dvoje, t. j. mužko i žensko zajedno. Stari poljski miš važe do 3 lota. Kažu, da stari miš svoje mlade, koji još bježati neumiju, isto tako za vrat hvata i nosi, kao i mačka svoje mačiće.

Poljski miševi čine gospodarom neizmjernu štetu, i to osobito onda, kada se jako razplode; polje, gdje ih se je mnogo nastanilo, bude sve po-

drovano. G. Fr. Špatný pripovieda o poljskom mišu sliedeće: „Mjeseca kolovoza g. 1857. dodjoše k meni njeki seljaci iz okolice pražke, moleći me, da im napišem molbenicu, da im se porez omali; jer su im poljski miševi sve usjeve poharali. Meni se je ovaj razlog nevjerojatan učinio; ali kad sam došao na njihovo polje, vidio sam, koliko su kvara ti miševi počinili. Na gdjekojih oranicah samo je po gdjekoja vlat još stajala; sve drugo bilo je kao izsjeckano. Kamo god smo stupili, svuda je zemlja pod nogama propadala. Pogled na te njive bio je vrlo žalostan; mjesto krasne pšenice vidismo na zemlji same luknje, iz kojih je množina miševah amo tamo trčala. Seljaci mi kazivahu, da su im već početkom svibnja počeli miševi vlaće podgrizati i perje od njega jesti. Kasnije kad je već pšenica dozrievala, počeše vlaće na komadiće 1—2 palca duge pregrizati, a klasove u svoje spremnice odnašati. U pojedinih 1 kvadr. stopu velikih rupah nadjosmo obilja preko 600 klasovah. Svaki klas ima jedno 36 zrnah: 600 klasovah ima dakle do 21.600 zrnah; kad bi dakle bila na svakom □ hvatu zemlje samo jedna mišja rupa, a u svakoj samo polovica tih zrnah, to bi iznosilo na jednoj rali iliti na 1600 □ hvatih 1600 × 10.800 = 17,280.000

zrnah, a to je od prilike 13 vaganah, računajuć na jedan vagan 1,274.538 zrnah. A buduć da su miševi i slamu na same komadiće izgrizli, ostaviv ih na zemlji ležati, to nije ni slama ničemu. Iz ovoga se vidi, da poljski miševi, kad se odviše umnože, počine više kvara, nego-li sama tuča.

Poljski miševi izlaze obnoć na pašu, i to odmah poslje sunčanoga zapada. Oni najvole suho, ali ne kamenito polje; u mokrom polju nemogu podnipošto stanovati. Jedu i djetelinu, zelen grašak, zelje, repu, burak, krumpir itd.; i na livadah znadu počiniti velika kvara.

Za tamanjenje poljskih miševah služe sliedeća sredstva:

1. Raznovrstne mišolovke.

2. Miševi se love u murave, vodom do polovice napunjene i u polju zakopane lonce; kad miš padne u takov lonac, mora se udaviti, jer se nezna tako penjati kao domaći miš.

3. Posebnim svrdlom se 3 palca široke jame u zemlji vrću, i u vodu namočenim valjem tako uglade i učvrste, da se miš padnuvši unutra nemože izbaviti.

4. Gdje ima na blizu vode, može se u mišje hodnike i brloge voda lijati, te tako će se miševi udaviti.

5. Poljski miševi nepodnose gnojnice, i kad im se ova u škulje nalije, namah bježe.

6. Lasno ih je za plugom šibami i metlami ubijati, a to mogu i djeca činiti.

Najviše ih pako ubija jaka kiša, najpače onda, kad nastane poslje kiše vrlo hladno vrieme, jer se u svojih rupah utope. Silni mrazovi zimski takodjer ih malo ne sve utamane.

Poljskomu mišu su najveći neprijatelji: lisica, lasica, jež, jazavac, sova, vrana, gavran, roda, čaplja itd., jer ih love, gdjegod ih nadju. Njeki prirodopisac kaže, da je našao u čapljinu želudcu do 30 miševah.

Čudnovato je, što poljski miš munju osjeća. Gosp. Dobíhal pripovieda evo ovo: Jednoč u vrieme žetve udari silna kiša; ja i moji žetaoci sakrismo se pod krošnjatu krušku. Na jedan put opazimo, kako su miševi iz svih rupah, kojih je pod kruškom mnogo bilo, počeli na polje bježati. To nam se na čudo dade, pa i mi otidjemo, a jedva što smo otišli u široko polje, udari grom u krušku, pa ju izciepa.

Godine 1836. — pripovieda isti gospodin dalje — vozio sam se riekom Vltavom na čamcu. Najednoč opazim, da se sprema strašna oluja. Ja umolih brodare, da se primaknu k obali, da se

mogu u bližnjem selu sakriti. U taj hip opazim, kako je izpod dasakah ladje iztrčao miš, ame tamo kao pomaman skačući. To me sjeti na prijašnji slučaj, a ja sam stao opominjati brodare, da se požure. Jedva da smo se izkrcali, udari grom u našu ladju, i prebije veslo.

Lemić je kolik i krt; ozgor je smedjo-žut; glava, pleća i bokovi su mu crno-pjegasti, a od ozdó je žutkasto-biel; živi u sjevrnoj Europi, Aziji i Americi. Hrani se korenjem, travom i sjemenjem; stanuje pojedince u rupah pod busenom. Čudnovato je, što se skoro svakih 10 godinah seli iz jedne pokrajine u drugu. Seleć se u neizmjernom broju, idu u pravilnih redovih jedan do drugoga, i svaki red načini jedan dva palca duboke brazdice, kojimi putuje. Što god na putu nadju, sve unište, Idu svagda upravice, te ništa ih nemože s puta krenuti. Hrabro plivaju preko riekah i jezerah, a uztrpljive gaze močvare i blato. Sretnu li čovjeka, neće mu se podnipošto da ugnu, pače grizu ga gdje mogu; i ako im pruži palicu, tako u nju zagrizu, da ih je moći dignuti u vis i kamogod baciti. Takvom zgodom počmu onako od prilike cviliti kao mlado pseto. Sastanu li se gdje na vodi s ladjom, neugiblju joj se lje, nego udare po

njoj put na drugu stranu. Dodju li do klisurine, počmu ju grizti, da si ju tobož s puta maknu, nu stoprv onda, kada vide, da im je trud uzaludan, krenu drugim putem; i došavši na drugu stranu, traže si opet prijašnji svoj smjer. Dobrim putem znadu hitro hodati, a dodju više putih tako naglo u mjesto, da prosti puk misli, da su s neba pali. Putuju svagda stranom prema moru; nu vrlo malo ih dodje do mora, jer što mu se više približavaju, to ih više s daleka puta, vode, močvarah itd. pogiba; na stotine ih ljudi poubiju, ptice grabilice, lasice, vuci, medvjedi itd. prožderu, a najveća ih množina pogine od glada, jer im oni, što prvi putuju, sve pojedu, da zadnjim ništa neostaje. Kraj, kuda su se lemići provukli, jest kao otrovan, pače i marva mora ginuti, kad pojede mladu travu, koja poslje njihova prolazka niče iz zemlje.

Uzrok tomu putovanju nitko još nije mogao izpitati; nu misle, da ih nestašica hrane sili na to, pak da su u tolikom broju i sami sebi omrzli, i s toga da si traže onda više prostora. Kad se na putu sastanu dvie razne hrpe, zametnu borbu i tako ih mnogo pogiba. — Kažu, da se i poljski miševi isto tako sele kao lemići, nu stoprv onda, kada su se odviše umnožili, i to da ob noć putuju. Znamenito je sva-

kako, što se te životinje stoprv onda sele, kad ih se je odviše umnožilo.

Isto tako putuju više putah i **prugavi miševi**, koji u hambarih žive, i **šumski miševi**, koji su malko veći od domaćega.

Štakor je bez repa 10, a s repom do 18 palacah dug; boje je ozgor crveno-sive a ozdol sivo-biele. Došao je početkom prošloga stoljetja u Rusku, odkuda se je doselio u Poljsku i u druge zemlje, i po brodovih došao je tja u Ameriku. Po velikih gradovih stanuje u kućah, stajah, podrumih, zahodih, pače i na obalah tekućih vodah, gdje si pravi pod zemljom duboke rupe. Vješto pliva i penje se, te gdje nadje mlade patke, primi ih za nogu, povuče pod vodu, a utopiv ih, odvuče u svoju rupu. Lovi i mlade kuniće i guske, pače gnjavi i stare kokoši, i do česa god dodje, sve pojede. Milo mu je ulje, pa kad se ga nemože drugim načinom dočepati, a našao ga je, namoči si unj rep, i obliže ga. Da zatvorimo više štakorah, nedavši im ništa jesti, jeli bi jedan drugoga, po onom: tko jači taj kvači. Kamogod on dodje, parcovah nestaje, jer im je on velik neprijatelj, i ništi ih. Ni opeka nemože pred njim ništa sačuvati, jer ju pregrize. Dva tri puta na godinu leže 4—8 sliepih mladih.

U Americi čini mnogo kvara u sladorovištih (Zuckerplantagen). Kadkada zna se na brodovih tako umnožiti, da ih moraju mornari na vrieme ostaviti, dok štakori od glada nepoginu. Čini više kvara nego isti parcov.

Parcov (Tabl. I., sl. 37.) ružna je, i do 8 palacah duga životinja; rep mu je skoro još duži; boja mu je zagasito-crno-mrka. Znamenito je, da ova životinja kod nas dan na dan redja biva, dočim ju prijašnja zamjenjuje. Čudnovat je pogled na spletene parcove, koji se kadkada nalaze na tamnih i mirnih mjestih. Kad imadu mladi parcovi premaleno gnjezdo, srastu im se repovi, i nemogu se više nikad oddieliti. U takvu ih slučaju stari vjerno hrane, jer bi morali inače od glada poginuti, budućda nemogu ni s mjesta.

U Švajcarskoj u Genevi bi njeki mlad čovjek bačen u tamnicu, gdje je morao mnogo godinah preživiti. Neimajućemu nikakova drúga, podje mu sretno za rukom, da si mlada parcova pripitomi, koj mu je iz ruke jeo, i tako umiljato se ponašao, da ga je uznik upravo obljubio. Na jer se parcov nije mogao nikako priučiti na čistoću, uznik ga je višeputih kaznio; ali ni to nije pomoglo, pače parcov je prestao biti onako umiljat, kako je bio prije,

te kad mu je jednoč uznik zaboravio dati vode, otišao je, i nije se više vratio. Za njeko vrieme dodje drugi parcov, a i toga je uznik pripitomio. Dogodi se, da se je prvašnji parcov povratio, i bijaše mu preveliko veselje za stara mu znanca i prijatelja. Mladji pako parcov opaziv, da mu gospodar pridošlicu više ljubi, pobjegne. A kad se je približilo vrieme, da je uznik iz tamnice odpušten bio, nije htio njegov ljubimac nikako da sam ostane, dok ga na to neprisiliše, pa od toga časa ništa nije ni jeo ni pio, premda su ga drugi tamničari tim nudili; za njekoliko danah poginù na postelji, gdje mu je prijatelj običavao spavati.

Hrčak (Tabl. I. sl. 38.) je veći od vjeverice, te živi u plodnih krajevih sriednje Europe; nalik je štakoru, samo što je crveno-žut, a rep ima vrlo kratko-kosmat i osobite laločne torbice. Zlobna, biesna i odvažna je to životinjica, napada sve druge životinje, gdje ih god nadje. Premda se hrani samo biljem i zrnjem, raztrga ipak svaku od sebe manju životinju, koja mu na put stane; pače ni svojih drugovah ni iste ženke ni mladih neštedi. I čovjeka biesno napada, pa ima slučajevah, gdje su ljudi od zadate po njem rane umrli. Jer je i sa svojom ženkom u vjekovitoj neslozi, s toga stanuje svaki

u posebnom brlogu, koj si ljeti pravi 3—4 stope, a zimom i 10 stopah duboko pod zemljom. U stanu imade 3—4 škulje; u jednoj bo stanuje; u drugoj mu je hrana nakùpljena, treća mu je zahodom, a ako je ženka, ima u četvrtoj mlade. U stanu je posebni ulaz i izlaz. Ulaz mu ide svisno u zemlju, valjda zato, da može pred neprijateljem ili sa hranom laglje pobjeći, a izlaz ide na koso, da se namah još u stanu neutrudi, kad ide u`lov. Noseć hranu, nemože se braniti, s toga najradje bježi. U vrieme žetve napunjava si jestvaru raznom hranom, kao što je: žito, grašak, korun, repa, voće itd. Prednjimi nogami pomaže si, kad si hoće tórbice, u kojih si kući nosi hranu, napuniti ili izprazniti. U torbice mu ide šaka zrnja, a da mu bude zima bezbrižna, nakupi si više od jednoga vagana zrnja u jestvaru. Rek bi štedljiv i vješt je gospodar, jer dokle god ima na polju hrane, nedira on u svoje hambare. Početkom mjeseca studenoga uhvati ga san, pak spava do polovice ožujka. Kad se probudi, stade se protezati, polagano disati i ogledati se, što i kako je š njim bivalo. Onda kuša, jesu li mu noge u redu, otvara usta, zieva i stade kvrčati, kao da mu je žao, što se je od sladka sna probudio; otvori oči, kuša stajati, ali kao da je

pijan i trom, pada s jedne strane na drugu. A kad je sve to svršio, ogleda se, gdje mu je hrana, i jedva da ju okusi, počme opet stari svoj život voditi i svakoga napadati. — Proljetjem živi njekoje vrieme u slozi sa ženkom; ali to netraje dugo, jer na skoro se zavade i eto nastaje staro neprijateljstvo i razdvoj. Ženka mu dva puta na godinu leže 4—16 mladih, koje ju tri tjedna sisaju, akoprem im nije nimalo privržena, niti ih kad brani u kakovoj pogibelji; četvrtog tjedna ih protjera u bieli sviet, da živu po svoju i na svoju. Ali ni braća ni sestre nisu bolji od roditeljah, jer se i oni napadaju i medjusobno netrpe, rekao bi čovjek, tu se je podpuno obistinilo ono: „nepada daleko iver od stabla" i „kakov otac takov sin, kakva mater, takva kći." — Kožom se postavljaju haljine.

Svizac (Tabl. I., sl. 35.) je velik kao mačka i prebiva po najvećih planinah Švajcarske i Tirolske. Nedužna, tamašna i nepoškodna je to životinja, koja nikomu ništa na žao nečini. Pred neprijateljem bježi i sakriva se u svoja duplja, a kad nemože pobjeći, hrabro se i odvažno brani svojimi oštrimi zubovi i nokti. Ljeti stanuje u jednih, a zimi u drugih dupljah. Čistoću vrlo ljubi, a umije vješto i hitro zemlju izkapati. Širokimi šapami znade si stiene svoga

stana tako ugladiti i učvrstiti, da ih nije tako lasno porušiti. U stanu imade njekoliko tako uzkih ulazah, da je za čudo, kako se njimi može provući. Hodnika ima svagda upravice. U zimnom mu je stanu 5—7 stopah velika, krušnoj peći nalična rupa; unutri mu je sve mehkom travom i sienom najastučeno, da mu je mehko spavati. Mjesecom listopadom unidje čitava mu porodica u taj stan, te začepe kamenjem i zemljom ulaz. Svi se smotaju u jedno klupko, i spavaju do polovice travnja. U svibnju izleže mu ženka 3—4 mlada, koji već u lipnju hitro hodaju. Zorom rano otidju stari, da si traže hranu; njekoliko satih kašnje zovnu i mlade. Prije nego što se počmu pasti, sjednu u kolo i motre na sve strane, da li im odakle neprieti pogibelj; i ako koj što spazi, zazvižda, a to i svi drugi redom učine, pa smikac! — bježe što ikad mogu — Po tomu može svaki lovac razpoznati, koliko ih u tom kolu ima; nego u obće ih je težko loviti, jer su vrlo oprezni, i psa ili čovjeka već iz daleka nanjuše. Mladi svizac je živahna, umiljata i zabavna životinjica, koja se dade svačemu priučiti. Savojardi ih love i po svietu pokazuju, da si tako što zasluže. — Meso im se jede i poslastno je kao svinjsko; koža im se upotrebljuje.

Suslić (Tabl. I. sl. 39.) podoban je hrčku i ima takodjer laločne torbice. Velik je kao parcov, samo što ima na smedjo-siedoj dlaci biele pjege i pruge. Živi ponajviše u sjevernih slovjenskih zemljah, u Ruskoj, Poljskoj, Českoj i Slezkoj. I on si puni jestvaru raznom hranom, te mjesecom rujnom začepi si ulaz i legne da spava; prospava tja do proljetja. Živahna, mirna i oprezna ova životinja zvižde isto onako kao svizac, kad mu se odkud zaprieti kakova pogibelj.

Vjeverica (Tabl. I. sl. 33,) je mala, krasna i veoma živahna zvierka; rep joj je dulji od čitavoga tiela. Boje je kod nas obično lisično-crvene, ozdol biele; zimi biva sivkasta. Ima i crnih, a prama sjeveru i modrasto-pepeljavo-sivih vjevericah. Ima ih više vrstih, koje su skoro po svem svietu razseljene. Najvoli stanovati u bielogoricah, ali ima je i u crnogoricah, gdje se sjemenjem hrani. Jede orahe, lješnjake, žir, bukvice itd. Jeduć sjedi na zadnjih noguh i meće obično rep na ledja i blještećima očima oprezava se na sve strane, da li joj neprieti kakova pogibelj. Igra se kao i opica. S toga ju mnogi pitome, da se naslade njezinom veselom igrom; šteta je, što nemože u sobi slobodno hodati, jer glodje do česa god dodje, stol, ormar i

druge stvari. Mnogi joj izpučn oštre zubove, ma to je vrlo okrutno, nečovječno, pače i griešno zdrave zube pukati. Pitoma živi do 6 godinah. Gnjezdo si pravi u šumi u gustih grančicah, i začepi ga od svake strane, da od nikud vjetar do nje nemože. Ako gdje nadje prazno svračino gnjezdo, namah ga priredi po svojoj volji za se, ostaviv samo uzki ulaz, da se unj može uvući. Leže 3—7 mladih, a kad se dobro hrani, leže i dva puta u godini. Mlade vjeverice sisaju obično 4 tjedna, a do jeseni su već sasma izrasle. Više putih ima u gnjezdu crvenih i crnih vjeverica. Zimi se obično zadržavaju u gnjezdu, ali nespavaju. Da imaju zimi šta jesti, pribave si ljeti i jeseni hrane. Ako je jaka i duga zima, stradaju od glada, ili pogibaju od ljute studeni. Iz sjevernih krajevah sele se više putih u toplije, a znadu i riekami plivati. Kožu im rabe krznari, a zimi ju skupo plaćaju. Kad se vjeverice odviše umnože, čine u šumah velikih štetah. Kuna, razna zvierad i ptice grabilice veliki su im neprijatelji. Ako ih koja ptica grabilica tjera, one se najvole u gustih grančicah sakriti, kamo ptica nemože doprieti. Milina ih je gledati, kada se igraju, skačući sa grančice na grančicu, gdje im vitak rep na veliko pomaže.

Pitoma vjeverica može se svašta naučiti. Tako n. pr. njetko joj dade mlinac za kavu u krletku metnuti i tako prirediti, da je skačući po krletki, kavu mljela, i dosta je samljela.

Imade jedna vrst vjevericah, koja je tolika, kao naš domaći miš.

Poletuša slavjanska (Tabl. I., sl. 34.) nalik je na vjevericu, samo da ima medju prednjimi i zadnjimi nogami njeku tanku kožicu, da može laglje dolje skakati; može bo do 20 hvatih i neozlediv se skočiti. Tolika je kao parcov, a rep joj je dulji od tiela i dugom i gustom dlakom zarasao. Živi u Ruskoj i u Sibiriji; hrani se sjemenjem i pupoljci od bukvah i drugih stabalah. Gnjezda nema; stanuje u šupljih stablih.

Puh je kolik štakor, i veoma nalik na vjevericu; rep mu je gotovo tako dug kao čitavo tielo. Hrani se bukvicami, žirom, lješnjaci, orasi i sličnimi stvarmi; mlade ptice i jaja su mu sladkom hranom. Puhovi gniezde se u dupljih, zimi spavaju, pobrinuv se prije za mekan ležaj, koga si suhim lištjem podmeće. Danom spavaju a noćju traže hranu. Meso im se jede i veoma je tečno i jako tusto. Koža rabi krznarom. Hrabro se brani i težko pitomi. U gorah blizu Zagreba imade ih na stotine.

Običnl zec (Tabl. II. sl. 42.) biva do 2 stope dug, 10 palacah visok, a važe do 9 funtih. Rep mu je kratak, uši duže od glave, zadnje noge dulje od prednjih. Dlake je mrkasto-sive, zdola biele. Živi skoro po čitavoj Europi; samo u hladnih krajevih ga neima. U Perziji smatraju ga za nečistu životinju, pa ga s toga ondje nitko nejede. — Vrlo je plašljiv; njuh ima veoma oštar, i ako mu gdje pogibelj prieti, najvoli pobjeći. Lahko ga je pripitomiti, a onda se neboji ni pseta, ni baruta. Imade primjerah, gdje su zec i pas u najboljem prijateljstvu i slozi živili. Vrlo je lukav, te umije dosjetljivo lovca i pseto prevariti. Ljeti živi ponajviše na polju, a zimom u šumi i šikarju. Na polju izkopa si jamicu, u kojoj spava. Najvoli si ondje i na onakovom zemljištu rupu izkopati, koje je jednake boje sa njegovom dlakom, da ga tako nitko lasno neopazi. U svoje ležište nehoda nikada upravnim putem, nego uvjeke krivuda, obilazeći amo tamo dok napokon neskoči, da mu se trag sasma izgubi. Lovcem umije vrlo vješto izmaknuti. U njekom lovnom predielu bijaše zec, koj je uvjeke pobjegao, čim je lovački rog začuo, te odplivao u sredinu bližnjeg ribnjaka, gdje se u sitini sakrije, dok nemine pogibelj. — Jednoč psi skoro 2 sata tjerahu zeca, koj

je već iznemogao bio, srećom dodje do drugoga zeca, koj je u ležištu spavao; iztjera ga, pa sam legne unj. Psi neopazív prevare, skoče u potjeru za drugim zecom, a i taj im je opet izmaknuo. Drugi njeki zec, kad su ga psi naganjali, sakrije se u ovčinjak, pa počeka ondje, dok su psi, izgubiv mu trag, otišli. — Il ako su mu psi već za petami, a on legne ili stranom okrene, a pas, nemogavši se tako hitro obustaviti, preskoči kad i kad preko samoga zeca dalje, a kad spazi prevaru, kasno mu je za zecom trčati, jer je ovaj već daleko odmaknuo.

Milina je gledati, kada se zecevi noćju pri mjesečini igraju i natrkavaju; smješno je pako, kada se stanu po dva ih hrvati i boriti; kako hrabro jedan drugoga prednjimi šapami napada, dok slabiji nepobjegne. Udarci ti sliede jedan za drugim tako hitro, da se ni nemogu brojiti. U toj borbi, koja se već i na 100 korakah čuje, tako su biesni, da na ništa nepaze, što okó njih biva, pa s toga ih je lasno onda uhvatiti. — Uzbrdo umije zec vrlo hitro trčati, jer su mu zadnje noge dulje od prednjih; nizbrdo pako koprca se, pa ga pas lasno uloviti može. Poljodjelac ga netrpi, jer čini štete, jeduć kupus, djetelinu itd.; najviše pako počini zimom štete, dolazeć na voćnjake, gdje ogrizuje koru

mladih voćkah. Drobni piesak ljubi nada sve, pače bez njega nebi valjda ni živiti mogao. — Zec spava otvorenimi očmi. Kožu njegovu rabe klobučari; meso je vrlo tečno i dobro; salo se upotrebljava u liekarnah. — Ženka leže 2—4 mlada i to 3—4 puta na godinu, koje već poslje 20 danah ostavlja.

Englezki pjesnik Cowper pripovieda o zecu ovo: Jednoč dobih 3 mlada zeca, koje sam odgajao. Svaki imao je posebnu kućicu, koju je vrlo čisto držao. Danju igrali su se zajedno, a noćju otišao je svaki u svoju kućicu. Jedan od njih bje osobito mio i krotak, te se je vrlo rado sa mnom igrao. Najednoč oboli, a ja ga dadoh u posebnu sobu, znajući, da zeci bolestne svoje drugove netrpe. Kroz čitavo vrieme bolesti njegovah ga s osobitom ljubavju i davao mu razne liekove. Zec je ozdravio, a nijedna životinja nemože biti zahvalnija od njega; jer je onda, došav k meni, lizao mi cielu ruku i svaki prst napose. To nije nikada prije i nikada kašnje činio, dok nije opet obolio. Njegovu zahvalnost i privrženost odvratih mu time, što sam ga svako jutro na vrt odnio, gdje se je mogao po volji hraniti lištjem od krastavacah. Upoznav se s vrtom, nije mogao onda ni dočekati sata, kad sam ga običavao tamo nositi, i ako sam nješto zakasnio,

to on dodje k meni, pa me raznimi udarci i nježnim pogledom sjeti moje dužnosti, i ako to nije koristilo, a on me pograbi za haljinu, pa uzme svom silom trgati, dok se neustanem, te ga neodnesem.

Poslje njekoliko godinah dobih jedno pseto, pa sam nastojao da se zec i pas medjusobno upoznadu. Do malo vremena postanu oni dva inače u običnom živetu najveći protivnici, najbolji sada prijatelji; zec mi je ogrizao iz jedne ruke listje, a pas iz druge jeo kobasice. Više putah došao je pas, da pozove zeca na igru; i ako nije zec dobro razpoložen bio, a on stane pseto svojimi predujimi šapami udarati, dok ga neotjera. Poslje 12 godinah poginuo je zec, a ja sam dobio drugoga; ali taj već nije bio tako krotak i pitom, premda sam što više nastojao, da i toga pripitomim; dobiv pako trećega zeca, pripitomio sam ga tako kao i prvoga. — Iz svega pako sam uvidio — kaže Cowper dalje — da imade i kod zecah raznih značajah, i da se dadu koješta naučiti, n. pr. bubnjati, puške opaljivati itd.

U Sibiriji imade jedna vrst zecevah, koji za zimu spremaju hranu. Više putah nanose i 6 stopah visoke a 4 stope široke kupe siena, kojim se kroz zimu hrane.

Kunac nalik je na običnoga zeca, samo što je manji od njega. Živi u toplijih krajevih Eu-

rope, Azije i u Africi. Kopa duboke i duge rupe pod zemljom, pa je oprezniji od zeca; najvoli stanovati u pjeskovitih, suhih i brežuljastih pokrajinah. I on izlazi noćju, da hranu potraži, a danju obično spava u svojoj rupi. Kad se preveć umnože, čine mnogo štete na usjevih i livadah. Hrani se zeljem i korienjem. Boje je crveno-smedje i crnomanjaste. Kod nas imade i pitomih kunacah, bielih, crnih ili šarenih itd.; ali i ti čine mnogo štete, podkapajuć zidine i staje. — Kunci se tako umnožavaju, da ih može od jednoga para za godinu danah do 50 proizaći. Meso im se jede, a kožom se podstavljaju odjeće; dlaku rabe klobučari.

Dabar (Tabl. II., sl. 40.) je kolik pas sriednje veličine; tiela je nespretna, ušijuh kratkih, očijuh malenih; rep mu je pljosnat, ljuskav i jednu stopu dug; dlaka mrkasta i veoma fina. Prednje noge priredjene su za kopanje, a zadnje za plivanje, imaju bo opnicu t. j. plivaću kožu kao guska. Stari dabar važe do 50 funtih. Dabrovi živu zadružno u Europi, Aziji i sjevernoj Americi; to je mirna i krotka životinja, koja se bez velike muke dade pripitomiti i koješta naučiti. Hrani se lištjem i korom; jeduć sjedi na zadnjih noguh, a prednjimi nosi hranu u gubac. Najvoli brezovo i jasikovo

lištje i koru. Stanuju uviek nuz rieke i jezera, gdje je kakova šumica ili grmje. Osobito su vješti gradjenju stanovah, koji im izgledaju kao 10—12 stopah visoka krušna peć. Prije nego počimlju graditi, izkopaju si široke škulje, od kojih je ulaz pod vodom, a izlaz u šumici. Kod ulaza grade si kućice, koje su po dva hvata duge a pol drugi široke. Drva za gradjenje ogrizavaju oštrimi zubovi, i to tako hitro, da se mora čovjek čuditi; stabalce debelo kao obična naša palica pregriznu na jedan mah. — Stablo uviek odgriznu tako, da im mora opasti u vodu, a onda ga po vodi odvuku na pravo mjesto. Ako im nije u blizini potrebna gradiva, otidju nuz vodu, da ga traže; i ako ga nemogu na odredjeno mjesto doplaviti, dovuku ga svojimi zubovi. Stabla, koja nisu odviše debela, podgriznu samo na jednoj strani; deblja pako na okolo, i to tako vješto, da moraju u vodu opasti. Poveća stabla presjeku onda na više komadah, odgriznuv im prije i sve grane. Kad već imadu potrebna gradivá, počmu graditi, i polažu jedan komad drveta na drugi, izpunjavajući blatom i kamenjem sve rupe; u tom poslu im prednje noge čine veliku uslugu. Stiene njihova stana su do dvie stope široke, a unutrašnji prostor ravna se po broju dabrovah.

Svaki stan je na jedan kat; razi zemlje imaju hranu, a u prvom katu im je obitalište, koje je mehkim listjem i mahom najastučeno. Buduć im je pako voda neobhodno potrebna, s toga si prave kod svoga stana visoke nasipe, da im se nakupi vode. Ti nasipi bivaju i 100 stopah dugački; na temelju su 10—12, a ozgor 2—3 stope široki; tako su jaki, da po njih i čovjek može hodati, a da ih neporuši. Najvole ih praviti iz vrbovih granah, koje se onda u zemlji primu i rasti počmu. Dabrovi rade samo obnoć. U jeseni spremaju hranu za zimu, a ta im je iz granah i grančicah. Naselbinu nikada neostavljaju, osim kad bivaju odviše uznemirivani; svake 3—4 godine prave novi ili izpravljaju stari stan. Ljeti spavaju ponajviše izvan kuće, i to gdje u grmlju nedaleko vode. Ako im i najmanja pogibelj zaprieti, pobjegnu u vodu; tu im je bo najsjegurniji zaklon. Postavljaju i straže, koje im svaku pogibelj navješćaju. Dabrica leže koncem mjeseca lipnja po dvoje mlado, koji obično do 4. godine žive uz roditelje, a onda si traže novo kućište i ognjište. — Meso se dabrovo jede, a za rep kažu, da je velika slastica. Kožu rabe klobučari, te iz dlake prave se kiste za slikare. Jedna jedincata koža plaća se i po 20 for. Osim toga dobivamo od dabra i dabrovicu ili

dabrovu struju (Bibergeil), krepku silno mirišuću mast za liek, koju ima u tobolcu na zadnjici. Dabrovica se vrlo skupo plaća.

Njeki putnik putujući Amerikom, pripovieda ovo: Putujući dodjosmo do dabrova nasipa, pa smo nedaleko od njega napeli šator, hoteći gledati dabrove, kako živu i kako rade. Čekasmo i dočekasmo mjesečinu, a ja onda zapovjedih slugi, da izvrta jednu škulju u dabrovu nasipu. On to učini, i jedva su dabri dočuli žuborenje vode, koja je tom škuljom proticala, izadje jedan da vidi, što to biva? Spaziv pogibelj, udari repom četiri puta po vodi, i na to iztrče svi dabrovi iz kućicah, pa dodju do nasipa. Ali odmah se razture na sve strane; jedni da prave mazku (mort), drugi da ju na repovih odnesu, a treći da nabave potrebita drva. Za njekoliko časovah eto škulja začepena, a kad je sve u redu bilo, udari jedan dabar repom o vodu, i svi opet otidoše u svoje stanove.

U Parizu imadjahu jednom u zvierinjaku dabra, zatvorena u željeznoj krletki; s jedne strane te krletke bila je rešetka, koju su noćju pokrivali njekim poklopcem; ali taj poklopac nije dobro priliežao, te kad se je zima približavala, postajaše dabru hladno. Dabar je valjda dugo premišljavao,

kako i čim bi te rupe pod poklopcem začepio; ma kako da to siromah tamničar učini? Davali su mu svaki dan njekoliko grančicah i nješto voća i zelenine za jesti, te kad mu je već zima čvrsto dodijala i ljuto ga pritisla, nije htio jedan cieli dan da jede; nego noćju, kad su poklopac zatvorili, počme on rešetku grančicami marljivo prepletati, i to tako vješto, kao kotaričar; zatim je sve preostavše rupe voćem, što ga je zubi razkomadao, zatiskavao. Ali eto jada, uzmanjka mu voća, da uzmogne sve pukotine začepiti. Tu bijaše težko pomoći. Dabar, mudra glava, počme sniegom, što mu je u krletki bio, sve rupe zatiskivati, a svršiv posao legne mirno spavati. Snieg se liepo smrzne, a dabar imao je topliji stan. Sutra dan su se ljudi čudili, kako je pametno i vješto radio.

Dikobraz (Tabl. II., sl. 41.) ima na vratu siedu, skoro 10 palacah dugu grivu; na hrbtu su mu medju tvrdim šćetinjem do 15 palacah duge bodlje. Dug je 2 stope, i važe do 30 funtih. Živi u Aziji, Africi i u južnoj Europi. Stanuje u podzemnih rupah, koje sastoje iz više predielah s posebnim ulazom i izlazom. Naličan je ježu; uši su mu nalik na čovječje. To je mirna i krotka životinja; ali da ju tko stane dražiti, strašno bi se razljutila

i bodlje nakostrešila. U kući se rado sakriva u kut, pa čeka neprijatelja oštrimi bodljikami; na polju se smota kao jež, pa se onda neboji ni lava, ni psa, ni tigra. Noćju izlazi iz rupah, da si traži hranu, koja mu je korienje, voće, kupus itd. Kad mu ide tko u potjeru, spuza na stablo, pa tako dugo sakriven čeka, dok mu neprijatelj neotidje. Lovci ga ubijaju samo tanetom, jer ga je drugim načinom pogibeljno loviti. — Zanimat će, znam, koga toga, što se o dikobrazu pripovieda; vele, da je njekoč jednoga Hotentota njeki dikobraz bodljikom ranio u nogu, a taj morade pol godine provesti u postelji. — Njeki častnik razdražio je dikobraza, a taj ga ubode. Ta rana bijaše tako pogibeljna, da su morali častniku skoro nogu odrezati.

Dikobraz dade se pripitomiti, ali ni onda mu nije mnogo vjerovati. Krletka, u koju ga zatvore, mora biti željezom okovana, jer bi ju inače vrlo oštrimi zubi pregrizao. Meso mu se jede, te kažu, da je vrlo dobro, pače u njekojih krajevih jedu ga samo bogataši kao poslasticu. Kad se dikobraz sa zmijom sastane, smota se i nabode ju svojimi bodljikami, a njemu zmija nemože naškoditi. — Dikobraz hrokče kao svinja; bodljike rabe slikarom za kistišta.

Zamorče (Tabl. II., sl. 43.) je 8—9 palcah veliko; živi u Braziliji u južnoj Americi, gdje si pod zemljom pravi škulje. Noćju izlazi hranu si tražit. Jede zrnje, voće i lišće. Zamorče zove se zato, što su ga k nami donesli iza mora. Boje jŭ crveno-žute, ili crne i biele; da se lasno pripitomiti. U životanju je poput kunca. Prednjimi nogami čisti si lice, i češe se za ušima; na zadnje noge sjeda, pa onda naokolo viri. U sobah najvoli pokraj stienah hodati; kad su gdje dva, jedno spava a drugo stražu drži; a kad oba bdiju, najvole se igrati i jedno drugo tjerati. Ženka mora svagda naprvo trčati, a mužak bježi baš za njezinim tragom i to tako, da se čini, da samo jedno bježi. Ljube tamnoću, gdje se osobito onda rado sakrivaju, kad im prieti pogibelj. Kad hoće da svoj zakutak ostavi, izadje u izlaz, i pazljivo se obazire na sve strane i sluša, da li je čist zrak. Zamorče ljubi čistoću; jedno čisti drugo, pa ako se mlade gdje zamaže, neće ga staro ni pogledati više, kao da ga netrpi. Neće li se mlado dati očistiti, grize ga majka tako dugo, dok bude mirno. — Zamorče je veoma budna životinja, te spava s poluotvorenima očima. Naše podnebje je zanj zimi hladno, pa s toga se mora u toploj sobi držati. Kada im je

zima, svi se smotaju u jednu hrpu. Ljeti mogu kod nas i na vrtu živjeti, gdje si prave lože iz nova siena. Hrana im mora biti raznovrstna, najvole piti mlieko i vodu; piju kao pseto, srčuć pilo jezikom. Premda su mirne i krotke životinje, ipak se rado posvade poradi hrane. Zabava je gledati, kako se zamorčići hrvaju; zubi primi jedan drugoga, pa hoće da mu dlaku izčupa; onaj napadnuti se opet zadnjimi nogami tako brani, dok bude i krvi. Ženke ležu tri četiri puta na godinu po 3—6 mladih, koji već drugi dan s majkom hodaju. Meso im se jede; glas im naliči hroktanju svinjčeta.

M i š, l e m i ć, š t a k o r, p a r c o v, h r č a k, s v i z a c, s u s l i ć, v j e v e r i c a, p o l e t u š a, p u h, z e c, k u n a c, d a b a r, d i k o b r a z i z a m o r č e imaju oštre, dlietaste zube, s j e č n j a k e zvane, od kojih su dva u gornjoj (zec ima četiri) i dva u dolnjoj čeljusti. Timi sječnjaci glodju hranu, a i druge vrlo tvrde stvari. S toga se ove životinje zovu **glodavci**. Hrane se ponajviše biljem, voćem itd.; pa si znadu hranu prednjimi nogami u usta nositi. Zadnje su im noge dulje od prednjih, te znadu dobro skakati. Kad se odviš umnože, postanu sveobćom biedom.

---

8. Krezzubice.

Ljenivac (Tabl. II., slika 44.) dug je $1\frac{1}{2}$—3 stope; prednje su mu noge dvaput tako dugačke kao zadnje, pa s toga nemože hitro hodati. Glavu i lice ima nalik na majmunovo; dlake je sive ili mrke, a na svakoj nogi ima oštre i jake nokte. Meso mu se jede. Živi na stablih u južnoj Americi. Da prevali put od 50 korakah, treba čitav dan, a da se na stablo popne, treba — kako kažu — dva dana. Hrani se lištjem, a kad je na jednom stablu lištje ogrizao, prenese se na grane drugoga stabla, ako mu je ovo u blizini prvoga; ako nije, onda opade dolje, pa stade tužno i žalostno jaukati, dok se opet nedošulja na koje drugo stablo. Kad je tiho vrieme, objesi se prednjima nogama za grane, pa tako počiva ili spava. Dlaka mu je na krajevih debela, a na korienu tako tanka kao paučina. Neprijatelja si pograbi prednjima nogama tako čvrsto, da mu živ više neizmakne; mora bo poginuti od muke i glada.

Mravožder (Tabl. II., sl. 47.) neima ni-

kakovih zubih; gubac mu je produljen. Dugačak je 4—5 stopah, rep mu je takodjer vrlo dug. Živi u južnoj Americi, i najvoli bivati na močvarnih obalah kod riekah i potokah, gdje ima mnogo mravih, jer se njimi hrani. Mirna je i miroljubiva životinja, i nikada neudara na druge. Rupe gradi pod zemljom. Ako nanj koja druga životinja udari, umije se junački braniti; protjera i samoga jaguara i druge grabežljivce. Prednje noge, na kojih imade 3 strašne oštra nokta, vrlo su mu jake. Neprijatelju zasieče svoje nokte duboko u tielo, i smrtno ga njimi rani. Koža mu je tako jaka i pruživa, da ju nemože ni najjači pas pregrizti. Mrave znade vješto loviti; ima bo do 20 palacah dugačak i njekom ljepljivom materijom pokriven jezik, koj metne u mravinjak, te čeka dok mu ih mnogo nanj naide, pa ih onda sladko progutne. I med, štono ga umije vješto tražiti, ide mu dobro u slast. Mravoždér može jako dugo gladovati. Kad pliva, a to borme dobro znade, metne si rep preko ledjah. Meso mu se jede.

Pasanac (Tabl. II., sl. 45.) je obično $1\frac{1}{2}$ stope dugačak; rep ima dug 1 stopu. Široka ledja pokrivena su sprieda i straga koštenim oklopom, a u sredini ima 9 pojasastih koštenih štitacah; trbuh

je gološav, samo gdjekojom šćetinom porasao. Zna se kao jež smotati i dosta brzo u zemlju ukopati; hrani se bubami i voćem, pače i strvinom; živi u Braziliji i Guiani. Meso mu se jede.

Ljuskavac (Tabl. II., sl. 46.) je do 30 palacah, a rep njegov do 18 palacah dug, te neimade nikakovih zubovah. Tielo mu je smedjimi ljuskami pokriveno. Ako mu se kakov neprijatelj přibliži, nakostreši ljuske, zamota se kao jež i preko trbuha i glave položi jaki i ljuskasti svoj rep. Živi na Senegalu u Africi i u iztočnoj Indiji; hrani se mravlji i termiti, kojim svojimi pandžami gnjezdo razmeće.

Kljunaš (Tabl. II., sl. 48) je vrlo čudnovata, u njekojem obziru i pticam nalična životinja. Kljun, u kojem neima nikakovih zubih, nalik mu je patkinom. Kljunaš živi kao i patka u močvarah i na ribnjacih; potaplja se i traži si u blatu hranu. Prsti na noguh su mu za plivanje priredjeni i plivačnicom kožom spojeni. Živi u Novoj Holandiji, i jest $1\frac{1}{2}$ stope dugačak.

Ljenivac, mravožder, pasanac, ljuskavac i kljunaš imaju nepodpuna grizala ili pako upravo nikakovih zubih. Mi ih zovemo **krezzubice**.

---

9. Plitvonožci.

Tulanj ili **morski pas** (Tabl. III., sl. 72.) ima okruglastu glavu i debeo vrat, dlaku kratku, smedjimi pjegami posutu. Živi u ledenom moru, gdje ih imade vrlo mnogo. Tielo mu je do 6 stopah dugačko, počamši od prsih pada im bliže k repu sve jače, dok se napokon neizmetne u ribji rep; prednje i nespretne noge nalik su na plitve u ribah. S ovimi nogami pomaže si kad pliva, a jošte više kad kopnom hodi, premda se vrlo lagano miče; zadnje nogè tik repa izrasle kratke su; a rabe mu kad pliva. Izpod kože imade nasad slanine. Hrani se ribami, osobito losovi i sledji, kojih može mnogo pojesti. Poglavarom porodice, koja sastoji iz 20—30 ženkah, je stari tulanj, koj svoje podložnike u dobrom zaptu drži. Jao onoj ženki, koja si dade mlado, što ga ona vrlo ljubi, ugrabiti; ta neće izbjeći strogoj kazni. Onaj pako nadopuni mladi tulanj, koj se pobjedonosno iz žestoka boja vrati, dobiva osobito odlikovanje od staroga tulnja a i nagradu. Svi žive medju

se u zajednici i liepoj slozi, podpomagajuć jedan drugoga u svakoj nesgodi; nu porodi se često i medju njimi žestoka borba. — Na kopno izlaze tulnji samo zato, da se dobro naspavaju i sunca nagriju. Love ga radi ulja, koje je bolje od kitova. Kožom se obšivaju kovčegi, prave šubare itd. Stari su ga držali za morsku djevojku. Tulanj je najvažnija živina za sjeverne primorske stanovniko, jer im daje gotovo sve, što trebaju. Mladi tulanj dade se pripitomiti i svašta naučiti.

Mrož (Tabl. III., sl. 74.) nalik je na tulnja, ali gornja čeljust mu je debela. U ovoj strče dva velika, 1½ stope dugačka i do 20 funtih težka zuba, koji su bolji od slonove kosti. Mrož je 20 stopah dug, a toliko i centih važe. Glava mu je tupa; nad gubicom ima guste i debele brkove. Hrani se mekušci i raznim morskim biljem. Svojimi zubi znade se vrlo vješto braniti; rabi ih i onda, kad se želi na koju ledenu klisurinu popeti: zasječe ih naime u led, pa se š njimi tako drži kao mi rukami, kad se hoćemo kamo popeti. Zatim se popne u vis, te skoči kamo mu je volja. Živi u ledenom moru. Lovi se poradi svojih zubih, ulja i kože, koja je do 4 centa težka. Od kože prave dobro remenje. Od mroževah, dok su mirni, neprieti nikomu pogibelj;

ali kad ih tko razdraži, navaljuju hrpimice na brodove, pa ih često i upropaste.

Oko jednoga broda sakupilo ih se je njekom sgodom toliko, da nije brod ni s mjesta mogao. Manji jedan mrož popne se na brod, te ležeć ondje, motri mirno pojedine mornare. Kad se je do sita nagledao, spusti se opet u vodu. U taj hip medjutim skoči stariji i veći mrož na brod, gdje se je isto onako čedno ponašao kao i njegov drug. Kad je mornarom njegovo družtvo već dodijalo, ubiju ga iz puške, našto se trup svali pod vodu. Sada zarone svi mroži redomice u vodu, a mornari bježe što bolje mogu, inače bi težko žive glave odnieli. Razdraženi mroževi bi im se bezdvojbe strašno osvetili radi smrti svoga druga.

T u l a n j, m r o ž i još njekoje druge životinje imaju dugačko, straga tanjajuće se i ribjemu nalikujuće tielo. Noge su im kratke i nespretne, kao u svih plivačah ustrojene. Hrane se ponajviše ribami, ali i morskimi bilinami. Dolaze riedko na kopno, a i onda samo da se odmire i ugriju. Zovu se **plitvonožci,** jer su im noge kao plitve.

---

10. Kitovi.

Kit (Tab. III., sl. 75.) dug je 60—70 stopah, i 30 stopah debeo, a važe do 200.000 funtih. Glava čini tretjinu čitavoga tiela; malene oči su mu sa strane i nozdrve na tjemenu. Ždrielo ima do 12 stopah visoko a 16 dugo. Mogao bi dakle u njem priličan čamac plivati. Nu požirak mu je jedva dva palca širok, pa s toga može tek sitne ribice proždirati. On ih silnom vodom u usta grabi, pa onda vodu nozdrvami na tjemenu van baca. Kad čovjek iz daleka gleda krupne valove vode, što ih kit baca, čini mu se, da kao iz kakva vodometa štrca, a upravo po tome saznavaju i kitolovci, gdje ima kitovah. U čeljusti imade dva reda pločah, koje su jedna do druge kao daske namještene. Svaki taj red broji preko 300 pločah. Najdulje od njih imadu 10—11 stopah u dužini i 10—12 palacah u širini. Jedan sam kit daje do 3000 funtih tih pločah (koje se zovu kitov us) i do 60.000 funtih ribje masti, koja se topi iz njegova tuka, nalazećega se okolo tiela, i koj je 8—20 palacah debeo. Rep mu je do 20

stopah širok, pa strašno jak. Jednim udarcem može kit dosta veliki brod prevrnuti. Ako kit rep svoj podigne, pa s njim nad vodom udari, sva se voda počme pjeniti, a taj udarac čuje se 2—3 milje daleko. Pliva vrlo vješto i okretno, pa s toga ga je težko uloviti. Kad i kad se igra, bacajuć se poput manjih ribah po vodi; nu ova igra plaši brodove, jer se boje velike pogibelji. Mjeseca veljače i ožujka koti ženka po jedno mlado, koje je 10—15 stopah dugo i do 10.000 funtih težko; ovo mlado sisa preko godine danah. Meso mladoga kita može se jesti; mornari kažu, da je dosta dobro; nu meso staroga kita nemože se jesti, jer je tvrdo.

Poradi njegova tuka i usa ide svake godine mnogo brodovah u ledeno more, da nanj lov love. Nu lov taj vrlo je pogibeljan. Kad dodje brod u ledeno more, moraju mornari danju i noćju stražiti, pa gledati, gdje bi kakova kita ugledali. Kada ga zapaze, nagnu za njim u ladjici. Primaknuv se bliže njega, baci nanj ostvar osobitom ostvinom, i zabode ju, ako može, upravo u zatiljak. Ranjena životinja zaroni moru na dno, nu za koj čas pojavi se opet na površini morskoj, da odahne; sad ga ovdje kao i prvi put ostvinami bodu, dok ga napokon neubiju. Ubijena, povuku ga k brodu, pa mu

tuk i ploče izvade. Vriednost, koju lovci od ubijena kita crpe, valja 8000—10.000 forintih.

Kako rekoh, lov na kitove vrlo je opasan, a brodari se vrte u neprestanoj pogibelji; opasan je osobito onda, ako dodje takov brod medju ledene sante; može bo ga jaki vjetar svaki čas razlupati, natjerav ga na koju ledenu gromadu. Kapetan od broda mora kad i kad više satih u košu od jedrila boraviti, pa gledati, kako da se svakoj pogibelji izmakne. Brodovi idući u lov na kitove, ostavljaju proljećem svoj zavičaj, pa krenu na sjever, odakle se u rujnu vraćaju. Kolovoz i rujan su im najpogibeljniji. Ja ću ovdje u kratko opisati nesgode, što ih je glasoviti kapetan Scoresby od 21.—24. kolovoza godine 1822. doživio. On sam pripovieda ovako: „Dne 24. kolovoza bila je velika magla. A buduć su u nas ledene sante udarale, morali smo tri puta svoje sidrište promieniti. Posljednje ledovište, na kojem smo svoj brod zasidrili, bilo je milju široko i 40 stopah debelo. Nebojeć se, da će bura ovom santom gibati ili ju pomaknuti s mjesta, umirismo se, ufajući se, da ćemo imati dosta spokojnu noć. Nu nada nas prevari. Do skora poče strahovita kiša lievati i sjevero-iztočni vjetar duvati. Prvo, što nam zorom u oči padne, bje ogroman

lednjak, koj je upravo prama nami plovio. Mi upremo sve sile, da se s brodom ugnemo. Jedva je ta santa mimo nas proplovila, razlomi se i sa strašnom bukom razpadne. Da smo bili bližje, propadosmo svi. Ovakovim bo načinom nestaje mnogo brodovah. Oko podne zamieni kišu tako silna tuča, da nemogosmo licem prema vjetru nikako stajati. Kasnije poče snieg padati; vjetar je sve silnije pirio a napokon se uzpeo do strahovite bure. Dokle je naše ledište mirno stajalo, nismo se ničesa bojali, ali što je bura jače biesnila, te se drugimi santami nabacivala kao lahkim perjem, počme se najposlje i ledište, pri kojem stajaše naš brod, gibati i kretati. Mi upremo sve sile, da se spasimo; nu malo po malo izgubismo nadu. U 6 satih na večer pritisne snieg tako gusto padati, da nismo 100 korakah pred sobom ništa razabrati mogli. Bura se do kraja pomamila. Na jednoč spazimo dva velika lednjaka, gdje se našemu brodu približavaju. Prvi je gurnuo brod, nu prodje sretno, neoštetiv ga skoro ni malo. Sad smo odpustili tri čamca, da ih od propasti sačuvamo. Drugi lednjak doplovi k brodu, pa udari o naše kormilo, koje je na dolnjoj strani sgnječio; ali i iz ove pogibelji sretno se izkopasmo. Malo postojalo vrieme, pa dodju opet

dva velika lednjaka. i to jedan sa zapadne a drugi sa sjeverne strane. Pobojasmo se, da će nas medju sebe i naše ledište zatvoriti, stisnuti i sasma smrviti. Da ovu pogibelj barem ponješto odvratimo, privezali smo debelom guminom veliku santu pred naš brod, da barem prvi udarac oslabimo. Prvoj navali sretno izbjegosmo, ali najedanput udari drugi lednjak o naše štitilo, a to opet o brod, i to tolikom žestinom, da je strahovitom praskom na ledište naseo. Sad smo bili u neizmjernoj pogibelji. Pojedine daske plovile su već po vodi, a mi nadasmo se svaki hip sjegurnoj smrti. Sad više nitko nepomisli na kakov posao; mornari već iznemogli, a nenadajući se od nikud kakovoj pomoći, bace se na koljena, moleć Boga, da im oprosti grieke. Neizvjestni ovaj položaj trajaše preko dva sata. Na jedan put poče ledište, na koje bje naša ladja bačena, strašnom praskom pucati i lamati se. Sad izgubismo i sjenu kakove nade. Bratski pružasmo si desnice, moleć jedan drugoga za proštenje, i opraštajuć se „s Bogom;“ svaki bo je mislio, da nam upravo neima spasa. Ali kada je nužda najveća, božja je pomoć najpreča. Ledište, na kojem stajasmo, prelomi se, a brod naš bude opet na vodi, gdje smo se mogli oslobodjenju nadati. Svi se mornari uhvate opet

novimi silami posla, da brod poprave i svaku pogibelj od njega odvrate. — Još nas je mnoga snašla nevolja, ali svaka je sretno minula, te smo nakon duge i težke borbe i radnje izplovili na pučinu morsku, gdje smo se sastali sa 2 brodima, koji su još strahovitiju pogibelj pretrpili i mnogo više štetovali nego mi. Kad izplovismo na otvoreno more, bijaše upravo nedjeljom, a mi ju doista u najvećoj pobožnosti proslavismo, hvaleći neizmjernoj dobroti Višnjega, što nam je život i imetak spasio. Iza 100 dnevnoga našega odsutka vratismo se u mili zavičaj sa znatnim tovarom ribje masti i usa.“

Vrvanj tolik je skoro kolik kit; imade tolik požirak, da može — kakono kažu — i vola proždrieti. Jezik mu je stražno velik, a dolnja čeljust nasadjena čitavim redom zubovah. Vrvanj imade u šupljoj glavi njeko poput mlieka bielo ulje, koje postane na zraku poluprozračno i tvrdo. Ovo ulje zove se vorvan (spermacet) i rabi u ljekarnah i za svieće. U jednoga vrvnja nadje se do 20 barilah takovoga ulja. U crievih imade a m b r u, nalik prozračnoj živici. Ako se ambra u vatru baci, ugodno miriši; upotrebljava se takodjer kao liek. Vrvanj živi u atlantičkom oceanu; hrani se mladimi tulnji, ribami i drugimi morskimi životinjami. Vrvnji

plivaju svagda u redu jedan do drugoga; lievo im je oko manje od desnoga.

Kapitan Smith iz sjeverne Amerike pripovieda evo ovako o vrvnjih: Na širokom moru opazismo velikoga vrvnja; ja sam odmah odredio, kako ćemo nanj udariti. Svi mornari razrediše se u pojedine čamce, te udariše oštrim orudjem na vrvnja, dok ga nerane. Nu tek što je on svoje rane osjetio, okrene se takovom hitrinom, da je skoro sve čamce prevrnuo, te uzme plivati prama brodu, o koj je svojim repom tako čvrsto udarao, da je za njekoliko časovah morao brod propasti. Sad ostanu nesretnim mornarom samo čamci, na kojih su gledali, da se kako spase. Dva se čamca sasma izgubiše, a dva doploviše poslje 14 danah sretno na jedan otok, gdje budu brodari dobro primljeni.

Pliskavica (Tabl. III., sl. 76.) ima u obih čeljustih čunjaste zube i peraju na ledjih. Ima ih više vrstih, od kojih su njekoje i 20 stopah dugačke. I od njih dobiva se ribja mast. Pliskavice žive zadružno, vrlo su grabežljive; ima ih u svakom gotovo moru; kadšto dolaze i do utoka riekah. Kod naše Rieke i Senja vidjeli su ih već više putih.

Kapusnjak (Tabl. III., sl. 73.) ima tielo riedkimi šćetinami pokrito, prednje su noge kao

plitve, te ih dobro može uporabiti kod plivanja i puzanja na kopnu; više putah u njih i svoje mlade nosi. Živi u atlantičkom oceanu, te naraste 5—20 stopah dug.

Rogozub (Tabl. III., sl. 77.) imade u gornjoj čeljusti dva zavita zuba, od kojih je jedan samo 1 stopu dug, te u gubici sakrit; nu drugomu ima 6—10 stopah. Ti se zubi ciene kao slonova kost. Tielo rogozubovo jest žuto i crnimi pjegami posuto, pa obično 10—12 stopah dugo. Živi u ledenom moru mnogo ih u družtvu; hrani se ribami i manjimi živinami morskimi. Tamošnji stanovnici jedu njegovo meso.

Kit, vrvanj, pliskavica, kapusnjak i rogozub naliče na ribe; prednje noge priredjene su kao plitve, a zadnje sačinjavaju plitvasti rep; oči su im malene, koža gola i pod njom mnogo tuka; uškah neimaju. Sve ove životinje zovemo kite.

---

11. Majmuni ili opice.

Medju svimi životinjami čovjeku nalikuju najviše majmuni, premda imade medju obima velike razlike, tako n. pr. u majmuna su četiri ruke, t. j. pet slobodnih prstih i medju njimi palac, koj može s onimi sučeliti, a upravo to je glavna razlika medju rukom i nogom, na kojoj se nemože palac naprama svakom pojedinom prstu metnuti. Majmun živi u šumah toploga podnebja, te imade kao i čovjek 32 zuba. Oči su mu u srjedini lica. Rukami te repom penje se vrlo vješto na stabla, pa opet uza to hoda dosta lasno i okretno. Najvole stanovati u gustih šumah, gdje čitav skoro dan spavaju, a istom noćju plešu i skaču kao pomamni. Ala divne im igre i svirke sried tamne noći; i kad ovakova četa svako svojim glasom zajauče, zacvili, zamrmlja itd., to je svakako užasno romantično! Igra im je najmilija zabava; na nju trate sve vrieme, osim što kad spavaju ili hranu traže. A umiju se takodjer na stablih ljuljati i s jedne grane na drugu skakati. Kada hoće koju rieku da preplivaju, stavi

se na čelo najjači majmun, a drugi se za njegov rep prihvati, treći opet za drugoga itd. — Majmunice nose svoje mlade na ledjih gotovo onako, kao njekoje matere svoju djecu, i kad im hoće da dadu sisat, uzmu je u naručaj i k sebi pritisnu.

Najvole jesti voće; a kad su zatvoreni, jedu jaja, pecivo, vareno meso itd.; nu gdjekoji traže i crve, muhe itd. Majmuni su vrlo živahni, osvetljivi, srditi, neharni i podmukli; pa opet uzà to i vrlo poučljivi, te se u tom napose odlikuju, što svagdje i u svačem znadu ljude nasljedovati; odatle dolazi, što se veli o čovjeku, koj sve ono radi, što na drugih vidi, da je pravi majmun. Ovaj nagon za naslikovanjem uzrok je, što mnogo majmunah pada u sužanjstvo; te ih ljudi mogu vrlo lahko uhvatiti. U šumu, gdje ima majmunah, dodju ljudi, pa toče pitje iz ploske u čašice, te piju. Majmun gleda, što se biva, pa čeka, da i on što slično načini. Iza toga čovjek otide, ostaviv ondje plosku s rakijom i malimi čašicami. Opica jedva dočekav, da je čovjek otišao, skoči s drveta, pa počme i ona natakati i zdravice napijati. Ali na skoro biva kraj njezinu veselju, jer se opije i zadrema, te istom onda probudi, kad ju je čovjek već u čvrst zatvor zatvorio, gdje joj neima zlatne slobode i miloga zavičaja.

Još ih drugim načinom love ljudi. Uzmu čižme, pa ih u šumi, gdje majmuni sa svijuh stranah paze, počmu obuvati i izuvati, a ostaviv zatim male čižmice iznutra ljepkom namazane, odu. Majmun dodje, obuje čižmice, a nemogavši u njih hodati, hoće da ih svuče; ali ni to neide, a tako gubi i on slobodu, jer ljudi dodju, te ga odvedu.

Čudnovato je takodjer, kako idu majmuni u kradnju. Kod takove prilike ponamjeste straže okó voćnjakah, a drugi idu na vrt, da natrgaju voća, te jedan drugomu baca. Ako se približava pogibelj, to dade jedna straža drugoj znak, pa eto za mali ih je časak nestalo, kao da su u zemlju propali.

Njeki slikar imao je na jednom brodu u Marsilju nješto posla. Mornari toga broda imadjahu pitoma majmuna, koj je bezprestano gledao, kako slikar slika sliku. Slikar mu iz šale svojim kistom namaže usta, a majmun ode, pak paži iz daleka, kad će slikar otići. Kad slikar ode, dodje oprezno majmun i pregrize uže, na kom je visjela košara, u kojoj stajaše slikajući slikar; a to učini tako na tanko, da je košara još visjela, ali čim bi stavio i najmanji kakov teret u nju, morala bi pasti. Slikar se u svoje vrieme opet povrati, i ništa zla nesluteći, skoči u košaru, da nastavi posao; ali gle čuda!

obali se s košarom u more, te bio bi se i utopio, da nije dobar plivač bio.

Jednoč ustrjele lovci na lovu u Indiji opicu, pa ju odnesu kući. Za kratko vrieme eto ti 40—50 majmunah, koji strašno vrišću, te se groze stanovikom iste kuće. Gospodar uzme pušku, pak pukne, da ih raztjera, i njihove se ružne svirke oslobodi. Samo jedan majmun ostade nepomično stojeći, pak se počme još više groziti i bjesniti. Uvidiv napokon, da mu je sva grožnja uzaludna, počme žalostno cviliti i plakati i sve bolje se kući približavati. Gospodar je iz svega razabrao, da bi rado imao ubijenu opicu, pak mu ju dade pred kuću iznesti; majmun ju odmah zagrli, te odnese cvileći. Bijaše to bez dvojbe ženka njegova.

Majmuni vode medjusobno i velike ratove. Tako pripovieda njetko, da je vidio u Indiji jedan takov vrlo žestok rat. Kod njekoga mjestanca, kaže, bila je jedna šuma, a u toj šumi vrlo mnogo majmunah. Jedno jutro dodje čitava vojska majmunah iz druge šume, pa udare na one. S početka su se borili samo hrabriji borci, ali kasnije bude borba sveobća i žestoka. Obje stranke imale su mnogo ranjenih i mrtvih. Napadatelji bijahu slabiji, pa su se morali s velikom štetom natrag povući; nu sutra

dan dodju s novom vojskom, ali opet postradaju. Tako bijaše treći i četvrti dan, a kad konačno uvide, da im je napor bezuspješan, nisu se više vratili.

Pitomi majmun može se svašta naučiti. Njeki orang-utang znao je čep iz boce izpuknuti, i čašu si vina nalijati, pa napivši se obrisati si ubrusom usta. Drugi majmun znao je vilicami jesti, nožem rezati, postelju postirati, pokrivalom se pokrivati itd. Treći bio je bolestan, pa su mu dali jednoč po ranarniku krv pustiti. Kada god je kašnje taj majmun obolio, svaki put je otišao sam k ranarniku, da mu opet krv pusti.

Na njekom brodu imali su majmuna, koj je znao mnoge mornarske poslove izvršavati, pače jednoč je spasio brod od očevidne propasti. Nu i čovjek može pogriešiti, a tim više dakle majmun. Njekoč je taj majmun nješto malo sakrivio, a jedan mornar ga čvrsto izbije. To ga tako razžalosti, da nije od tog vremena ništa više jeo i peti dan poginuo.

Medju majmune spadaju:

a) **Orang-utang azijatski** (Tabl. I., sl. 1.), koj od svih opicah čovjeku najviše nalikuje; hrdjaste je boje i velik do 5 stopah, i odlikuje se velikimi ušesi i strašnom srditostju. Živi u gustih šumah iztočne Indije i na otoku Borneu. Hrani se sladkim voćem i jaji; gradi male kućice od lišća, da se obrani proti kiši i vrućini. Batinom se vrlo okretno brani. Inače je to vrlo nazlobna i osvetljiva životinja.

b) **Orang-utang afrikanski** (Tabl. I. sl. 2.) je sure boje i do 6 stopah velik. Živi u Africi u šumah guinejskih. Istih je svojstvah kao i prijašnji.

c) **Vrištac ili starkelja** (Tabl. I sl. 3.) tako je velik kao naša lisica, te živi zadružno u gustih šumah Amerike. Lice mu je crnkasto, a dlaka po tielu skoro sasma ridjasta. Stanuje ponajviše na stablih, gdje se može svojim dugim repom kao rukom držati. Jede voće, lišće itd. Meso mu se jede. Ime svoie imade zahvaliti svomu vrisku, štono je vrlo neugodan i oštar. Kada ih počme 20—30 vriskati, čini se kao da su se počeli svi grabežljivci čitavog svieta hrvati.

d) **Zelena morska mačka** (Tabl. I. sl. 4.) imade dugačak rep, i živi u iztočnoj Indiji i Africi. To je vrlo mirna i krotka životinja.

e) **Mandril** (Tabl. I., sl. 5.) je psu dosta nalična i 3—4 stope visoka životinja. Živi u Guineji. Boje je sivomrke, zgora pako zelenkaste. Odraslo mužko ima nos crven, lice modro, a na licu i na obradku kao limun žutu bradu. U ustih ima tako velike torbice, da u njih može njekoliko jajah sakriti, koje veoma rado krade.

Majmuni ili opice neimadu nikakovih pravih noguh, nego samo četiri ruke, i na svakoj ruci pet prstih. Skoro kod svih majmunah može se palac naprama svakomu pojedinomu prstu metnuti.

Grabežljivci, pršnjaci, tobolčari, kopitari, dvopapkari, višepapkari, glodavci, krezzubice, plitvonožci, kitovi i majmuni imaju toplu crvenu krv, dišu plućima i radjaju žive mlade, koji u mladosti svojoj mlieko iz maternjih sisah sisaju. Sve ove životinje zovu se **sisavci**.

Dodatak.

Ocelot (Tabl. I., sl. 21.) spada k mačjadi; dug je 4 stope. Noge su mu kratke. Boje je žutkaste s velikimi poduljimi i crveno-žutimi pjegami. Živi u gustih šumah južne Amerike. Krasna je i mirna životinja. Puže vrlo vješto. Može se pripitomiti i svačemu priučiti.

Promika ili **ihneumon** (Tabl. I., sl. 28.) je grabežljivac mačkine veličine; živi u Egiptu, gdje se hran krokodilovimi jaji, pticami i zmijami. Stari Egipćanci su ju obožavali. Dade se pripitomiti, pa onda u kući lovi miševe.

Torbuša bielook (Tabl. I., sl. 32.) spada medju tobolčare; dlake je kestenomanjaste; nad svakim okom imade bielkastu pjegu. Tielo mu je 10, a rep 8 palacah dugačak. Živi u južnoj Americi, gdje izlazi noćju, da lovi ptice, pilad, jaja itd.

Argali (Tabl. III. sl. 68.) je 3 stope visoka, a 5 stopah duga ovca; rogovi su joj 4 stope dugački. Živi zadružno u gorah azijatskih. Umije vrlo hitro trčati. Važe do 300 funtih; meso mu je tečno. Mladi se mogu pripitomiti.

Pregled sadržaja.

1. Grabežljivci.

Strana

